

კახა გაბუნია
ლალი ეზუგბაია
ჭაბუკი ქირია

ენობრივი სიტუაცია
თანამედროვე საქართველოში

ქართველური ენები

თბილისი
2010

2006 წლის 16 თებერვალს ხელი მოეწერა ფოლკსვაგენის ფონდის მიერ დაფინანსებულ პროექტს „სოციოლინგვისტური სიტუაცია თანამედროვე საქართველოში“ (პროექტის ავტორები - ი. გიპერტი, მ. თანდაშვილი; განმკარგველი - მაინის ფრანკფურტის უნივერსიტეტი); პროექტი საერთაშორისოა და მის განხორციელებაში მონაწილეობას იღებდნენ რამდენიმე ქვეყნის (გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, საქართველო) წამყვანი მეცნიერები. პროექტი მიზნად ისახავდა, უპირველეს ყოვლისა, ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის თანამედროვე სტატუსისა და ფუნქციონირების საკითხის სოციოლინგვისტური ასპექტის შესწავლას; მეორე მხრივ, საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების ენათა (სამეტყველო კოდების) სოციოლინგვისტურ ანალიზს. საკითხის კომპლექსურობიდან გამომდინარე, აღნიშნული პროექტი მულტიდისციპლინური ხასიათისაა: პროექტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს საქართველოში ბოლო ასწლეულის მანძილზე მიმდინარე მიგრაციული პროცესებისა და თანმდევი ენობრივი ცვლილებების შესწავლა. გარდა თეორიულ-სამეცნიერო შედეგებისა, პროექტი მიზნად ისახავდა ქართული დიალექტოლოგიური კორპუსის კომპიუტერული ბანკის შექმნას, კოდების ცვლისა და ინტერფერენციების კვლევას, აგრეთვე ენობრივი რუკების ციფრული ვერსიების დამუშავებას. პროექტი 6 ჯგუფისაგან არის დაკომპლექტებული და მის განხორციელებაში 12 სამეცნიერო დაწესებულების 42 მეცნიერი იღებდა მონაწილეობას. წინამდებარე ნაშრომში ქართველურ ენათა ჯგუფის მიერ 2006-2008 წლებში განხორციელებული სამუშაოს წინასწარი შედეგებია თავმოყრილი.

რედაქტორი:

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

მანანა თანდაშვილი

შესავალი

ქართული ენა სახელმწიფო ენაა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე (აფხაზეთში ქართულთან ერთად სახელმწიფო ენის სტატუსი მიცემული აქვს აფხაზურს); ქართულის გარდა, საქართველოში სხვა იბერიულ-კავკასიური, ინდოევროპული, თურქული და სემიტური ენებია გავრცელებული; აქედან გამომდინარე, მკვლევართა წინაშე დგება საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული ამ ენების სახელმწიფო ენასთან მიმართების ანალიზი სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით.

საზოგადოდ, სოციოლინგვისტური კვლევა გულისხმობს არა საკუთრივ ენის, მისი შინაგანი სტრუქტურა-შედგენილობის ანალიზს, არამედ იმის აღწერას, თუ როგორ გამოიყენებენ ადამიანთა სოციალური ჯგუფები ამ ენას. ენის შინაგანი სტრუქტურა „აპრიორი“ მიიღება, როგორც არსებული მონაცემი და სპეციალურ ანალიზს არ ექვემდებარება; სოციოლინგვისტიკისთვის საინტერესოა ის, თუ სოციალური ცხოვრების რომელ სფეროებში გამოიყენება საკვლევი ენები; როგორია მათ შორის ურთიერთმიმართება სტატუსისა და ფუნქციონალური გადანაწილების თვალსაზრისით; რომელი ენა, ასე ვთქვათ, „მეთაურობს“, ანუ რომელია სახელმწიფო ენა, ანდა

სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის ურთიერთობის ძირითადი (თუმცა არაოფიციალური) საშუალება; რომელი ენები იხმარება რელიგიური, საოჯახო თუ ყოფითი ურთიერთობის ენების ფუნქციით...

ამ საკითხებზე პასუხის გაცემა საკმაოდ რთულია და ამ მიმართულებით საქართველოში კვლევა-ძიება მხოლოდ უკანასკნელ ხანებში დაიწყო. ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ პრობლემებისადმი მიძღვნილ არსებულ ნაშრომებში აქცენტი ძირითადად გადატანილია დიაქრონიულ სოციოლინგვისტიკაზე, რომელიც შეისწავლის ენის განვითარების პროცესს საზოგადოების განვითარებასთან მიმართებით. სხვადასხვა ობიექტურ თუ სუბიექტურ მიზეზთა გამო, სინქრონიული სოციოლინგვისტიკის განვითარების ხელშეწყობა, განსაკუთრებით საბჭოთა პერიოდში – არ ხდებოდა.

* * *

ეთნიკური მრავალფეროვნების კვალდაკვალ, საქართველოს ლინგვისტური მრავალფეროვნებაც ახასიათებს.

ქართული ენა, მეგრულ-ლაზურ და სვანურ ენებთან ერთად, მიეკუთვნება ქართველურ ენათა ჯგუფს. ინდოევროპული ენების სხვადასხვა ჯგუფს მიეკუთვნება საქართველოში არსებული ენები, კერძოდ, რუსული (სლავური ჯგუფი), სომხური, ბერძნული (ჯგუფები ინდოევროპულ ენათა ოჯახიდან), ოსური (ირანულ ენათა ჯგუფი) - ინდო-

ევროპულ ენათა ოჯახის წევრები არიან; აზერბაიჯანული მიეკუთვნება თურქულ ენობრივ ჯგუფს ალათაურ ენათა ოჯახში.

საგანგებოდ უნდა გამოვეთ 4 რეგიონი, სადაც კომპაქტურად არიან განსახლებულნი უმცირესობათა წარმომადგენლები: **აფხაზები** (აფხაზეთი), **ოსები** (სამხრეთ ოსეთი), **აზერბაიჯანელები** (ქვემო ქართლი) და **სომხები** (სამცხე-ჯავახეთი და ქვემო ქართლიდან – წალკის რაიონი).

1. **აფხაზები** საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში სახლობენ – მდ. ენგურიდან მდ. ფსოუმდე, შავი ზღვის გაყოლებაზე. 1989 წლის გამოკითხვის მიხედვით, მათი რიცხვი 100 000-მდე აღწევდა (მთლიანად საქართველოს ტერიტორიაზე, დისპერსიული განსახლების ადგილების ჩათვლით); დღეს მათი რიცხვი თითქმის განახევრებულია (საომარი მოქმედებებისა და მიგრაციული პროცესების შედეგად).

2. **ოსები** კომპაქტურად ცხოვრობენ შიდა ქართლში – ჩრდილოეთ ნაწილში, აგრეთვე რამდენიმე სოფელში სამხრეთ საქართველოსა და კახეთში. საკმაოდ დიდი ნაწილია დისპერსიულად განსახლებული საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე. 1989 წლის აღწერის მიხედვით, მათი რაოდენობა 165 000-მდე აღწევდა. კონფლიქტების შედეგად, დღეს ოსურენოვანი მოსახლეობის რიცხვი უაღრესად შემცირებულია.

აფხაზებისა და ოსების საკითხი განსაკუთრებულია (არსებული პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით) და დღეს ამ რეგიონებში არსებულ ენობრივ მდგომარეობაზე საუბარი ძალიან რთულია: შესაბამისად, რეკომენდაციების შემუშავება კონფლიქტურ რეგიონებში ვითარების სტაბილიზაციამდე არ იქნება ეფექტური და შედეგის მომცემი; თუმცა, შესაძლებელია შეთავაზებათა გარკვეული პაკეტის შემუშავება ამ მიმართულებით.

* * *

ბოლო აღწერის მიხედვით, საქართველოში უმცირესობათა ორი დიდი ჯგუფი გამოიყოფა, რომლებიც **კომპაქტურად არიან განსახლებულნი** საქართველოს ტერიტორიაზე და, ამასთან, რიცხოვნობით ბევრად სჭარბობენ სხვა ეთნიკურ ჯგუფებს:

3. **აზერბაიჯანელები** ძირითადად ქვემო ქართლსა (საქართველოს სამხრეთ ნაწილი) და შიდა ქართლში სახლობენ. აზერბაიჯანულენოვანი მოსახლეობა რომელიც ცხოვრობს შიდა ქართლსა და ქვემო ქართლში, მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. თუნდაც ის ფაქტია მნიშვნელოვანი, რომ შიდა ქართლისა და ქვემო ქართლის აზერბაიჯანელი ეთნიკური ჯგუფი ზოგად განათლებას იღებენ განსხვავებულ ენებზე (შიდა ქართლში – ქართულად, ქვემო ქართლში – აზერბაიჯანულად).

4. **სომხები** ძირითადად სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლის რეგიონიდან წალკის რაიონში არიან კომპაქტურად განსახლებულნი (საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი). უმცირესობათა შორის ისინი II ადგილზე არიან აზერბაიჯანლების შემდეგ.

აღსანიშნავია, რომ ამ ეთნიკური ჯგუფების კომპაქტური განსახლებები ესაზღვრება მათ ეთნიკურ სამშობლოს. მაგალითად, ქვემო ქართლის რეგიონი, სადაც კომპაქტურად სახლობენ ეთნიკურად აზერბაიჯანელები, ესაზღვრება სახელმწიფო აზერბაიჯანს, ხოლო სამცხე-ჯავახეთი, სადაც კომპაქტურად სახლობენ ეთნიკურად სომხები – ესაზღვრება სახელმწიფო სომხეთს. ვფიქრობთ, ამ ორი ენის სტატუსი (მათი რიცხოვნობისა და განსახლების თავისებურებათა გათვალისწინებით) განსხვავებულ მიდგომას მოითხოვს.

* * *

კომპაქტური განსახლების გარდა, საქართველოში გვხვდება ისეთი ეთნიკური ჯგუფების **დისპერსიული განსახლებები**, როგორებიცაა რუსები, ბერძნები, უკრაინელები, პოლონელები, ქურთები, იეზიდები, ებრაელები, ასირიელები, აგრეთვე ჩრდილო-კავკასიურ ენათა წარმომადგენლები: ქისტები, ჩეჩნები, ლეკები, უდიები, ყაბარდოელები, ჩერქეზები და სხვა.

* * *

განსაკუთრებით სპეციფიკურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე ზანურ-სვანურ-ქართული სოციოლინგვისტური ურთიერთმიმართებების თვალსაზრისით; ტრადიციულად, ქართველურ ენებში აერთიანებენ საკუთრივ ქართულს, მეგრულ-ლაზურს (მათ საერთო სახელწოდებად გამოიყენება ზანური, აგრეთვე კოლხური); მკვლევართა ერთი ნაწილი ლაზურს (უწოდებენ აგრეთვე ჭანურს) ცალკე ენად განიხილავს.

ზანურის მეგრულ დიალექტზე მოლაპარაკე ჯგუფი მთლიანად საქართველოს ტერიტორიაზეა განსახლებული. ისინი კომპაქტურად ცხოვრობენ დასავლეთ საქართველოში, კოლხეთის დაბლობსა და ოდიშის ზეგანზე, ისტორიულ სამეგრელოსა და სამურზაყანოში, მდინარეებს – ცხენისწყალსა და დალიძგას შორის. ისტორიული სამურზაყანო (გალისა და ოჩამჩირის რაიონები) ამჟამად აფხაზეთის ტერიტორიაზეა მოქცეული, რაც სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით სპეციფიკურ სიტუაციას ქმნის.

ლაზებით კომპაქტურად დასახლებული მხოლოდ ერთი სოფელია (სარფი) საქართველოს ტერიტორიაზე, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ლაზების ძირითადი ნაწილი განსახლებულია თურქეთის ტერიტორიაზე, შავი ზღვისპირა ზოლში, თითქმის ქალაქ რიზემდე.

სვანები კომპაქტურად სახლობენ დასავლეთ საქართველოს ჩრდილოეთ ნაწილში, კავკასიონის ქედის

სამხრეთ კალთაზე, მდინარეების – ენგურისა და რიონის ზემო წელზე. დასავლეთით, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, სოლივიტაა შეჭრილი სვანებით დასახლებული კოდორის ხეობა (ე. წ. დალ-სვანეთი). აღმოსავლეთით სვანეთს რაჭა ესაზღვრება, სამხრეთით – სამეგრელო და ლეჩხუმი.

სვანების, მეგრელებისა და ლაზების რაოდენობის შესახებ ზუსტი სტატისტიკური მონაცემების მოპოვება ამჟამად შეუძლებელია: ჯერ ერთი, დღემდე ჩატარებული არც ერთი სახელმწიფო აღწერა არ ითვალისწინებდა შიდაქართველურ ენობრივ დიფერენციაციას; გარდა ამისა, ქართულ-აფხაზური კონფლიქტისა და ურბანიზაციის შეუქცევადი პროცესის მოქმედებით, სრულიად შეიცვალა ამ ეთნიკურ ჯგუფთა განსახლების სურათი. მარტო ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის დროს 300 000-მდე ქართველი იძულებით ადგილმონაცვლე პირის სტატუსით იცვლის საცხოვრებელ ადგილს, რომელთაგან უმეტესობა ზანურენოვანია. მათი განსახლება მოხდა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე.

* * *

საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დანგრევის შემდეგ. ძალდატანებითი მიგრაციის კომუნისტურმა პოლიტიკამ საბჭოთა კავშირის ნგრევის შემდეგ გამოიწვია არაერთი ეთნიკური პრობლემა ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში. საბჭოთა კავშირის დროს მოსახლეობას და ეთნიკურ ჯგუფებს შორის

საკომუნიკაციო ენას წარმოადგენდა რუსული ენა. საბჭოთა საგანმანათლებლო და ენობრივი პოლიტიკის შედეგად საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფები - რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები, აფხაზები, ოსები, ბერძნები, ქურთები და სხვები გახდნენ რუსული პოლიტიკური და ენობრივი საზოგადოების ნაწილი. საბჭოთა კავშირის ნგრევამ და საქართველოს დამოუკიდებლობამ აუცილებელი გახადა ეთნიკურ უმცირესობებთან მიმართებით გატარებულიყო შესაბამისი პოლიტიკა, რამეთუ პოლიტიკური რეალობა იყო აბსოლუტურად განსხვავებული. მნიშვნელოვანი იყო, ერთი მხრივ, სახელმწიფო ენის სტატუსის გაძლიერება და, მეორე მხრივ, უმცირესობათა ენების განვითარების ხელშეწყობა. საბჭოთა კავშირის ნგრევის შემდეგ საქართველოში ორი ეთნიკური კონფლიქტი გაღვივდა. რა თქმა უნდა, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტებს ჰქონდათ პოლიტიკური სარჩული, თუმცა ეთნიკურმა დაპირისპირებამ მისცა უფრო მკვეთრი სახე ამ კონფლიქტებს. ამასთანავე, ენობრივი საკითხები იყო ერთ-ერთი გადამწყვეტი ეთნიკური დაპირისპირების გაღვივებისას და ზოგიერთი ექსპერტი ამ კონფლიქტებს „ენობრივი ომების“ კლასიფიკაციასაც აძლევს. სწორი ენობრივი პოლიტიკა საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი გარანტია იქნება ამ კონფლიქტების მოსაგვარებლად.

1. ენობრივი ანალიზის საკუთრივ ლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ასპექტები

1. 1. სოციოლინგვისტიკა ენათმეცნიერების ერთ-ერთი წამყვანი დარგია; ენათმეცნიერების ამ დარგის ძირითადი მიზანი, ამოსავალი დებულებანი და კვლევის მეთოდები სოციოლოგიასთან პოულობენ შემსებ წერტილებს.

ენას, ისევე, როგორც ნებისმიერ მოვლენას, ორგვარი რაობა მოეპოვება, ორი ასპექტით განიხილება: ერთია მისი შინაგანი, *იმანენტური* რაობა, შეპირობებული მისი ფორმობრივი და სემანტიკური სისტემებითა და სტრუქტურებით; ამ სტრუქტურათა მათსავე დინამიკაში გამოვლენა, მათ შორის მიზეზ-შედეგობრივ ურთიერთდამოკიდებულებათა გარკვევა, მათი ცვლილებებისა და განვითარების კანონზომიერებათა დადგენა არის ენათმეცნიერების, კერძოდ კი, *საკუთრივ ლინგვისტიკის* ძირითადი ამოცანა.

მეორეა ენის დანიშნულებითი, *პრაგმატული* მხარე. ენის ამ დანიშნულებითი ასპექტის განსაზღვრა, ენის გამოყენებითი ფუნქციის შესწავლა, ენის საზოგადოებრივი ღირებულების გარკვევა, ენის სოციალურ, საზოგადოებრივ პროცესებთან მიმართების, მასზე ამ პროცესების ზეგავლენისა და მის მიერ ამ პროცესების ასახვის კვლევა, ანუ, ზოგადად, ენის ჩამოყალიბების, არსებობისა და განვითარების სოციალური შეპირობებულობის შესწავლა აქვს მიზნად *სოციოლინგვისტიკას* (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 197).

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ლინგვისტები ამტკიცებდნენ, რომ შესაძლებელია ენის განვითარების ტენდენციის გონივრული წარმართვა. ენა საჭიროებს გონივრულ ჩარევას. მისი დახვეწისათვის აუცილებელია მართებული ენობრივი პოლიტიკის გამოქვეყნება. ენათმეცნიერება არა მხოლოდ ენაში არსებულ კანონებს უნდა იკვლევდეს, არამედ აღმოჩენილ კანონთა საფუძველზე წარმართავდეს კიდევ ენის შემდგომი განვითარების გეზს.

თანამედროვე სოციოლინგვისტიკის პოზიტიური მონაპოვრები შესაძლებლობას იძლევიან, წარმატებით გადაწყვეტონ ეს რთული და მნიშვნელოვანი ამოცანა.

ტერმინი „*ენობრივი სიტუაცია*“ აღნიშნავს ენის გამოყენების საერთო კონფიგურაციას მოცემულ დროსა და მოცემულ ადგილზე და მოიცავს ისეთ მონაცემებს, როგორებიცაა: რამდენი ენა და რომელი ენები (დიალექტები) გამოიყენება მოცემულ არეალში, რამდენი ადამიანი ლაპარაკობს მათზე, რა ვითარებაში, რა განწყობები და დამოკიდებულებები აქვთ მოცემული საზოგადოების წევრებს ამ ენების მიმართ” (ჯ. ფერგიუსონი, 1971, გვ. 157).

ენობრივი პოლიტიკა ოფიციალური ქმედებაა, რომელიც ცდილობს, ჩაერიოს ნებისმიერი ტიპის ენის (სახელმწიფო, რეგიონული, უმცირესობათა, უცხო და მისთ.) ფუნქციონირების სფეროში (მაგალითად, წერის სისტემა, ოფიციალური ენის არჩევა) ან განათლებაში ამ

ენების ადგილის საკითხებში. მოქალაქეებმა ან მოქალაქეთა ჯგუფებმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით გაატარონ ენობრივი პოლიტიკა სახელმწიფო დონეზე ან კერძო სექტორში. ენებზე ზემოქმედებას ადგილი აქვს კონკრეტული სოციალური სიტუაციების ან მოვლენათა კონტექსტში, რომელსაც ის მიეკუთვნება. თუმცა ასეთი ენობრივი პოლიტიკა ეყრდნობა გარკვეულ პრინციპებს (ეკონომიკა და ეფექტურობა, ეროვნული იდენტურობა, დემოკრატია და ა. შ.), რაც მათ ისეთ მნიშვნელობას ანიჭებს, რომელიც არსებულ პირობებს სცილდება.

ენობრივი პოლიტიკა რიგი კომპონენტებით შემოიფარგლება (ერის კონცეფცია, განათლების მიზანი და მისთ.), მოქმედი პირებისაგან (პოლიტიკოსები, აქტივისტები, პროფკავშირის წევრები და მისთ.) და ჩარევის დონისაგან (საკანონმდებლო, მარეგულირებელი და მისთ.). ენისა და ენის სწავლების საკითხების პოლიტიკური ბუნების აღიარება არის ამ სფეროში ნებისმიერი ქმედების წინაპირობა, რადგანაც ტექნიკური სირთულეები (სტრუქტურული, ადმინისტრაციული, ფინანსური და მისთ.), რომლებიც მთავრობებმა ინდივიდუალურად ან ერთობლივი მოქმედებით უნდა დაძლიონ, ვერ გადაილახება, სანამ საკითხები ამ პრინციპებთან დაკავშირებით არ დაზუსტდება.

ენობრივი საკითხების პოლიტიკური ბუნების გაგებისადმი ზერელე მიდგომა ცვალებად ხასიათს ატარებს

სხვადასხვა ქვეყანაში და ყურადღებას იმიტომ ამახვილებენ, რომ, მიუხედავად საუკუნეების განმავლობაში მისი არსებობისა, შეგნებული ჩარევა ენებთან დაკავშირებით მხოლოდ ბოლო დროს დამკვიდრდა პოლიტიკისა და სოციოლინგვისტიკის სფეროში. ფაქტია, რომ სოციოლინგვისტიკა ცოდნას აღრმავებს, რომლის გათვალისწინებაც აუცილებელია გადაწყვეტილების მიმღებისთვის.

ზოგიერთი ევროპული პოლიტიკური ფილოსოფია გვთავაზობს თეორიას, რომლის მიხედვითაც **სახელმწიფო, ეროვნება** და **ენა** ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული: **სახელმწიფო ენა** არის ეროვნულობის სიმბოლო და კომპონენტი და, ამასთანავე, მოქალაქეობის განმსაზღვრელი ფაქტორი. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ის მკაფიოდ განისაზღვროს და გამოიყოს სხვა **ენობრივი სახესხვაობებისაგან** (ამ ტერმინთა შესახებ იხ. ქვემოთ), რომლებიც გამოიყენება მოცემულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე. ევროპის ისტორიის განმავლობაში თანდათანობით შეიქმნა **ეროვნული ენების** განსაზღვრისა და მათი სტაბილურობის უზრუნველყოფის ინსტრუმენტები (ლექსიკონები, გრამატიკა, აკადემიები და ა. შ.). ამ ენობრივ ორგანოებს გააჩნიათ ოფიციალური და/ან აკადემიური თუ კულტურული უფლებამოსილება და ავრცელებენ ენობრივ ნორმებს სხვა ინსტიტუტებისათვის, როგორცაა, უპირველეს ყოვლისა, განათლების სისტემა. სახელმწიფო

გამონაკლისის სახით ამ სტანდარტული ენობრივი სახესხვაობის (სახესხვაობების) კანონიერებას მხოლოდ მისი (მათი) გამოყენების მეშვეობით აძლიერებს, რასაც მოქალაქეებთან და განათლების სფეროში ურთიერთობისათვის ნერგავს (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 21).

ყველაზე უფრო ფართოდ გავრცელებული იდეოლოგია დაიბადა მარტივი გრძნობიდან, რასაც არანაირი განსაკუთრებული საფუძველი არ გააჩნია – **ენები ერთნაირები არ არიან**. ეს იდეოლოგია გვასწავლის, რომ ენები არსობრივად არათანაბარია მათი ღირებულების თვალსაზრისით. ეს არათანაბარი მდგომარეობა თავისი წარმოშობით ეთნოცენტრულია, რაც აუცილებელს ხდის სხვების მიერ ნალაპარაკევი ენის გაკრიტიკებას ამა თუ იმ კონკრეტული ენისა და ჯგუფის უპირატესობის გასამყარებლად. სხვა ენები წარმოდგენილია არასასიამოვნო, რუდიმენტულ ან ძირეულად არასათანადოდ დახვეწილი გამოყენებისათვის, მაგალითად, ლიტერატურული ან მეცნიერული გამონათქვამებისთვის.

ტერმინი „*ენებისადმი დამოკიდებულება*“ მრავალ-ასპექტიანია. ის მოიცავს **კოგნიტურ** (ენების მიმართ ჩამოყალიბებული დამოკიდებულება), ემოციურ (გრძნობა ენების მიმართ), ან ქცევით (გარკვეული ენობრივი ქცევის მიმართ მიდრეკილება) კომპონენტებს. ამგვარად, ენებისადმი

დამოკიდებულება ვლინდება ისეთ სფეროებში, როგორცაა *შეფასება* (რამდენად კეთილგანწყობით აღიქმება ესა თუ ის ენა), *ენობრივი უპირატესობა* (მაგ. რომელ ენას ეძლევა უპირატესობა ამა თუ იმ მიზნის მისაღწევად ან რაიმე გარკვეულ სიტუაციაში), *არჩევის მიზანშეწონილობა* და ამა თუ იმ ენის შესწავლის საფუძველი, იმ სოციალური ჯგუფების შეფასება, რომლებიც იყენებენ ერთ, ან რამდენიმე ენას, ბილინგვიზმის, ან ბილინგვური განათლების აუცილებლობა, აგრეთვე თვალსაზრისები ენების ცვლის ან არსებული ენობრივი პოლიტიკის მიმართ.

არ არის აუცილებელი, რომ ურთიერთობათა ყველა მოდელს გარკვეულ სიტუაციაში ჰქონდეს ცალსახა ხასიათი. სინამდვილეში, ენობრივი უმცირესობების წარმომადგენლები, როგორც წესი, აფასებენ რა თავიანთ ენას, როგორც *ეთნიკური თვითიდენტიფიკაციის* ინდიკატორს, ამავე დროს ავლენენ ნეგატიურ შეხედულებებს მისი პრაქტიკული გამოყენებისა და *სოციალური პრესტიჟის* მიმართ.

ხშირად ზოგიერთი ენა ითვლება უფრო *პრესტიჟულად* და აქვს უფრო მაღალი *სტატუსი*. ამავე დროს, უნდა გვახსოვდეს, რომ ყველა დროში ენა გვევლინება გარკვეული სოციალური ჯგუფის მახასიათებლად. ენის პრესტიჟი, როგორც ამას პრაქტიკა გვიჩვენებს, დაკავშირებულია არა თვით ენასთან (როგორც ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტთან), არამედ სოციალურ კლასთან და მასზე მოლაპარაკეთა *სტატუსთან*.

უმრავლესობის ნეგატიური დამოკიდებულება უმცირესობათა ენების მიმართ ხშირად ასახავს მათს დამოკიდებულებას ამ ენაზე მოლაპარაკეთა და არა მათი **ენის** მიმართ. ასეთ შეხედულებებს მივყავართ ენის სოციალურ შეფასებამდე (რომელიც ეყრდნობა სოციალურ სტრატეგიებს) და არა ზოგადად ენის შეფასებამდე.

მიუხედავად ამისა, ენა თამაშობს საკვანძო როლს ამა თუ იმ სოციალური ან რეგიონულ-ეთნიკური ერთობის კუთვნილების განსაზღვრაში. *მშობლიური ენის* ღირებულების გრძნობა არის ფუნდამენტური შემადგენელი იმ ადგილის გააზრებისა, რომელიც ადამიანს უკავია საზოგადოებაში. რადგანაც ენები წარმოადგენს ჯგუფური კუთვნილების თვალსაჩინო ნიშანს, ისინი შეიძლება ადვილად გადაიქცნენ ამ ჯგუფის *სიმბოლოდ*. ენა შეიძლება იყოს ინდივიდისა ან ჯგუფისთვის ის ფასეული რესურსი, რომელსაც სჭირდება გაფრთხილება და შენახვა, რაც თავის ასახვას ჰპოვებს ამ ენის მიმართ დამოკიდებულებაში (პ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008, გვ. 29).

სწორედ ამიტომაც იყენებენ უკანასკნელ ხანებში ტერმინს *ენობრივი სახესხვაობა*, რათა თავიდან აიცილონ სიტყვა *ენა*, რომელიც უკვე გულისხმობს ღირებულებებით მსჯელობას. ყველა ენობრივი სახესხვაობა შესაძლოა იმ ფუნქციების შესასრულებლად აღიჭურვოს, რომელთა განხორციელებაც მათ ადრე არ მოეთხოვებოდათ.

ენობრივი სახესხვაობა ეს არის ტერმინი, რომელიც ნეიტრალური, მახასიათებელი ტერმინია; მისი დანიშნულება ის არის, რომ თავიდან ავიცილოთ ტერმინ *ენის* ხმარება, ამასთანავე, თავიდან ავიცილოთ ფასეულობითი განსჯა (ენა = რეალურ ენას). ენობრივი სახესხვაობის ნებისმიერი განსაზღვრება, როგორც შემადგენელი ან არაშემადგენელი რეალური ენისა, ეფუძნება გარე ფაქტორებს და არა სახესხვაობის რეალურ (ლინგვისტურ) მახასიათებლებს. ენობრივი სახესხვაობის სახელდება მოიცავს სოციალურ ფსონებს ინდივიდუალური თუ ჯგუფური მოლაპარაკებისთვის.

საკუთრივ ლინგვისტური თვალთახედვით, ნებისმიერი ენობრივი სახესხვაობა, მიუხედავად მისი სოციალური სტატუსისა, *ნიშნითა სისტემა* (ფ. დე სოსიური), რომელიც გამოიყენება ადამიანთა ჯგუფის მიერ ურთიერთობის საფუძვლად, როცა ყველა ენა კაცობრიობის დამახასიათებელი ლინგვისტური შესაძლებლობების გამოხატულებაა. თუმცა კონკრეტულ საზოგადოებაში ენებს სხვადასხვა ღირებულებებს მიაკუთვნებენ. ასეთი მსჯელობა, როგორც ჩანს, ეფუძნება, თავის მხრივ, ენების ბუნებას, მაგრამ, ფაქტობრივად, საზოგადოებაში მათი ფუნქციონირების სფეროებიდან ან იმ ხალხის სტატუსიდან გამომდინარეობს, რომლებიც ამ ენაზე მეტყველებენ. ერთი ენობრივი სახესხვაობის ლეგიტიმაცია მეორესთან შედარებით მოცემულ ადგილას დამოკიდებულია გარე

ფაქტორებზე, რაც ნათლად დადგინდა სოციოლინგვისტური კვლევებით:

- ურთიერთობის ენის გამოყენება დომინანტური სოციალური ჯგუფების (სამხედრო, ეკონომიკური, კულტურული, რელიგიური, მეცნიერული, სიმბოლური ან ელიტარული) ან ცენტრალური მთავრობის მიერ;
- სტანდარტიზაცია წერილობითი ფორმით, გრამატიკით, ლექსიკონებითა და მისთ;
- ენობრივი სახესხვაობის ისტორიული დაკანონება, რომელიც ამა თუ იმ ტერიტორიის კულტურულ ჯგუფს განეკუთვნება და მათი თუნდაც მცირე ნაწილის იდენტურობის გამოვლენის აღიარებაა;
- კულტურული ლეგიტიმაცია, რაც მიღწეულია ლიტერატურული, ხელოვნების, სამეცნიერო, ფილოსოფიური, რელიგიური და სხვა ნაშრომებით;
- შესასწავლი ენის სტატუსი და მისი როლი - როგორც სწავლების ენა, რომელზეც სასკოლო და საუნივერსიტეტო საგნები ისწავლება.

1. 2. სხვა ენებისა და მათზე მოლაპარაკეთა შესახებ საკმაოდ საზიანო მოსაზრებები შეიძლება წამოიწიოს ენების კლასიფიცირებისას, მათი დახასიათებით (ენებს აღიქვამენ, როგორც მეტ-ნაკლებად გასაგებს, მარტივს, როგორც მდიდარ, ლამაზ ენებს და მისთ.) ან მათი გამოყენებისას გარკვეული მითითებით ეროვნული ენების

„აქცენტით“ ლაპარაკზე „დაბალ ფენაში“ ან „ვეულგარულად“, „არასწორად“ და მისთ. მაგალითად, ზოგიერთი ემიგრანტი ბავშვი ამბობს, რომ მას შეუძლია მხოლოდ ერთ ენობრივ სახესხვაობაზე ლაპარაკი – მაგალითად, მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენაზე; ეს იმიტომ, რომ მათ განიცადეს მძლავრი ზეწოლა, რომლის მიხედვითაც მათი მშობლების ენა არ ითვლება „ნამდვილ“ ენად იქ, სადაც ისინი ახლა ცხოვრობენ.

ენის აღმნიშვნელი სიტყვები, თავის მხრივ, მათს აღიარებაზე მომუშავე ჯგუფის უმთავრესი საკითხია: კონკრეტულ რეგიონულ დიალექტს სურს მიიღოს აღიარება, როგორც **სრულყოფილ ენას**, რომელსაც აქვს **ლეგიტიმაციის** უფლება. ეს ენობრივი იდეოლოგია მედიასა და პოლიტიკურ მსჯელობებში ისევ საკმაოდ ცოცხალია, თუმცა, ისეთ ფორმებში, რომლებიც ნაკლებად სახიფათოა, ვიდრე წინათ იყო. აშკარაა, რომ ამან შესაძლოა მიგვიყვანოს ენობრივ შეუწყნარებლობამდე (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები30).

თუ ისევ ინდივიდუალური მომხმარებლის თვალთახედვით იქნება გამოკვლეული, ენობრივ სახესხვაობათა ფუნქციების კლასიფიცირება შეიძლება მოხდეს მათი მნიშვნელობის ან გამოყენების სფეროების მიხედვით.

ტერმინი **ჩვეულებრივი** (ან **ძირითადი**) ენა გამოყენებული იქნება ყველა ან ყველაზე მნიშვნელოვან კომუნიკაციურ სიტუაციებში ენებთან მიმართებით

(სამსახურის, საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ა. შ.) და ეს იქნება შედარებული იმ სახესხვაობებთან, რომლებიც გამოიყენება ცალკეულ შემთხვევებში ან ერთ კონკრეტულ სფეროში (მაგალითად, *ოჯახის ენა*). ტერმინი *დომინანტი ენა* გამოყენებული იქნება ამ მნიშვნელობით, რათა მივმართოთ ენობრივ სახესხვაობებს, რომლებშიც მეტყველი ყველაზე კომპეტენტურია; მაგალითად, კომუნიკაციის ზოგად ან ცალკეულ სახეობებში. თუმცა ეს ტერმინი განეკუთვნება ენობრივი სახესხვაობის განსაკუთრებულ სოციალურ სტატუსსაც (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, გვ. 62); საქართველოში საბჭოური გადმონაშთის სახით არსებული სპეციფიკის გათვალისწინებით, ზოგიერთ რეგიონში (მაგ. ქვემო ქართლში, ჯავახეთში) საჭიროდ მიგვაჩნია ტერმინი *პიპერდომინანტურის* გამოყენება (სამწუხაროდ, რუსული ენა ჯერ კიდევ ამ სტატუსით სარგებლობს).

1. 3. ენათა ნომენკლატურა აკადემიური და პოლიტიკური დებატების საგანია (მათ შორის, როგორც ზემოთ ითქვა - თვით სიტყვა „ენაც“). სასურველია გადაიდგას ნაბიჯები ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისთვის, სულ მცირე, ენათა ტიპების განსაზღვრისთვის (*მშობლიური ენა, უცხო, მეორე ენა* და სხვ. თუმცა, ყველა ამ

კატეგორიის ობიექტური განსაზღვრა შეუძლებელია. მაგალითად, *პიროვნების ენა* (language of identity) (აგრეთვე ცნობილი, როგორც *ენობრივი ვინაობა* (linguistic identity), შეიძლება განესაზღვროთ, როგორც *მემკვიდრული ენა* (heritage language); მაგრამ ეს უფრო ვიწრო ტერმინია და მხოლოდ *იმიგრანტთა ჯგუფებისთვისაა* არსებითი. წინამდებარე კვლევის ერთ-ერთი მიზანი სწორედ ამ კონცეფციის განმარტებაა. ამ მიზნით, გადავწყვიტეთ აღგვეწერა არა მხოლოდ ენათა როლი პიროვნების ფორმირებაში, არამედ ის, თუ საერთო სოციალურ-კულტურული ფონის პირობებში ენობრივი მახასიათებლების მიხედვით როგორ ახასიათებენ ადამიანები საკუთარ თავს (თვითკატეგორიზაცია) ან როგორ ახასიათებენ მათ სხვები (კატეგორიზაცია) (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 8)

იმისათვის, რომ ენების გამოყენება დავახასიათოთ, შესაძლებელი უნდა იყოს ვისაუბროთ საერთო კატეგორიზაციაზე, რომელიც შეძლებისდაგვარად ობიექტურადაა დაწესებული. ჩვენ ვიცით, რომ, თავის მხრივ, უკვე ენათა სახელდება იდეოლოგიური არჩევანია: „ენებად“ სახელდება და შესაბამის განსაზღვრებებს ინდივიდებისა და ჯგუფებისათვის სოციალური და პოლიტიკური ელფერი ეძლევა. აქედან გამომდინარე, ეს არ არის ბუნებრივი არჩევანი ტერმინებს შორის *დიალექტი* და *ენა*, *რეგიონული ენები* და *მკვიდრი ენები*, არც ტერმინები *მშობლიური ენა*, *დედაენა* და *ეროვნული ენა* არიან ურთიერთშემცვლელნი (ენობრივი განათლების პოლიტიკის

განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 59).

2. მშობლიური ენა, დედაენა, ეროვნული ენა

პირველი ენა არის აკადემიური ტერმინი, რომელიც გამოიყენება ზოგადად *მშობლიური ენის* აღსანიშნად. ეს

არის ენობრივი სახესხვაობა (სახესხვაობები), რომელიც შექმნილია ადრეულ ბავშვობაში, ორი-სამი წლის ასაკამდე. ამ სახესხვაობას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს ბავშვისათვის, რამდენადაც ბავშვი თავისით აღმოაჩენს სამყაროს ადრეული სოციალიზაციის პერიოდში: ლინგვისტური ურთიერთობა სხვა მოლაპარაკებთან აუცილებელია ნორმალური განვითარებისათვის. ბავშვი ლინგვისტური „წესების“ გაცნობიერებასა და შეთვისებას იწყებს მის უშუალო გარემოში და, ამავე დროს, იძენს კომუნიკაციური ქცევის წესებს (მაგალითად, ვის, როგორ და როდის უნდა მიესალმოს?). ეს არის სახესხვაობა, რომელშიც ადამიანის ენობრივი ნიჭი პირველად გამოვლინდება ბუნებრივ ენაზე. პირველი ენა არ არის ყოველთვის მშობლის ენა (მშობლიური ენა).

მშობლიური ენა ყოველდღიურად გამოსაყენებელი ტერმინია, რომელსაც, ამის მიუხედავად, აქვს *ემოციური ქვეტექსტი*. უფრო მეტიც, ის ყოველთვის კორექტული არ არის, რადგან ბავშვები პირველ ენას შეიძენენ არა მხოლოდ მათი დედებისაგან, არამედ მათ შეუძლიათ შეიძინონ რამდენიმე ენა (ორი ან მეტი) ერთდროულად მრავალენოვან ოჯახურ გარემოში; *მევიდრი ენა* და *შთამომავლობის ენა* ასევე, ხშირად გამოიყენება ამ მნიშვნელობით, მაგრამ მათ მსგავსი ასოციაციები აქვთ ჯგუფთან, რომელსაც მიიხნევენ, რომ მიეკუთვნებიან. *მევიდრი ენა* (ან *ენდემური ენა*): ენის სახესხვაობა,

რომელიც გამოიყენება გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე, რომელიც ითვლება რომ არის ისტორიული გამოყენების შედეგი, ახლად ჩამოსული ემიგრანტების ენის საპირისპიროდ. ეს უკანასკნელი სახესხვაობები შესაძლებელია არ ეკუთვნოდნენ იგივე ენობრივ ოჯახებს, როგორცაა რეგიონული და/ან ოფიციალური სახესხვაობები შესაბამის ტერიტორიაზე.

ენობრივი სახესხვაობისთვის, რომლითაც შესაძლოა განისაზღვროს ამა თუ იმ წევრის მიკუთვნება ჯგუფისადმი, აუცილებელი სულაც არაა პირველი ენის პოზიტივობა, არამედ, შესაძლოა, ეს იყოს მოგვიანებით შექმნილი სახესხვაობა (ცნობილი ქართველი მწერლის – დავით კლდიაშვილის მაგალითი, რომელმაც მშობლიური – ქართული ენა ზრდასრულ ასაკში შეისწავლა) (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები).

საინტერესო მიმართებაა ქართულ სინამდვილეში ტერმინებს „*მშობლიური ენა*ს“ და „*დედაენა*ს“ შორის.

ევროპულ ენათმეცნიერებაში მშობლიური ენის აღსანიშნავად მეტწილად გამოიყენება *დედის* სემანტიკის მომცველი შესიტყვებანი (ინგ. *Mother tongue*, გერმ. *Muttersprache*, შვედ. *Modersmål*, ფრანგ. *La langue maternelle*, ესპ. *La lengua materna*, ქართ. *დედაენა* და ა. შ.); ამავე მნიშვნელობით (პრაქტიკულად, როგორც სინონიმს) განიხილავენ ტერმინს *მშობლიური ენა* (ინგ. *Native*

language, რუს. *родной язык*, ქართ. *მშობლიური ენა*); აღსანიშნავია, რომ ომის შემდგომ გერმანიაში გაიმართა სერიოზული დისკუსიაც კი, სადაც განიხილებოდა ისტორიული „დედაენის“ უფრო „ადეკვატური“, ნათარგმნი „*მშობლიური ენით*“ (ან – *ბაზისური ენით*) ჩანაცვლების თაობაზე. გერმანიაში სრულიად განსხვავებული იყო მოტივი – ნაციონალიზმში დადანაშაულება (გ. რამიშვილი, 2000, 70); ამ მხრივ განსაკუთრებული სიტუაციაა ქართულ სინამდვილეში.

დედაენა განისაზღვრება, როგორც *ღვიძლი ენა*, რომელიც *პიროვნების იდენტობის განმსაზღვრელია*, მიუხედავად იმისა ბავშვობიდან აითვისა იგი თუ არა. როგორც ზემოთ ითქვა, ევროპულ ენებშიც მოიპოვება შინაარსითა და ფორმით მსგავსი ლექსემა, მაგრამ, ისტორიული სინამდვილიდან გამომდინარე, ისინი უფრო *კნინობითი ელფერის* მატარებლები არიან და ტრადიციულად ქალების, ბავშვებისა და საზოგადოების სხვა, წერა-კითხვის უცოდინარი წევრების მეტყველებაზე მიუთითებს; ქართულში კი იგი *მთავარ ენას* აღნიშნავს (გ. რამიშვილი, 2000, გვ. 9; ზ. კიკვიძე, 2004, გვ. 206-212. ნ. დენისონი, 1986, დ. პატანაიაკი, 2003, გვ. 23-28).

დედაენის განმარტებისას ხაზი ესმევა ტერმინის სოციოლოგიურ დანიშნულებას: „დედაენა მთავარ ენას ნიშნავს და არა ვისიმე ენას (სოციოლოგიის ობიექტია და არა ინდივიდუალური ფსიქოლოგიისა)“ - იხ. გ. რამიშვილი,

2000, გვ. 9); დედაენა არის წინაპრების მიერ შექმნილი კულტურის ენა, რომელიც, როგორც სამყაროს ხედვა-აღქმის სისტემა, მრავალ თაობას აერთიანებს. დედაენა მთავარი ენაა და არა მაინცდამაინც ბიოლოგიური მშობლის ენა (ტ. ფუტკარაძე, 2005, 324).

როგორც ჩანს, არის მცდელობა, ტერმინ „დედაენას“ განსაკუთრებული ფუნქციები დაეკისროს (ისეთი, რაც, მაგალითად, არ აქვს ინგლისურ *Mother tongue*-ს) და ამას აქვს გარკვეული ობიექტური წინამძღვარიც: აღსანიშნავია ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი – XIX საუკუნის ბოლოს სწორედ ამ სახელწოდებით (*დედა ენა*) დაიბეჭდა ი. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო, რომლითაც მთელი ქართველი ერი იწყებდა მშობლიური ენის შესწავლას და შემთხვევითი არ არის ქართველ მეცნიერთა შორის გავრცელებული მოსაზრება, რომ „სამწიგნობრო ქართული (იგივე სალიტერატურო ქართული) – დედაენას უიგივდება“ (ტ. ფუტკარაძე, 2005, 61).

თავისთავად, თუკი მშობლიური ენის ტრადიციული გაგებით მივუდგებით (ეს არის ენა, რომლის მეშვეობითაც ბავშვი ლინგვისტური „წესების“ გაცნობიერებასა და შეთვისებას იწყებს მის უშუალო გარემოში და, ამავე დროს, იძენს კომუნიკაციური ქცევის წესებს), ტოლობის ნიშნის დასმა ტერმინებს *სალიტერატურო ენასა* და *მშობლიურ ენას (დედაენას)* შორის შეუძლებელია; მაშასადამე, ცხადია, რომ ტერმინს - *დედაენა* დღეს უკვე

შეძენილ-შეთვისებული აქვს დამატებითი ფუნქციები, რაც ტერმინ *მშობლიური ენისათვის* არ არის დამახასიათებელი.

კიდევ უფრო მეტი კითხვის ნიშნები დაისმის ტერმინ *ეროვნულ ენასთან* დაკავშირებით; ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მას ორგვარად განმარტავენ:

1. „ყველა ეროვნული ენა ამავე დროს სალიტერატურო ენაც არის“ (არნ. ჩიქობავა);
2. „ეროვნულ ენას ქმნის ერთობლიობა იმ ენობრივი მოვლენებისა და მათში მონაწილე ელემენტებისა, რომლებიც საერთოა ყველა (ან უმეტესი წილი) ტერიტორიული და სოციალური დიალექტებისა და აგრეთვე ზედიალექტური წარმონაქმნისთვის სალიტერატურო ენა კი ეფუძნება ამ საერთო მონაცემს და მის ნორმირებულ, დახვეწილ სახეს წარმოადგენს“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 150)

ბ. დე კურტენეს განმარტებით, „ეროვნული / ტომობრივი ენა წარმოადგენს გარკვეული რაოდენობის ინდივიდთა მეტყველების ტოლქმედს“ (ბ. დე კურტენე, 1963, გვ. 76). ამ დეფინიციის მიხედვით მეტად რთულია *ეროვნული ენის* მიმართების დადგენა ისეთ ტერმინებთან, როგორიცაა მშობლიური ენა, დედაენა, სალიტერატურო ენა. ვფიქრობთ, ჩვენი შემდგომი სოციოლინგვისტური კვლევებისთვის გამოვიყენოთ აკადემიური ტერმინი *პირველი ენა*, რომელიც ზუსტად (ყოველგვარი ემოციური თუ პოლიტიკური ფაქტო-

რებისგან თავისუფალი) ასახავს პიროვნების თუ პიროვნებათა გარკვეული ჯგუფის მიერ ამ ფენომენის მფლობელობას (იგულისხმება **ენის ფლობა**, რაც სხვაობს ტერმინისგან **ენის სწავლა** – იხ. ქვემოთ).

3. მეორე ენა, უცხო ენა; ბილინგვიზმი და დიბლოსია

3. 1. ტერმინი *მეორე ენა* გამოიყენება იმ ენობრივი სახესხვაობებისთვის, რომელთა ათვისებაც ბავშვობაში კი

არ ხდება, არამედ - მოგვიანებით: ამის გამო, ყველა სხვა ენა, გარდა *პირველი ენისა* (რომელზეც მოზარდი იწყებს აზროვნებას), უნდა მოვიაზროთ *მეორე, მესამე* და ა. შ. ენებად მათი შეძენის *თანმიმდევრობის* მიხედვით. პირველი ენის (ენების) შეძენის შემდეგ შეძენილი ენები შესაძლოა სხვადასხვა სახის იყოს, აქედან დიდი ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება მომდინარეობს.

შესაძლებელია ესენი იყვნენ სახესხვაობები, რომლებიც მუდმივად და უმეტესწილად გარკვეულ გარემოში ფუნქციონირებენ და მათი შეძენა შესაძლებელია მათთან კონტაქტით, ოფიციალური სწავლების გარეშე. ეს ხშირად რეგიონული ენების შემთხვევაში ხდება. მაგრამ ასეთი სახესხვაობები *შესაძლოა* ისწავლებოდეს სპონტანური დაუფლების პარალელურად: ასეა მიგრანტებისა და მათი ბავშვების შემთხვევაში, რომელთათვისაც მასპინძელი ქვეყნის ენა არ არის პირველი ენა, რომელიც ავტომატურად შეისწავლება და / ან ინსტიტუციონალური სწავლების ფარგლებშია. *მეორე ენა* ეხება არა მხოლოდ დაუფლების თანმიმდევრობას, არამედ სახესხვაობის სოციოლინგვისტურ სტატუსს, რომელიც შესაძლოა თამაშობდეს ენობრივი კომუნიკაციების როლს, ძირითადად წარმოდგენილი იყოს მედიაში და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში (უფრო ხშირად, ვიდრე ოჯახური გარემოს გარეთ, ამის გამო) და ისიც სწავლების ენაა.

აუცილებელია გაიმიჯნოს *მეორე ენისა* და *უცხო ენის* სტატუსები: ტერმინი *უცხო ენები* ხშირად გამოიყენება, რათა მოვიხსენიოთ ენობრივი სახესხვაობები, რომელთა სწავლება შესაძლოა ნაკლები მოტივაციით იყოს გამოწვეული: კერძოდ, შემსწავლელები არ არიან იმ სახესხვაობებთან კონტაქტში, ან არიან მხოლოდ ვირტუალურ ან შეზღუდულ ფორმებში (კინო, ტელევიზია, იმ ქვეყნებში ვიზიტები, სადაც ისინი გამოიყენება და მისთ.). ამის გამო, ისინი, შესაძლოა, ნაკლებად ათვისებულნი იყვნენ მათს მოთხოვნილებებს უცხო ენებზე - ისინი ჩვეულებრივი სკოლის *საგნებად* მიიჩნევენ და რომლებშიც ყოველთვის არა მათი *ფაქტობრივი დაუფლება*, არამედ მათი *შეფასება* (ტესტები, გამოცდები) მიღწევების დამადასტურებელი; ეს არის არსებითი განმასხვავებელი *მეორე ენისა* და *უცხო ენის* შორის: მეორე ენას შემსწავლელი ეუფლება, შეითვისებს; უცხო ენას – სწავლობს, როგორც საგანს (აქედან გამომდინარეობს მეთოდოლოგიური მიდგომებისა და სწავლების სტრატეგიების არსებითი სხვაობაც)...

სიტყვა *უცხო* აბსოლუტურია იმით, რითაც ის ხაზს უსვამს გარე სამყაროსთან სხვაობას. ფაქტობრივად *უცხოოდ* ცნობილი ენები, შესაძლოა, მეტ-ნაკლებად ახლოს იდგეს მშობლიურთან, მეტ-ნაკლებად ადვილი ან რთული იყოს სასწავლად. ეს არის ტერმინი, რომელიც გამოიყენებულია ჩვეულებრივ მსჯელობაში, რათა გამოვხატოთ სხვა

საზოგადოებებთან ან ქვეყნებთან კულტურული და ლინგვისტური სიშორე. შემთხვევითი არ არის, რომ მნიშვნელოვანი კულტურული განსხვავებები ხშირად გაგებულა ხელიხელჩაკიდებული ენების სირთულეებად, რომლებიც გამოიყენება ასეთი კულტურული ჯგუფების მიერ. პირიქით, ერთი და იმავე წყაროდან წარმოშობილი, კულტურულად ახლო მდგომი ენები (მაგალითად, სემიტური, რომანული და სლავური ენები) შეიძლება უცხოდ მივიჩნიოთ. პირველ ენასა და ყველა სხვა ენას შორის მანძილი შესაძლოა მცირედ იყოს მიჩნეული, თუკი, სულ მცირე, ურთიერთგაგებინება იქნება შესაძლებელი მათ შორის და / თუ მათი მოლაპარაკე ჯგუფები კულტურულად ახლოს მდგომადაა შეფასებული (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 62).

3. 2. XIX საუკუნის ბოლოს ერთ-ერთი ცნობილი ინგლისელი პროფესორი ამტკიცებდა: „ბავშვს რომ ჰქონოდა საშუალება, ერთნაირად სცოდნოდა ორი ენა, ეს იქნებოდა მეტად ცუდი რამ, ვინაიდან ასეთი ბავშვის ინტელექტუალური და სულიერი განვითარება წარიმართებოდა არა თუ

ორჯერ სწრაფად, არამედ ორჯერ უფრო ნელა. აღნიშნულ გარემოებებში გონებრივი განვითარების ფორმირება და ხასიათის ჩამოყალიბება საკმაოდ შეფერხდებოდა“. ამასთანავე, ეროვნული პოლიტიკის წამყვანი იდეოლოგია თვლიდა, რომ **ეროვნული საზღვრები ბუნებრივად ემთხვევა მონოლინგუურ ენობრივ ტერიტორიებს**: ორი ეროვნების მატარებლობა კი ეჭვს იწვევდა. ეროვნები (ბილინგვალები) ითვლებოდნენ პოტენციურ მოღალატეებად: ნებისმიერი ადამიანი, რომელიც ორ ან მეტ კულტურას მიეკუთვნებოდა, არ უნდა ყოფილიყო სანდო, ვინაიდან ამოსავლად მიჩნეული იყო ის, რომ ადამიანი უნდა ყოფილიყო ერთენოვანი, მრავალენოვნება კი ითვლებოდა ღვთის რისხვად, რომელიც კაცობრიობას სდევს ბაბილონის გოდოლის დროიდან.

მსგავსი სტერეოტიპები ჩვენს დროში მოძველებულად (შეიძლება ითქვას – სახიფათოდაც) აღიქმება. დღეს მრავალენოვნება ფუნქციონალურად განისაზღვრება, როგორც კომუნიკაციის დამყარების უნარი ორ ან მეტ ენაზე კომპეტენციის დონის, ენის დაუფლების ხერხის, ასაკისა და ენებს შორის იმ ფსიქოლინგვისტური კავშირების მიუხედავად, რომლებიც შედის მოლაპარაკის რეპერტუარში (პ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008, გვ. 5).

ჩვეულებრივ, ადამიანები ერთ და ზოგჯერ ერთზე მეტ ენას ეუფლებიან მცირე ასაკშივე (სოციალიზაციის პროცესში). ენის ასეთი დაუფლება არის ფუნდამენტური ელემენტი ერთი ან უფრო მეტი სოციალური და

კულტურული ჯგუფისადმი მიკუთვნების გრძობის განვითარებისა. აქედან გამომდინარე, ენის დაუფლება მოიცავს *კულტურული კომპეტენტურობის* შექმნას და სხვებთან ერთად ცხოვრების უნარის გამომუშავებას. მრავალენოვანი რეპერტუარის განვრცობა მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ასევე გულისხმობს სხვა კულტურებისა და კულტურული ჯგუფების შემდგომ განვითარებას, რამაც ინდივიდს შეიძლება ახლად შექმნილ ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოებასთან დაკავშირებისკენ უბიძგოს. სხვა ენაზე მოლაპარაკე ჯგუფებთან დაკავშირება დამოკიდებულია არა მხოლოდ შექმნილ ენაზე, არამედ მრავალ სხვა ინდივიდუალურ და სოციალურ ფაქტორებზე და აქ ჩართული სწავლის ფორმაზე.

აქედან გამომდინარე, მრავალენოვანი რეპერტუარის შექმნა ცხოვრების განმავლობაში ასოცირდება გარემოს კულტურული კომპლექსურობის ცოდნის განვითარებასთან, რომელიც ჩანს როგორც ევროპულ ქვეყნებში, ასევე მათ შორისაც. ეს ცოდნა შესაძლებელია ასოცირდეს კულტურული კომპეტენციის ცვლილებასთან. პიროვნებებმა შეიძლება შეძლონ სხვებთან ერთად ცხოვრება ახალ ენობრივ გარემოში და, ამის შედეგად, შეძლონ სხვა ჯგუფების ფასეულობებისა და ქცევის გაგება.

სადაც ადგილი აქვს ასეთ ცვლილებებს, პიროვნებებმა უნდა გაიგონ და გამოსცადონ სხვა ენისა და სხვა კულტურის ხალხთა ცხოვრების თუნდაც რამდენიმე

ასპექტი. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ მათ აქვთ შესაძლებლობა, გაიგონ სხვაგვარი ცხოვრება და განუმარტონ მათ, ვინც სხვაგვარად ცხოვრობს. ეს *კულტურათშორისი კომპეტენცია* ძალიან მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ჯგუფის ორმხრივი გაგების გასავეითარებლად და ყველა სახის *კულტურათშორისი მედიატორის* როლს თამაშობს, მოგზაურთა გიდობიდან - მასწავლებლობამდე, დიპლომატობამდე და ა.შ. აქედან გამომდინარე, კულტურათშორისი კომპეტენტურობა და კულტურათშორისი შეამდგომლობის შესაძლებლობა ენის სწავლების მიზანია, რაც მრავალენოვან ინდივიდებს საშუალებას აძლევს, შეიძინონ ცხოვრების უნარები მრავალენოვან გარემოში, ისეთ გარემოში, როგორსაც სთავაზობს მათ თანამედროვე ევროპა. მნიშვნელოვანია სხვა ენის ხალხებთან და კულტურებთან ურთიერთობა ორმხრივი მხარდაჭერის კონტექსტში პოლიტიკურ საზღვრებში და მის საპირისპიროდ, რომელიც აყალიბებს დემოკრატიული მოქალაქეობრიობის აქტივობებს (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 42).

ორენოვნება (ბილინგვიზმი) – ეს არის ორი (ან რამდენიმე) ენის გამოყენება ერთი და იმავე ენობრივი ერთობის წევრთა მიერ სხვადასხვა საკომუნიკაციო სიტუაციაში (თუმცა ჯერ კიდევ ლეონარდ ბლუმფილდი მასში ორი ან მეტი ენის მშობლიურის დარად ფლობას

გულისხმობდა). ორენოვნება ზოგჯერ მთელს სახელმწიფოსთან მიმართებაში იხმარება, ზოგჯერ რომელიმე საზოგადოებასთან მიმართებაში, ზოგჯერ კი სულაც იმ ინდივიდის მიმართ, რომელიც ერთ, ორ ან მეტ ენას ფლობს. ჰაინც კლოსი გახლდათ პირველი, ვინაც მკვეთრად გამოიწინა ერთმანეთისაგან **ორენოვნება** და **მრავალენოვნება** ეროვნულ და ინდივიდუალურ დონეებზე.

ორენოვნება ზოგჯერ იხმარება განზოგადებული, **მრავალენოვნების** მნიშვნელობით (ჯ. ფიშმანი, 1968, გვ. 21-50; ჰ. კლოსი, 1966, გვ. 135-145; უ. ვაინრაიხი, 1968)

ტერმინი ბილინგვიზმი თავის თავში (ამოსავალი ფუძისეული lingua) მოიცავს **ენის** გაგებას; ამერიკელმა ენათმეცნიერმა, ჩარლზ ფერგიუსონმა ინდივიდის ან ინდივიდთა ჯგუფის მიერ ორი ან მეტი ენობრივი სახესხვაობის ფლობის სოციოლინგვისტურ მოვლენას სხვა, ვფიქრობთ, უფრო ნეიტრალური და ადეკვატური სახელდება გამოუძებნა - **დიგლოსია**.

ჩარლზ ფერგიუსონის მიერ თავდაპირველად შემოთავაზებული განმარტება ასე ედერს: „**დიგლოსია** წარმოადგენს შედარებით სტაბილურ ენობრივ სიტუაციას, რომელშიც ენის პირველადს დიალექტებთან (მათ შორის შეიძლება იყოს ენობრივი სტანდარტი ან რეგიონალური სტანდარტები) ერთად არსებობს ძალიან განსხვავებული, უადრესად კოდიფიცირებული (ხშირად გრამატიკულად ძალიან რთული) ვარიანტი, რომელიც უმეტესწილად

სამწერლო ენად გამოიყენება ან გამოიყენებოდა ან წინა პერიოდში ან სხვა სამეტყველო ერთობაში, და რომელსაც ძირითადად ითვისებენ სასწავლო დაწესებულებებში და გამოიყენება წერითი და ოფიციალური მიზნებით, ოღონდ არ მოიხმარება საზოგადოების რომელიმე ფენის მიერ ყოველდღიური ურთიერთობებისას” (ფერგიუსონი, 1959, გვ. 336). იგივე ავტორი მოგვიანებით სხვა პუბლიკაციაში კიდევ გვთავაზობს დიგლოსიის განმარტებას: „ერთი და იმავე ენის ორი ან მეტი სახესხვაობა, რომლებიც გამოიყენება ზოგიერთი მოლაპარაკის მიერ ზოგიერთ გარემოში. . . ენის ორი სახესხვაობა, რომლებიც თანაარსებობენ მოცემულ საზოგადოებაში და თამაშობენ გარკვეულ როლებს“ (ჯ. ფერგიუსონი, 1971, გვ. 11).

დიგლოსიის, როგორც სოციოლინგვისტური სიტუაციის, ფარგლებში ენობრივი ქცევა ერთგვარ სფეროებადაა გადანაწილებული; ეს სფეროები ერთმანეთთან იერარქიულ მიმართებაში იმყოფებიან: გამოიყოფა მაღალი (H) და დაბალი (L) სფეროები. (ჩ. ფერგიუსონი, 1959; გვ. 325-340; დ. ჯარდელი, 1982, გვ. 15-25). მიუხედავად სემანტიკური სიახლოვისა და არცთუ მკვეთრად გამოხატული გამიჯვნის კრიტერიუმებისა, ვფიქრობთ, ბილინგვიზმისა და დიგლოსიის გამოჯვანა გარკვეულ შემთხვევებში აუცილებელია; განსაკუთრებით საქართველოში არსებული ენობრივი სიტუაციის გათვალისწინებით; სხვა იერარქიული მიმართება არსებობს, მაგალითად, სომხურ ენასა და

ქართულ ენას (სახელმწიფო ენა) შორის (კლასიკური ბილინგვიზმის მაგალითი) ამ ორ ენის მფლობელი ადგილობრივი მოსახლისთვის და განსხვავებული მიმართებაა სვანური თუ ზანურენოვანი მოსახლისთვის პირველ ენასა და ქართულს შორის: ამ მიმართებას, ვფიქრობთ, დიგლოსიის კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს.

4. სახელმწიფო ენა; დომინანტი ენა; ენობრივი უმცირესობები

სახელმწიფო ენა ენობრივი სახესხვაობაა, რომელსაც აქვს კონსტიტუციით ან სხვა ლეგალური ინსტრუმენტებით სანქცირებული როლი სახელმწიფოსა და მოქალაქეებს შორის საკომუნიკაციო ენის სახით (სახელისუფლო

სტრუქტურები, იურიდიული სისტემა, სკოლები და ა. შ.). ეს გულისხმობს, რომ კერძო კომუნიკაციებში მოქალაქეებს შეუძლიათ გამოიყენონ ნებისმიერი ენობრივი სახესხვაობა. მაგრამ, ხშირ შემთხვევაში, ოფიციალური ენა (ენები) არის (არიან) მოსახლეობის რიცხობრივად ან სოციალურად მნიშვნელოვანი ნაწილის მშობლიური ენა, თუმცა, მაგალითად, დასავლეთ ევროპული ქვეყნების ყოფილ კოლონიებში ეს როლი შესაძლოა ითამაშოს ენობრივმა სახესხვაობამ (როგორც წესი, კოლონიზატორის ენა), რომელიც არ არის არც ერთი ჯგუფის მშობლიური ენა.

ეროვნულ სახელმწიფოებში (მიუხედავად იმისა, არიან თუ არა ფედერალური მოწყობისა), ოფიციალური ენა შესაძლოა იდენტურობის ანუ ეროვნულ საზოგადოებასთან გაწევრიანების ფაქტორი გახდეს. სახელმწიფო ენა ყოველთვის არ ემთხვევა მოქალაქეობას (თუ ინგლისურად ლაპარაკობთ, არ ნიშნავს, რომ ხართ ავსტრალიის მოქალაქე; ფრანგულად და ფლამანდიურად მოლაპარაკე ბელგიელები ერთი და იმავე სახელმწიფოს მოქალაქეები არიან), თუნდაც რომ ოფიციალური სახესხვაობის ცოდნა სავალდებულო იყოს მათთვის, ვინც ითხოვს მოქალაქეობას. ამის გამო, ტერმინი *სახელმწიფო ენა*, არის უფრო ემოციურად დატვირთული, ვიდრე *ოფიციალური ენა* (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 64)

ტერმინი *დომინანტი ენა* განეკუთვნება სახესხვაობას, რომელსაც უფრო მაღალი ლეგალური ან სოციალური სტატუსი აქვს სხვა სახესხვაობებთან შედარებით მოცემულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე. უპირატესობა შეიძლება გაერცვლდეს სახელმწიფოში ან ეხებოდეს იმავე სახელმწიფოს მხოლოდ ერთ რეგიონს. ეს უპირატესობა არ გაიზომება მხოლოდ მოლაპარაკეთა რიცხვით. ადგილი, რომელსაც საზოგადოება მიანიჭებს სახესხვაობებს, რომელთაც აქვთ ასეთი სტატუსი, გეკარნახობს, რომ შესწავლილი უნდა იყოს სხვა სახეობებისადმი სივრცის გამოყოფის სათანადოობა და ამ სივრცის მახასიათებლები.

ენობრივ უმცირესობად იწოდება ენა, რომელზეც ლაპარაკობს მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფი ქვეყნის ტერიტორიის ნაწილზე და რომელსაც შესაძლოა კი ჰქონდეს ოფიციალური სტატუსი, მაგრამ, შესაძლოა, ეს არ იყოს ოფიციალური ან ლეგალური ენის სტატუსი.

ტერმინი *ენობრივი უმცირესობა* განეკუთვნება ენობრივ სახესხვაობებს, რომლებიც გამოიყენება (როგორც პირველი, ისე მეორე ენა) გარკვეული ჯგუფების მიერ; ეს ჯგუფები თავიანთ თავს განსხვავებულად მიიჩნევენ მათი ტერიტორიის, რელიგიის, ცხოვრების წესის ან ნებისმიერი სხვა მახასიათებლის გამო და არეგულირებენ თავიანთ განსხვავებას უფრო დიდი საზოგადოების ფარგლებში. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ენობრივი უმცირესობა არის კვანტიტატიური და არავითარ შემთხვევაში

კვალიტატიური ტერმინი; აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ენობრივი უმცირესობის სტატუსი ზოგჯერ ცალსახად არ შეესაბამება რაოდენობრივ კრიტერიუმს: გარკვეულ გეოგრაფიულ ტერიტორიაზე ან საზოგადოებაში ასეთი სახესხვაობები შესაძლოა ფართოდ იყვნენ გავრცელებული ან აქტიურად გამოყენებული. სტატუსი განეკუთვნება უფლებებს, რომლებითაც ეს ჯგუფები არ სარგებლობენ: სასამართლოში გამოყენება, ლეგალური ან ადმინისტრაციული დოკუმენტების წარმოება, განათლებაში პირველ ენად (როგორც დაწყებით სკოლაში, ისე უნივერსიტეტებში) გამოყენება, ფუნქციონირება ეროვნულ მედიაში, საგზაო ნიშნებში და მისთ.

ენობრივი უმცირესობების წარმოშობა განსხვავებულია და, ამის გამო, გარკვეულ პოლიტიკურ პრობლემას (ენობრივი პოლიტიკის პრობლემას) წარმოადგენს. კერძოდ, როდესაც ის ეხება მათ მოგვარებას და განათლების სისტემის ცვლილებაზე დისკუსიებსა და მოლაპარაკებებს ისე, რომ შესაძლებელი იყოს მათი შეთავაზება სკოლებში. მაგრამ ენობრივი უმცირესობების არსებობა წარმოშობს ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას: კერძოდ, მათ გათვალისწინებასთან და განათლების სისტემის პოლიტიკაში ჩართვასთან დაკავშირებით - უნდა ჩაანაცვლონ თუ არა ამ უმცირესობათა სახესხვაობებმა სახელმწიფო ენა ნაწილობრივ, თუ დარჩნენ მხოლოდ ინსტრუქციის (სწავლების პროცესში მასწავლებელსა და

მოსწავლეს შორის არაფორმალური კომუნიკაციის) ენებად? უნდა ჰქონდეთ თუ არა სასწავლო პროგრამებში რაიმე სტატუსი? უნდა იყოს თუ არა ისინი ხელმისაწვდომი მხოლოდ მეორად განათლებაში? უნდა ხდებოდეს თუ არა ამ ენათა მეცნიერული შესწავლა და პოპულარიზაცია? ეს საკითხები უღრესად სენსიტიურია, თუმცა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ პრობლემა არ არსებობს და უნდა ხდებოდეს მისი იგნორირება.

5. ენობრივი თვითიდენტიფიკაცია და ჰეტიროიდენტიფიკაცია

ენა, რელიგიასა და ტერიტორიასთან ერთად, ერთ-ერთი რესურსია. თუმცა, განვითარებული ევროპის ფორმირება ვერ მოხდება იმავე მოდელით, რომლითაც

ყალიბდებოდა სახელმწიფოები მე-19 საუკუნეში: არ არის მკაფიო, რომ შესაძლო თანხვედრა ადვილად მოხდეს ისეთი საერთო ისტორიული ღირებულებების საფუძველზე, როგორცაა რელიგიური მემკვიდრეობა, ინდივიდუალური მორალი და ინდივიდუალიზმი ან საერთო პოლიტიკური იდეალები, რომლებიც ჯერ კიდევ საკმაოდ შორსაა ხალხის ჩვეულებრივი ყოფისგან. ზემოთ აღნიშნული გამოიწვევს რაიმე სხვა ღირებულებების ძიებას, რომლებზეც შეიძლება აიგოს კულტურული ცნობიერება.

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაციის საკითხის შესწავლა მხოლოდ იდენტობის ფორმირების პროცესის კონტექსტში უნდა მოხდეს. ეს პროცესი კი, დღევანდელი ევროპის შემთხვევაში, მხოლოდ საწყის ეტაპზეა. საკითხის ამ კონტექსტში შესწავლა მნიშვნელოვანია, რამეთუ ენა არის პოტენციური მექანიზმი იდენტიფიკაციისა და, ამავე დროს, მნიშვნელოვანი ფაქტორი პიროვნებაში გარკვეული ჯგუფისადმი კუთვნილების შიდა და გარე ფაქტორების ჩამოსაყალიბებლად. თუკი ევროპაში კომუნიკაციის საშუალება გახდება ერთი რომელიმე ენა, ეს კონკრეტული ზე-ენა იქცევა ევროპის საიდენტიფიკაციო ენად, რამეთუ ევროპის გაერთიანების ფორმირება წინ უსწრებდა ამ ტერიტორიაზე არაერთი უძველესი ერისა თუ რეგიონული წარმონაქმნის ფორმირება.

ენის როლის განხილვისას, ევროპული ცნობიერების და კუთვნილების ფორმირებისას, როგორც ადრე

აღვნიშნეთ, მნიშვნელოვანია გაკეთდეს ძალიან ვიწრო ფოკუსი ენის მეშვეობით კულტურული იდენტობის ფორმირებაზე და არა იმაზე თუ რა გავლენას ახდენს ენობრივი იდენტობა კოლექტიური კუთვნილების ფორმირებაზე. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანი საკითხია ის, მულტიკულტურული ევროპის სივრცეში იდენტიფიკაციის რა ფორმებმა შეიძლება გაუწიოს კონკურენცია დემოკრატიული მოქალაქეობრივი კუთვნილების ინსტიტუტს. ამ კონტექსტში ორი ტიპის იდენტიფიკაციის ფორმა იქნება განხილული, რომლებიც განსხვავდება ერთმანეთისგან აქტიურობის ხარისხით:

- 1) იდენტიფიკაცია ენის მეშვეობით და
- 2) იდენტიფიკაცია რამდენიმე ენის საშუალებით

(ენობრივი რეპერტუარი) (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 12).

იდენტობის ენა: ენის სახესხვაობა, რომელზეც შესაძლოა ლაპარაკობდნენ თავისუფლად, იშვიათად ან თუნდაც არასდროს, მაგრამ რომელიც ფუნქციონირებს როგორც მიკუთვნების დასადგენი საშუალება (სიმბოლური, ემოციური) ხალხის მოცემულ საზოგადოებაში ან ჯგუფში. ამ სახესხვაობის ღირებულება ხალხს ხშირად უმცირებს სხვა ენების ღირებულებას მათ რეპერტუარში.

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია კულტურული იდენტიფიკაციის ფართოდ გავრცელებული ფორმაა, რადგან ენა არის პირის ამა თუ იმ ჯგუფისადმი მიკუთვნების ინდიკატორი. თუმცა ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია არის უფრო

მეტად *არტიფაქტი* და არა მოულოდნელობა კოლექტიური იდენტობის ფორმირების პროცესში, რადგან ის უგულებელყოფს ისტორიულ რეალობებს. მაგალითად, გალებს გვიანი მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიკოსებმა მიანიჭეს უმნიშვნელოვანესი როლი ფრანგების ეროვნული ცნობიერების ფორმირებაში, მიუხედავად იმისა, რომ ფრანგული ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების საწყისი საკმაოდ მრავალფეროვანია (მრავალეთნიკური და მრავალენოვანია). მხოლოდ ერთი ენის გამოყენება, როგორ იდენტიფიკაციის მახასიათებლისა, წარმოადგენს მცდელობას, უგულებელყოფილ იქნეს ან დაკნინდეს რეალური ლინგვისტური მრავალფეროვნება. ენობრივი იდენტობის ერთფეროვან პროცესად წარმოდგენა არის მიზანმიმართული მცდელობა, მოხდეს ლინგვისტური რეალობის იგნორირება (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 13).

იდენტიფიკაციის ენა, ეს იქნება *თვითიდენტიფიკაცია* თუ *პეტეროიდენტიფიკაცია*, ჩვეულებრივ, არის *მშობლიური ენა*. ერთი შეხედვით, ტერმინი „მშობლიური ენა“ საკმაოდ ერთმნიშვნელოვანია, თუმცა, რეალურად არც ისე მარტივ ტერმინთან გვაქვს საქმე (იხ. ზემოთ, თავი 2). პრაქტიკულად, ბავშვი პირველ ენად ეუფლება როგორც დედის, ასევე მამის ენას; თუ მშობლებს აქვთ ერთი საერთო მშობლიური ენა ან ენა, რომლის საშუალებითაც მშობლები ახდენენ კომუნიკაციას ერთმანეთში - პრობლემა არ ჩანს. თუმცა, ზოგჯერ მშობლები ან მშობლების მშობლები,

უფროს დები ან ძმები ფლობენ მეტს, ვიდრე ერთ ენას, რომლის მეშვეობითაც ისინი ახდენენ კომუნიკაციას და ეს ენები ყოველთვის არ არის ოჯახის ამ წევრთა მშობლიური (პირველი) ენები. ერთი რამ ნათელია, რომ „მშობლიური ენა“ ყველაზე ხელმისაწვდომია იდენტიფიკაციის მიზნებისთვის, რადგან შთამომავლობისთვის გენეტიკური ხაზით იდენტიფიკაციის მარტივი გადაცემის შესაძლებლობას იძლევა.

ხშირ შემთხვევაში ივარაუდება, რომ იდენტიფიკაციის ენას როგორც თვით- ისე ჰეტერო- აღქმის პროცესში წარმოადგენს **სახელმწიფო (ეროვნული)** ენა. მაგალითად, ფრანგი ხალხი მიიჩნევს, რომ ნორვეგიელები საუბრობენ ნორვეგიულ ენაზე, თუმცა არ არიან ინფორმირებულნი, რომ სინამდვილეში ნორვეგიაში არსებობს კიდევ სამი ენა (ფინური და ნორვეგიული ენის ორი სახესხვაობა: ნინორსკი და ბოკმალი). ანალოგიურად, ნორვეგიელები ფიქრობენ, რომ ფრანგი ხალხი საუბრობს ფრანგულად და ვერ აცნობიერებენ, რომ ფრანგები ამავე დროს შეიძლება საუბრობდნენ კორსიკულ, ალსატიურ თუ ბერბერულ ენებზე. აღნიშნული გამომდინარეობს ხალხის ენობრივი სახესხვაობების გათვითცნობიერების დონით, რაც აგრეთვე ხშირად უკავშირდება უცხო ენის ცოდნასაც. ალბათ, უბრალოდ დამთხვევას არ უნდა მიეწეროს ის ფაქტი, რომ **ზოგადევროპულ ჩარჩო-კონვენციაში ენების შესახებ** აღიარებულია, რომ ენების რეგიონული და სოციალური სახესხ-

ვაობაში გარკვევის უნარი დამახასიათებელია მხოლოდ ენის გამოცდილი შემსწავლელებისთვის (ყველაზე მაღალი დონე - მუხლი C2), სრულიად აღიარებს მშობლიური ენის სოციოლინგვისტურ და სოციოკულტურულ მნიშვნელობას და შეუძლია შესაბამისი რეაგირების მოხდენა. ზოგადად, ეს მართლაც მშობლიური ენაზე მოლაპარაკეთა მახასიათებელია... თუმცა, როგორც გ. ლუდის ტიპოლოგიაშია ჩამოყალიბებული, ენობრივ იდენტიფიკაციას განსაზღვრავს რამდენიმე სუბიექტური ფაქტორი:

- პირველი, მეორე და ა. შ. ენები (თანმიმდევრობა მათი შესწავლის მიხედვით): შესაძლებელია, ენის შემსწავლელმა შეისწავლოს სხვა, არამშობლიური ენა გარკვეული მიზეზებისა და ინტერესების გათვალისწინებით (ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი ამ დროს „ინტეგრირებაა“). მაგალითად, ფრანგმა ოჯახმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით შექმნას ოჯახში ინგლისურენოვანი გარემო, რათა ბავშვი ადვილად დაეუფლოს ინგლისურ ენას (მშობლებმა გადაწყვიტეს ბავშვის შეყვანა ამერიკულ სკოლაში, მათ სურთ, ბავშვი იყოს ამერიკელი);
- ენები, რომლებსაც იყენებენ მუდმივად, მხოლოდ შემთხვევით ან ძალიან იშვიათად: მაგალითად ჩრდილოეთ აფრიკაში ფრანგულად მოლაპარაკე ოჯახები შესაძლებელია არაბულ ენას ძალიან

ცუდად ფლობდნენ, მაგრამ იყენებდნენ არაბულს დროდადრო და მათი ენობრივი იდენტიფიკაცია მაინც იყოს დაკავშირებული არაბულ ენასთან;

- ენები, რომლებიც დომინანტურ სოციალურ ურთიერთობებში გამოიყენებიან ან ენები, რომლებსაც ვერ ფლობენ კარგად (მაგალითად, ირლანდიური ირლანდიაში);
- ენა, რომელზეც საუბრობენ სამშობლოში და ენა, რომელიც არის მასპინძელი სახელმწიფოს ენა იმიგრანტების შემთხვევაში: მაგალითად, იმიგრანტების შვილებმა საკუთარი ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება მოახდინონ როგორც მშობლიურ, აგრეთვე იმ სახელმწიფოს ენაზე, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ.
- შესაძლებელია, მათ აგრეთვე იდენტიფიკაცია მოახდინონ ორივე ენაზე ერთდროულად და ჩამოყალიბდნენ ტიპურ მიგრანტ ბილინგვებად, რაც ლოგიკური და ბუნებრივია.

გარდა ამისა, უფრო მეტად სოციალურ, ვიდრე ინდივიდუალურ დონეზე, ენები, რომლებიც ახდენენ პიროვნების იდენტიფიკაციას, ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან სტატუსის მიხედვით. *იდენტიფიკაციის ენა* შეიძლება იყოს სახელმწიფო / ოფიციალური / სასკოლო ენა, ფართოდ გავრცელებული და ოფიციალურად აღიარებული რეგიონული ენები, მხოლოდ მცირე ჯგუფის და იშვიათად გა-

მოყენებული რეგიონული ენები, სამართლებრივად აღიარებული ან მარგინალიზებულ უმცირესობათა ენები, გარეშე ენები, იმპორტირებული მიგრანტთა მიერ და სხვა. ნებისმიერი ენობრივი იდენტიფიკაცია ეფუძნება ამ ორი უცნობის ჯგუფს... შესაბამისად, გარკვეული კონტექსტისთვის ეს ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება იყოს სტაბილური და უსაფრთხო, თუმცა, სხვა შემთხვევაში შესაძლებელია იყოს არასტაბილური, ცვალებადი გადაფასებათა შედეგად და, შესაბამისად - საფრთხის ქვეშ მყოფი. ენობრივი იდენტიფიკაცია განსაზღვრავს პიროვნების არჩეულ ან მიღებულ მიკუთვნებას ამა თუ იმ ჯგუფისადმი. სოციოლინგვისტურ წარმოდგენებს არანაირი კავშირში არ აქვთ ამ პროცესთან (ქ. ბეკო, 2008, გვ. 14-17).

ენა უფრო ამბავრებს სხვებისგან განსხვავებულობის შეგრძნებას, ენის განსხვავებულობა სიმბოლიზებულია ამა თუ იმ ჯგუფის აბსოლუტურ იდენტურობასთან. მაგალითად, **გარღე** მიუთითებს, რომ ბოსნიელი ეთნიკური ჯგუფის ფორმირებაში რწმენა (ისლამი) იყო გადამწყვეტი ფაქტორი. იგი წერს, რომ „დიალექტებს შორის სხვაობა ნაკლებად რელევანტურია ხორვატების, სერბებისა და ბოსნიელების განსასხვავებლად, რომლებიც ხორვატების სამხრეთ-აღმოსავლეთით მეზობლები არიან. ამ მხრივ, არასოდეს ყოფილა ენობრივი ზღვარი. ყველა ეს ეთნიკური ჯგუფი მიეკუთვნება „სერბო-ხორვატულ“ დიალექტურ ტიპს. დიდი ხნის განმავლობაში ის, რაც ითვლებოდა

მხოლოდ „სერბო-ხორვატული“ დიალექტის სხვადასხვა ვარიანტად, დღესდღეობით მიჩნეულია სერბულ, ხორვატულ და ბოსნიურ სტანდარტულ ენებად. თუმცა არჩევანი სხვადასხვა სტანდარტულ ენას შორის, რომელთა შორის განსხვავება სიმბოლურია, უფრო შედეგია, ვიდრე მიზეზი შესაბამისი იდენტობის არჩევანისა“. ექსკლუზიურად ერთ ენასთან დაკავშირებულმა ამ იდენტობამ გამოიწვია სლოვენიაში ბოსნიელების მიერ ბოსნიური ენის იმ კურსების უარყოფა, რომელიც გახსნილი იყო აგრეთვე სერბებისთვის. ამ ტიპის თვითკატეგორიზაცია არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მხოლოდ თავდაცვით ფაქტორად ან განპირობებული იყოს იმ სოციალური სიტუაციით, როდესაც სოციალური მოთამაშე საფრთხეს გრძნობს. ეს თვითკატეგორიზაცია გახდა ტრადიციული ევროპულ ასპარეზზე, რამაც გავრცელება ჰპოვა ისეთი ისტორიული ტერმინების მეშვეობით, როგორებიცაა: ეროვნული უმცირესობა / ეროვნებები და, უფრო მეტიც, ერები (მაგალითად ბალკანეთში და ცენტრალურ ევროპაში). ერის განსაზღვრის ეს **ეთნიკური კონცეფცია** (როგორც ხშირად უწოდებენ), რომელიც მკვეთრად განსხვავდება ერის განსაზღვრის **სამოქალაქო კონცეფციისაგან**, იყო და არის ოფიციალური და ჩვეულებრივი კატეგორიზაციის ბაზისი, რომელიც აღიქვამს ეროვნულ და სამოქალაქო ერთობებს, როგორც ერთსა და იმავეს და აკავშირებს ეროვნულ ერთობას ერთენოვნებასთან (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 19).

6. ენა და დიალექტი
(ქართველური ენები თუ ქართული ენის
დიალექტები)

6. 1. დიალექტი, იგივე კილო, ენათმეცნიერებაში შემდეგნაირად განიმარტება:

„ენის ტერიტორიული (ალოლექტი, გეოლექტი), დროითი (ტემპოლექტი) ან სოციალური (სოციოლექტი) სახესხვაობა, რომელსაც ადამიანების მეტ-ნაკლებად შეზღუდული რაოდენობა მოიხმარს და თავისი წყობით (ფონეტიკა, გრამატიკა, ლექსიკური შედგენილობა თუ სემანტიკა) განსხვავდება ენობრივი სტანდარტისაგან,

რომელიც თავად წარმოადგენს სოციალურად ყველაზე პრესტიჟულ (დია)ლექტს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 8). დიალექტი უნდა განისაზღვროს, როგორც ამა თუ იმ ენის მეტყველებრივი ნაირსახეობა, გავრცელებული გარკვეულ ტერიტორიაზე ან ეთნიკურ, სოციალურ, პროფესიულ, ასაკობრივ ჯგუფში. ამის მიხედვით გვაქვს ტერიტორიული, ეთნიკური, სოციალური, პროფესიული დიალექტები. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 8).

დიალექტი **მეტყველების ფაქტია** და არა ენისა: ერთი და იმავე სისტემის ნაირგვარი გამოყენება საფუძველს უქმნის ენობრივი სახეობების წარმოქმნას. ეს ნაირსახეობები არსებითად წარმოადგენენ კიდევ დიალექტებს; დიალექტი ზეპირი მეტყველებაა; წერილობით ხდება მხოლოდ მისი ფიქსაცია. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 9). მთავარი და არსებითი მაინც ის არის, რომ **დიალექტი არის საერთო ეროვნული ენის ნაირსახეობა და არა დამოუკიდებელი ენობრივი სისტემა** (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 16);

ენა არის ურთიერთგაგებინების საშუალებათა სისტემა, დიალექტი კი – ენის ერთ-ერთი ნაირსახეობა, მისი შემადგენელი ნაწილი. ენა, როგორც ურთიერთგაგებინების საშუალებათა სისტემა, ამრიგად, არის მასში შემავალ დიალექტთა ერთობლიობა (როცა ენა უმწვერლობოა), ან – დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის ერთობლიობა (როცა ენას სალიტერატურო ენაც აქვს). სალიტერატურო ენაც, მსგავსად დიალექტისა, ენის ნაირსახეობა და მისი

შემადგენელი ნაწილია (დიალექტისგან ის მხოლოდ საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი ფუნქციით განსხვავდება). (ა. ონიანი, 1,2003, 136-137).

რასაკვირველია, დიალექტი შეიძლება გადაიქცეს ენად, ანუ ჩამოყალიბდეს დამოუკიდებელ ენობრივ სისტემად... ამ დროს იგი თვისებრივად იცვლება – რაოდენობრივი სხვაობანი თვისებრივ სხვაობებად იქცევა. (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 10).

ურთიერთობა ენასა და დიალექტს შორის შეიძლება შემდეგნაირად განისაზღვროს: აუცილებელი პირობა იმის დასაშვებად, რომ ენობრივი სახესხვაობები ან დიალექტები ერთსა და იმავე ენას მიეკუთვნება, არის ის, რომ ისინი ერთ უწყვეტობას ანუ კონტინუუმს უნდა წარმოადგენდნენ... (ვ. ბოდერი, 2005, გვ. 218).

არსებობს ერთი კი არა, ორი სახის წყვეტილობა ცნება ენის განსასაზღვრად: **ენობრივ-კომუნიკაციური წყვეტილობა**, რომელიც თვით ენის თვისებებს ემყარება და **სოციალური** (კულტურული, პოლიტიკური და ა. შ) **უწყვეტობა**, რომელიც ენობრივი კონტინუუმის გარკვეულ მონაკვეთს რომელიმე სოციალური ჯგუფის მიერ ისტორიულად მიეკუთვნა, იმიტომ, რომ, ა. მეიეს სიტყვები რომ კიდევ მოვიხმთ, მის წევრებს „გრძნობა და ნება აქვთ“, ცალკე ენაზე ლაპარაკობდნენ (და ხშირად სწამთ, რომ ეს ენა „აბშტანდპრახეა“. ამ უკანასკნელი ტიპის ენა, როგორც წესი, აუსბაუშპრახეა (სიტყვასიტყვით: მიშენებით / განვრცო-

ბით [ე. ი. განვითარებით დახასიათებული] ენა) (ვ. ბოედერი, 2005, გვ. 221)

სოციოლინგვისტიკაში დიალექტს განსაზღვრავენ გამოყენებითი (პრაგმატული) თვალსაზრისით; შესაბამისად, მისი **საკუთრივ ლინგვისტური სტატუსი**, როგორც წესი, მხედველობაში ნაკლებად მიიღება; შესაბამისად. აღიწერება ექსტრალინგვისტური (და არა იმანენტური) ნიშნების მეშვეობით:

დიალექტი: ენის სახესხვაობა ოფიციალური სტატუსის გარეშე (ან დაბალი სტატუსი), რომელიც გამოიყენება იშვიათად ან არასდროს წერით ხმარებაში, აღწერს რეგიონულ და/ან უმცირესობათა ენობრივ სახესხვაობას, მაგრამ აღიარებულია, როგორც ეროვნულ ან ფედერალური ტერიტორიის საკუთრება.

ტერმინი **დიალექტი** სოციოლინგვისტიკაში ზოგჯერ გამოიყენება რეგიონულ და ენობრივ უმცირესობებთან მიმართებით (ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგნორირებულია მისი, როგორც საკუთრივ ლინგვისტური იმანენტური არსი): საერთოდ, ისინი ფაქტობრივად სახესხვაობებია, რომლებიც განეკუთვნებიან ეროვნულ ან ფედერალურ ტერიტორიას. ისინი მიეკუთვნებიან *მკვიდრ* ან *ადგილობრივ* მოსახლეობას; მაგალითად, ახლად დასახლებული მიგრანტთა საზოგადოებების საპირისპიროდ. *ისინი აუცილებლად არ მიეკუთვნებიან იმავე ენობრივ*

ოჯახს, როგორცაა დომინანტური / ოფიციალური სახესხვაობები.

დიალექტი გამოიყენება ეროვნული ან ოფიციალური ენების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებითაც. სახესხვაობები შესაძლოა წარმოშობით სოციოლოგიური იყოს (ასაკობრივი ჯგუფები, განათლების დონე, კომუნიკაციის ფორმალობა თუ არაფორმალობა და მისთ.) და / ან ტერიტორიული. გადახრები შესამჩნევია, მაგალითად, გამოთქმის ან ლექსიკის თავისებურებებით. ისინი წარმოშობენ ეროვნული ენის ნორმების პრობლემას, საიდანაც „გადახრილად“ გამოიყურებიან. სახესხვაობები შესაძლოა დაკრისტალდეს და მოგვცეს იდენტურობის სუბსტანცია ახალ უმცირესობათა სახესხვაობის შესაქმნელად (კერძოდ, ერთ თაობაში ან პროფესიულ ჯგუფებში).

ასეთი ენობრივი სახესხვაობები საკმაოდ სტაბილურია - მათ შესაძლოა ჰქონდეთ დამწერლობა: მხატვრული ლიტერატურა, ლექსიკონები და საბაზისო გრამატიკა. ამის გამო, საკმაოდ ადვილია, სწრაფად გახდნენ **ინსტრუქტირების სუბიექტი** ან საშუალება. მათ აერთიანებთ ის, რომ **არ აქვთ არანაირი ოფიციალური ან განსაკუთრებული სტატუსი**, მაგრამ მათი აღიარება დანარჩენი ეროვნული საზოგადოების მიერ არაერთგვაროვანია. ეს აღიარება, სხვათა შორის, დამოკიდებულია ურთიერთგაგების შესაძლებლობაზე ამ

ტიპის სახესხვაობასა და ოფიციალურ / დომინანტ სახესხვაობას შორის და ჯგუფის კულტურულ სიახლოვეზე სხვა მოქალაქეებთან. ეს ენობრივი სახესხვაობანი საზოგადოებისადმი მიკუთვნების ფუნდამენტური გრძნობის ჩამოყალიბებაა და მისი ყველაზე ნათელი გამოსატყულებაა. ზოგ შემთხვევებში რეგიონული მიკუთვნების აზრი არ ემთხვევა ეროვნულ მიკუთვნებას, მაგრამ ზოგჯერ ის შეიძლება ქმნიდეს ეროვნული პოლიტიკური საზოგადოებიდან გამოყოფის საკმაოდ რადიკალურ ფორმას. ამის გამო, საზოგადოებრივი აზრის გარკვეული ნაწილი შესაძლოა რეგიონულ და უმცირესობათა ენებს ეროვნული ერთიანობის წინაშე მდგომ საფრთხედ მოიაზრებდეს.

სწორედ ამგვარ „საფრთხედ“ მოიაზრებს ქართველ ლინგვისტთა ერთი ნაწილი სვანური და ზანური ენების სტატუსს. უკანსკნელ წლებში გაჩნდა ასეთი მოსაზრება: „ენისა და დიალექტის გამიჯვნის პრობლემა მხოლოდ ლინგვისტიკის სფეროში ვერ მოთავსდება; კულტურული ტრადიციის მქონე არცერთი ენა საკუთრივ ლინგვისტური ნიშნებით არ არის სახელდებული ენად: ჯერ არავის დაუდგენია ენობრივ ცვლილებათა თუ თავისებურებათა ის ზღვარი, რომლის შემდეგაც მონათესავე ენობრივ ერთეულთა შორის არსებული რაოდენობრივი განსხვავებანი გადადის თვისებრივში - სისტემის ვარიანტი გადადის ახალ სისტემაში“ (ტ. ფუტკარაძე, 2003, გვ. 119); აქედან გა-

მომდინარე, „არსებული ენების სტატუსი, როგორც წესი, განსაზღვრულია ეთნოკულტურული და პოლიტიკურ-რელიგიური ნიშნის მიხედვით (ტ. ფუტკარაძე, 2003, გვ. 70).

საკითხის პოლიტიზების მცდელობას წარმოადგენს შემდეგი კატეგორიული მტკიცება: „როგორც წესი, ერთ ერს (ეთნიკური გაგებით) ერთი დედაენა აქვს“ (ტ. ფუტკარაძე, 2003, გვ. 62); „ერთი ერი (ეთნიკური ერთობა) ერთ ენაზე მეტყველებს“ (თ. გვანცველაძე, 2003, გვ. 600).

წინამდებარე ნაშრომის ფარგლებში ამ მოსაზრების გამომწვლილვითი ანალიზის საშუალება არ გვაქვს, თუმცა, ორიოდ სიტყვით მაინც შევეხებით ამ პრობლემას.

საზოგადოდ, ერთი და იგივე ობიექტი (ჩვენს შემთხვევაში – *ენა*) მეცნიერების სხვადასხვა დარგის შესწავლის საგანი შეიძლება გახდეს; ამის მკაფიო მაგალითია საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფართო სპექტრის არსებობა: ბუნების ესა თუ ის მოვლენა შეისწავლება სრულიად განსხვავებული კუთხიდან (ქიმია, ფიზიკა, ბოტანიკა, ბიოლოგია...). ასევეა ენის შემთხვევაშიც: აუცილებელია, დავიცვათ იმანენტური განსაზღვრის პრინციპი. როცა საუბარია ამა თუ იმ ენის წარმომავლობაზე, მის ნათესაობაზე სხვა ენებთან – უნდა ვისარგებლოთ იმ წეს-კანონებითა და ტერმინოლოგიით, რაც ჩამოყალიბებულია ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების წიაღში; ჯერ კიდევ ა. მეიე წერდა, რომ „ერთადერთი ენათმეცნიერული კლასიფიკაცია, რომელიც ფასეული და სასარგებლოა, ესაა გენეალოგიური

კლასიფიკაცია, დაფუძნებული ენათა ისტორიაზე“ (ა. მეიე, 1924, გვ. 1). ენად კვალიფიცირება ხდება სისტემური იგივეობა-სხვაობების მიხედვით – ეს არის აქსიომა ენათმეცნიერებისთვის და სხვა მიდგომები უკვე სცილდება ლინგვისტიკის სფეროს. შესაბამისად, ლინგვისტური ცნებებისა (ენის, დიალექტის და ა. შ.) და მათი ურთიერთმიმართების დადგენა ლინგვისტიკაში მხოლოდ საკუთრივ ლინგვისტური კრიტერიუმებით არის შესაძლებელი, ექსტრალინგვისტური ცნებებისა და კრიტერიუმების შემოტანას აქ მხოლოდ ქაოსისა და არე-დარევის გამოწვევა შეუძლია (ა. ონიანი, 2003, გვ. 136).

სოციოლინგვისტიკა შეისწავლის ენის (ენათა) ფუნქციონირებას სინქრონიულ დონეზე; მისი მიზანი არ არის და არც არასოდეს ყოფილა ამა თუ იმ ობიექტის **საკუთრივ ლინგვისტური სტატუსის** დადგენა. ფაქტია, რომ ამა თუ იმ ერთეულის სტატუსი განსხვავებული იქნება ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერებისთვის იმისგან, რაც, სხვადასხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორის გათვალისწინებით, „დააკანონა“ სოციოლინგვისტიკამ. ვფიქრობთ, სრულიად მართებულია მოსაზრება, რომელიც ბ. ჯორბენაძის მიერ არის ფორმულირებული: „ენათმეცნიერული (დავაზუსტებთ – საკუთრივ ლინგვისტური) თვალსაზრისით, მეგრულ-ჭანური და სვანური ქართულის მოძმე ენებია, მაგრამ ეთნიკურ-პოლიტიკური (აქაც დავაზუსტებთ

– სოციოლინგვისტური) თვალსაზრისით, მათ იგივე სტატუსი აქვთ, რაც დიალექტებს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 36).

6. 2. საინტერესოა ეს საკითხი თვითინდენტიფიკაციის თვალსაზრისთ: ენაა თუ დიალექტი მეგრულ-ლაზური და სვანური? – ეს იყო რესპონდენტებთან ჩვენი საუბრის ერთ-ერთი თემა, თუმცა, ცხადია, *ამ საუბრის მიზანი არ ყოფილა და ვერანაირად ვერ იქნებოდა საკითხის ერთხელ და სამუდამოდ გადაჭრა და სათანადო არგუმენტების მოთხოვნა-წარმოდგენა*. საინტერესო იყო უბრალო ადამიანების (რომელთაც ენათმეცნიერებასთან არაფერი აკავშირებთ) *დამოკიდებულება* მეგრულ-ლაზურთან და სვანურთან, მის როლთან დაკავშირებით (ეს და სხვა თემატიკა სპეციალურ კითხვარებშიც ჩამოიწერა, მაგრამ პირადი გასაუბრება მაინც მეტს იძლევა, ვიდრე კითხვარის საკითხებზე მშრალად გაცემული პასუხები).

რესპონდენტებისთვის მეგრულ-ლაზური და სვანური, ჩვეულებრივ, კუთხურ-ტომობრივი ენა ან ქართული ენის დიალექტია (კუთხურ ენად კვალიფიცირებისას თვითინდენტიფიკაციის საკითხიც თავისთავად ამოტივტივდება, ხაზი ესმება ქართველობას):

203. ©.k. (17:34:17:35) megruli ra aris?

204. C.T. (17:35:17:44) megruli es tuTxuri enaa... samegrelos mcxovrebiTvis;

205. C.T. (17:55:18:01) karTuli... karTulad visavle |era-tiTxva da karTveli var (*zugdidi, ingiri, cisana Tordia*).

* * *

546. T.M. (0:33:41.000) me vpikrob, rom taobac, romelic izrdeba, ar unda daiviḡ on tavisī ḡutxuri ena (*Tamar mania, Tbilisi*).

* * *

32. ḡ.G. (0:02:30.000) megruli ra aris?

33. G.P. (0:02:32.000) megruli tuTxuri enaa, ra Tkma unda, tuTxurad.... (*გოა, ფანხვიძე, თბილისი*)

* * *

545-546. T.M. (0:33:33.000) ai, tundac, ḡvenma ḡirvelma ledim xom icis svanuri da megruli, amit ra, ḡirikit... me vpikrob, rom taobac, romelic izrdeba, ar unda daiviḡ on tavisī ḡutxuri ena (*Tamar mania, Tbilisi*).

* * *

13. L.E. (00:01:19.000-00:01:27.000) margaluri, ḡonuri do korTuli re nina Tu... muTuni Ticali, dialek^ouri, tuTxuri me^oveleba? /megruli, svanuri da kartuli enaa tu ... raḡac eseti, dialekⁱ uri, ḡutxuri meⁱ veleba?/

15. x.x. (00:01:32.000) korTuli, ra Tkma unda, nina re /kartuli, ra tkma unda, enaa/

16. L.E. (00:01:34.000) margaluri? /megruli?/

17. x.x. (00:01:35.000) margaluri do ḡonuri korTuli,i dialek^oi /megruli da svanuri - kartulis dialek^oi/.

ზოგი მიიხნევს, რომ ამოსავალი სწორედ ზანურ-სვანურია და ქართული – მისგან მომდინარე:

24. L.E. (00:01:57.000-00:02:04.000) Tkva xolo Tai pikrenT, mu^oTi dialek^oi korTuli,i, xo? elene 'a^oivcemuli, Tkva mu azri,i zo^ounTu? /tkvenc ase pikrobt, rogorc kartulis dialekⁱ i, xom? ḡaⁱivcemulo elene, tkven ra azris br^yandebit?/

26. ხ.ხ. (00:02:07.000) e, vapipkrenk. 'irikiT, margalure do ḡonure ḡiarTu korTulk /ase ar vpikrob. ḡirikit, megrulidan da svanuridan gamovida kartuli/ (elene gogiberia, Tbilisi).

საინტერესოა თვითიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით სხვადასხვა ინტერნეტ-ფორუმზე წარმოებული დისკუსიები. აი, რას წერს ერთ-ერთი ფორუმის (www.forum.ge) წევრი:

„არავითარი დიალექტები, სრულყოფილი ენებია. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დღევანდელი ქართული წარმოიშვა სწორედ მეგრულ-ჭანური და სვანური ენებისაგან“.

ხანდახან რესპონდენტები საკუთარი მოსაზრების დასაბუთებასაც ცდილობენ და საუბარი ერთგვარი მსუბუქი პოლემიკის სახეს იღებს (ჩანს ბოლომდე გაუაზრებელი შიშიც: ვაითუ მეგრულ-სვანურის კვალიფიცირება ენად სახიფათო აღმოჩნდეს სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით):

mu,enda... mudgaren siʷvepi... saerTo ʒiri, arTi ʒiri,e mours, mudgareni siʷvepi /raʃom da... raɖac siʃ vebi... saerto ýiri, erti ýiridan modis raɖac siʃ vebi/

- 23. m.g. (00:01:55.000) *ma xolo Ta,i pipkrenk /mec ase vpikrob/*
- 62. L.E. (00:04:59.000) *davarkvaT megruls da svanurs enaa Tu ra-ac-a dialekʷi?*
- 63. x.x.. (00:05:09.000) *dam'erloba rom ara akvs am enas, enas Tu dialekʷs?*
- 64. კ.გ. (00:05:13.000) *dam'erloba bevr enas ara akvs.*
- 90. x.x.. (00:07:09.000) *ai, megruli enis damtvidreba, svanuri enis damtvidreba... ra-ac...*
- 91. L.E. (00:07:16.000) *ai, ras? risi ge,inia?*
- 92. x.x. (00:07:18.000) *ras da urTierTu-ls, isev da'iris'irebas, isev ra-acas xom?*
- 93. L.E. (00:07:20.000) *anu, gulisxmob, rom amiT saprTxე ,eekmneba... ras... karTuli saxelmႍipos erTianobas?*
- 94. x.x. (00:07:22.000) *karTuli saxelmႍipos erTianobas, xo ai imas, ra-ac...? (elene gogiberia, Tbilisi).*

მეგრულ-ლაზურისა და სვანურისთვის სტატუსის განმსაზღვრელად შეიძლება მიიხნონ ის ფაქტორი, რომ ქართული *სახელმწიფო ენაა*:

- 361-362. K.G. (00:28:05.000) eēi, tkvani azrit, margaluri nina reno tu mure? margaluri do ēonuri nina reno? /ise, tkveni azrit megruli enaa tu ra? megruli da svanuri enaa?/
363. A.I. (00:28:11.000) ēonurio? /svanuri?/
364. ±G. (00:28:12.000) ēonuri do margaluri /svanuri da megruli/.
365. A.I. (00:28:14.000) tena re ოუტხურენოვანი ისა... /es aris ოუტხურენოვანი ისა.../
371. ±G. (00:28: 4.000) mara guruli do margaluri... anu, artdoigive reno? /magram guruli da megruli... anu, erti da igivea?/
372. A.I. (00:28:41.000) arti do igive vare... /erti da igive ar aris.../
373. ±G. (00:28:43.000) mu gansxvaveba re? /ra gansxvaveba aris?/
374-375. A.I. (00:28:50.00) gansxvavebulie, mara iēeni ოუტუ margaluri siī vepi. u&unuana sodgareni, breli, breli... /gansxvavebulia, magram mainc urevia megruli siī vebi. gamoureven sadmac, bevri, bevri.../.
376-377. L.E. (00:28:55.000) ase, guruliēen do imeruliēen tkuana, ოუტხური მეი ველება, dialekī i renia. margaluri do ēonuriēeni mugო ოუო vtkuatk? /axla, gurulze da imerulze iī vian, ოუტხური მეი ველება, dialekī i ariso. megrulze da svanurze rogor unda vtkvat?/.
378. A.I. (00:29:08.000) ოუტხური dialekī ie, მეი i araperi... ოუტხური dialekī i... /ოუტხური dialekī ia, მეი i araperi... ოუტხური dialekī i.../
379. L.E. (00:29:13.000) dialekī ia megrulic da svanuric?
380. A.I. (00:29:15.000) ოუი, tavistavad.
381. L.E. (00:29:19.000) anu enis ოუvalipiოუacias ar mivcemt, ara?
382. A.I. (00:29:20.000) ara.
383. L.E. (00:29:23.000) raī om, tkveni azrit?

384. A.I. (00:29:25.000) sakartvelo^êi aris ertaderti ena, rogorc saxelm^giposi ena - kartuli ena.
385. L.e. (00:29:31.000) saxelm^gipo ena.
386. A.I. (00:29:32.000) es kartuli enis s^gavleba savaldebuloa, imi^ñ om rom kartuli sakmis^garmoeba
387. A.I. (00:29:43.000) da es velaperi midis kartul enaze.
- 388-403. L.E. (00:29:46.000) უი, magram exla naxet. kartuli aris saxelm^gipo ena da, ase rom vtkvat, sali^ñ era^ñ uro enaa, saxelm^gipo enaa, s^gavla-ganatlebis enaa da a.^ê da a.^ê., magram es xom ar ni^ênavs imas, rom sakartvelo^êi ar ^êei^yleba i os iseti enebi, romlebic ar aris saxelm^gipo ena, s^gavlebis ena, magram aris mainc ena. magalitud, kurtebs tavianti ena akvt ული^ñ urac akvt tavianti ული^ñ urac tavianti akvt da velaperi da exla, rogorc aseti, kurtuli ena ar aris saxelm^gipo ak ena, magram tavisu gamo enebis tvalsazrisit kurtuli da megruli ar gansxvavdeba ertmanetisagan. imi^ñ om rom, kurtebi ^êinaurulad, ertmanet^êi urtiertobisa tu la^gara^gisას gamoi eneben am enas, iseve, rogorc megrelebi megruls vi enebt ertmanettan urtiertoba^êi. saxelm^gipo ena, savaldebulo ena im kurtistvisac aris kartuli ena, magram tkveni azrit, mainc sxvadasxva mimarteba aris megrulsa da kartuls ^êoris, vidre kurtulsa da kartuls ^êoris? და ა.შ. (აღეკო იოსავა, თბილისი).

საინტერესოა და ერთობ სიმპტომატური ეროვნული იდენტიფიკაციის საკითხთან დაკავშირებული ერთი, შეიძლება ითქვას, კურიოზული ისტორია:

- 101 - 120. M.G. (00:08:16.000 - 00:09:21.000) zogiartepi re, ma magalito, ti^ênerepi ^gundu, vtkvat, sopels ულასეპი, xo? a, ma margali vorek^g do arti gvalo ticali ^gundu, margali vorek^g do margali^êi ^gas^gori i mi^gunia. ^gas^gori i mi^gunia do, supras voret do zusi^ñ as, ^gkimi komon^gi xolo tak re do, ^gas^gori i makvso da supraze vart da zusi^ñ ad, ^gemi kmaric ak aris da, mu^goxonia - აგა... vadma^gperebenia mutuni^êe, mu^goxo, munero ^gi^gunia margali^êi ^gas^gori i? kova - morti devnirzat^g - mu^êava

12. b.k. (00:01:03:00:01:11) xo, me... a, datontre°ebit ,ei³leba ese? ai megrelebi megreloben, magram...
13. n.m. (00:01:11:00:01:12) gasagebia.
- 14-16 .b.k. (00:01:12:00:01:15-00:16:21:00:01:20) es ari tutxurida... megruli rodis... e° ne nacionalnos°, megr. es erovneba ar aris, megreli (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ძალიან კარგად ჩანს დამოკიდებულება (და შეფასებაც) იმ ფენომენის მიმართ, რასაც პასპორტში *მეგრულად ჩაწერა* ჰქვია, – ყოველივე ეს აღქმულია, როგორც საოცარი და დაუჯერებელი რამ.

აქვე შეიძლება მოვიყვანოთ ზემოთ ხსენებულ ინტერნეტ-ფორუმში (www.forum.ge) ჩატარებული ერთგვარი სოციოლოგიური გამოკითხვის შედეგები. ეს მასალა, საზოგადოდ, საინტერესო გვეჩვენა იმ თვალსაზრისით, რომ მისი მონაწილეები არიან აბსოლუტურად გახსნილი რესპონდენტები, ამოფარებულნი რაღაც ფსევდონიმებს, არც კამერის კომპლექსი აწუხებთ და არც უცხო ადამიანთან უშუალო კონტაქტის გამო ექმნებათ ბუნებრივი უხერხულობა. ცხადია, სწორედ ამ თავისუფლების გამო (ხშირად ასაკის გამოც) ფორუმელებს ძნელად თუ მოსთხოვ აკადემიურობასა და კორექტულობას, ვერც დიდი განსწავლულობითა და საკითხის სიღრმეში ჩახედულობით გამოირჩევა უმრავლესობა, მაგრამ წარმოდგენა მაინც გვექმნება მათს პოზიციასა და განწყობაზე (როგორც თვითიდენტიფიკაციის, ასევე ჰეტეროიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით).

„გთხოვთ, პოლიტიკაში ნუ გადაიჭრებით..., – აფრთხილებს საინსტრუქციო შესავალ ნაწილში ინიციატივის ავტორი ფორუმელებს, – კითხვა არ ეხება მეგრულის პოლიტიკურ სტატუსს, ანუ არც პირდაპირ და არც შეფარვით არ გეკითხებით თქვენს აზრს იმასთან დაკავშირებით, უნდა ქონდეს თუ არა მეგრულს ან სვანურს რაიმე ოფიციალური სტატუსი, მაგალითად, გამოცხადდეს რეგიონალურ ენად... ეს არ არის ამ თემის მიზანი...“

არა, მიზანი არის გაირკვეს, როგორ აღიქვამენ მეგრულს საქართველოს მოქალაქეები და თუ განვაზოგადებთ ამ პასუხებს, რამდენად მოქმედებს კონკრეტული საკითხისადმი ადამიანის დამოკიდებულებაზე მისი წარმოშობა. არ ვიცი თქვენ როგორ, მაგრამ მე მეტად საინტერესოდ მენგვენება ეს საკითხი... თან საქართველოში საკმაოდ აქტუალური კითხვაა...

ერთგვარი სოციოლოგიური კვლევის მაგვარი რამე გამოდის... იმ მხრივაც არის საინტერესო ეს კითხვა, რომ გაირკვევა, უმრავლესობას რაც გონია საქართველოს ერთ კუთხეში და სახელმწიფოს პოზიცია რაც არის, ის თუ ემთხვევა ერთმანეთს...“

როგორ ფიქრობთ, მეგრული ენაა თუ დიალექტი?

1. მეგრული არის ენა (მეგრელი ვარ) [30]
[23.81%]
2. მეგრული არის ენა (არ ვარ მეგრელი) [28]
[22.22%]

3. მეგრული დიალექტია (მეგრული ვარ) [18]
[14.29%]
4. მეგრული დიალექტია (არ ვარ მეგრული) [41]
[32.54%]
5. არ ვიცი. [9] [7.14%]

Total Votes: 126

„რა მნიშვნელობა აქვს, მეგრული ხარ თუ არა?“ – კითხვა უჩნდება მავანს და პასუხიც თითქოს ლოგიკური მოსდევს:

„ის მნიშვნელობა აქვს, რომ, საგარაუდოდ მეგრელები სუბიექტურნი იქნებიან ამ საკითხში და თავიანთ დიალექტს ენას დაარქმევენ. ასე რომ, მგონი საჭიროა სუბიექტური და შედარებით სხვა მიზეზებით წარმოშობილი შეხედულებების და პოზიციის გამიჯვნა“.

როგორც გამოკითხვის სქემიდან ჩანს, მთლად ასეც არ ყოფილა საქმე (თუმცა ამ ფაქტორის გათვალისწინება ნამდვილად არ იყო ზედმეტი), საკითხი „გადაწყდა“ იმ შეხედულების სასარგებლოდ (მინიმალური ანგარიშით – 59:58, შვიდმა თავი შეიკავა), რომელიც თვლის, რომ *მეგრული არის დიალექტი*.

ამ გამოკითხვაში ნამდვილად საინტერესოა ერთი დეტალი: სათანადო სტატუსის მინიჭებისას მეგრული-არამეგრულის ფაქტორი პრაქტიკულად არ მუშაობდა (ყოველ შემთხვევაში ისე, როგორც იდუის ავტორი შიშობდა): 58 კაციდან, ვინც მიიჩნევს, რომ მეგრული ენაა,

28 არამეგრელი იყო, ხოლო საპირისპირო აზრის მქონე 59 ადამიანიდან 18 მეგრელი იყო (თვითიდენტიფიკაცია!).

ამგვარი გამოკითხვის რაციონალურობაში ეჭვი გამოითქვა: „იქნებ გამოკითხვა ლინგვისტებში მოგვეწყო? აქ რა აზრი აქვს, გარდა იმისა, რომ მოხდება დასკვნების პოლიტიზირება და ერთმანეთის დაპირისპირება? კომპეტენტურმა ხალხმა თქვას თავისი აზრი. პირადად ჩემთვის რა დადგინდება - „ენაა თუ დიალექტი“ - ამით აბსოლუტურად არაფერი შეიცვლება“.

საერთოდ, თემა – *მეგრულ-ლაზური და სვანური ენებია თუ დიალექტები* – ძალიან პოპულარულია სხვადასხვა ტიპის ფორუმში. ბუნებრივია, პასუხების დიაპაზონიც ვერ იქნება ფართო, – ნაწილი მიიჩნევს, რომ ესენი ენებია, მეორე ნაწილის აზრით კი - დიალექტებია. ერთია, რომ პოლემიკა არცთუ იშვიათად არასასურველი მიმართულებით ვითარდება, რასაც შემდგომ თემის დახურვა მოსდევს...

აქცენტი მაინც, როგორც წესი, მეგრულზე კეთდება. ერთ-ერთი ფორუმელის განცხადებით, „ვინც იბახის, რომ მეგრული მხოლოდ დიალექტია, ამ საკითხს მხოლოდ პოლიტიკური კუთხით უყურებს! სეპარატიზმის შიშით სიმართლის უგულებელყოფა და, მით უმეტეს, მისი დეგნა, ერთიანობას ვერ განამტკიცებს! სიმტკიცე სიმართლეშია! მეგრული არის ენა!“ მას ასევე აინტერესებს, „რატომ ჩნდება ყოველთვის კითხვა სამეგრელოს სეპარატიზმზე? სად და რაში ხედავთ მას? რატო ვერ იშორებთ შიშის ამ

ლანდს?“ – მიმართავს იგი ოპონენტებს, უკვირს, რატომ აღიქვამენ „მეგრულის ენად აღიარებას საქართველოს მთლიანობისათვის საფრთხედ“, მოითხოვს არგუმენტაციას: „თუ მართლაც ასე ფიქრობ, იქნებ დაასაბუთო ეს კავშირი ამ ორ მოვლენას შორის. თანაც გაითვალისწინე, რომ საფრთხეს ტყუილი ქმნის და არა სიმართლე...“; მისი აზრით, „ვინც მეგრულს დიალექტად აცხადებს, ის აბუნტებს მეგრელობას და ნერვაგს მათში საშიშ სეპარატიზმს!“.

„მეგრული არის ენა! მაგრამ წინააღმდეგი ვარ, ისწავლებოდეს სკოლებში, ითარგმნებოდეს ბიბლია მეგრულად და ა.შ. ისე, ვეფხისტყაოსანი მეგრულად უკვე დიდი ხანია არსებობს“, – აცხადებს მავანი.

ზოგი ფორუმელი პატიოსნად სწავლობდა, რასაც ასწავლიდნენ:

„იმის თქმა, რომ მეგრული არ არის ენა, არ მიმაჩნია სწორად. დიდი ხანია, ქართველი ლინგვისტები და ქართველოლოგები შეთანხმდნენ იმ საკითხზე, რომ მეგრული და სვანური არიან ენები და, ქართულთან ერთად წარმოადგენენ ქართველურ ენათა ოჯახს. ასე ვისწავლე მეც“.

ასეც ხდება: სხვა რამეს ასწავლიდნენ და ახლა თურმე სულ სხვა რამეს ამტკიცებენ მათი მასწავლებლები:

„...ჩემი ლექტორი... ძალიან ნიჭიერი ენათმეცნიერია, რომლისგანაც ვისწავლე, რომ მეგრული არის ენა. ესეც კი

საწინააღმდეგოს ამბობსო, ასე მითხრეს... რა ვიცი, იქნებ არაა მართალი, მარა მე არა მგონია, რომ ტყუილით შეიძლება კარგი საქმის დაცვა. ეს არის და ეს“.

სხვა ფორუმელისთვისაც უსწავლებიათ, რომ მეგრული ენაა, მაგრამ ამის აღიარება მას სახიფათოდ ეჩვენება: „მეგრულიც მთელი ცხოვრებაა მესმის, ასე თუ ისე ვსაუბრობ და რატომღაც არასოდეს თავში აზრად არ მომსვლია იმაზე ფიქრი, ენაა მეგრული თუ არა, მერე ჩემმა შესანიშნავმა პედაგოგმა აგვიხსნა, რომ მეგრული ენაა, მაგრამ რაღაც განსაკუთრებული, საშინაო ენის მსგავსი, როგორც ბასკური. ცოტა ხნის წინ ერთ ბასკთან (საფრანგეთიდან) საუბრისას მანაც ასე თქვა ბასკურზე, საშინაო ენაო, მაგრამ ვიბრძვით იმისთვის, რომ სტატუსი ავუწიოთო... ისინი სერიოზულად მუშაობენ ამაზე. მე მგონია, დღევანდელ სიტუაციაში იმის მტკიცება, რომ მეგრული დამოუკიდებელი და სრულფასოვანი ენაა, სახიფათოა, სხვა თუ არაფერი, იმიტომ, რომ მეგრელებში ყოველთვის გამოჩნდება ვიღაცა "განმანათლებელი", რომელიც "ბნელ" ხალხს "აუხსნის" რაღაცეებს და სრულიად რეალურია აფხაზეთის პრეცედენტი გამეორდეს, ხალხში ეს იგრძნობა და ძალიან მეშინია“.

მავანს ეშინია: „მაღე დამწერლობას მოიგონებენ და გაველენ საქართველოდან“.

ასეთსავე „პოლიტიკურ წინდახედულებას“ იჩენს მეორეც: „საერთო ქართველური ენიდან წამოვიდა სამი დიალექტი.

1. სვანური

2. ზანური

3. ქართის ენა (დღევანდელი ლიტერატურული ქართული)
მეგრული ზანური ენის დიალექტია!!!

რა ცალკე ენები ხალხო!!!! ენა არის ერის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ნიშანი, ჩვენ რომ ვაღიაროთ ზანური და სვანური ენებად, ცოტა ხანში მოგვიწევს ხალხებადაც აღიარება... ეგლა გვინდა ჩვენ ზუსტად რა...“.

ზოგს *მეგრულისთვის ენის სტატუსის მინიჭება მისი სახელმწიფო ენად გამოცხადება ჰგონია*: „მეგრული ენა არასდროს არ გახდება სახელმწიფო ენა და ტყუილად წყლის ნაყვას ჯობია უფრო სერიოზულ რაღაცეებზე იმუშავოთ, ისეთი, როგორცაა მეგრული ენის და კუჭურის ფონდის გადარჩენაზე“.

ერთ-ერთი ფორუმელი დილექტანტების ზერელე განცხადებებს აუღელვებია და მათი „განათლება“ მოუწადინებია, როგორც ჩანს, პროფესიონალ ლინგვისტს:

„ამდენი ხანია, თვალს ვადევნებ ფორუმში საოცარ წიოკს, რაც მეგრული ენის (ერთხელ და სამუდამოდ შევთანხმდეთ, რომ მეგრული და ლაზური ზანური ენის დიალექტებია! - იფიქრეთ კარგად ამაზე და არა მხოლოდ წმინდა ლინგვისტური კრიტერიუმების გათვალისწინებით, პოლიტიკური თვალსაზრისითაც ფრიად მოგებიანი რომ არის ეს ხედვა - დამეთანხმებით, იმედია) „გადარჩენას“ თუ სეპარატისტული საფრთხის გამოწვევას ეხება... ფაქტია,

რომ ვერავინ ვერავის შეაცვლევინა თვალსაზრისი. ერთხელ, ადრე, განვაცხაადე ფორუმზე, რომ ამ თემით მანიპულირება გაცილებით მავნე შედეგებს მოიტანს-მეთქი, ვიდრე ის, რომ საქმით სპეციალისტები დაკავდნენ... ტყუილით კარგ საქმეს ვერ გააკეთებ!.. მოდი, ვცადოთ კომპეტენტური ლინგვისტების მობილიზება (თუნდაც აქ - ფორუმზე; ყველას გამოვათქმევინოთ აზრი და დარწმუნდებით, რომ ორიოდე პროვოკატორისა და თაღლითის (მეცნიერებაშიც „მოსულა“ თაღლითობა) გარდა, ქართულ ენათმეცნიერებას არასოდეს სხვანაირად არც უფიქრია: მეგრულ-ლაზური და სვანური, ისევე, როგორც ქართული, ქართველური ენებია... ეს დებულება, თავისთავად, „სეპარატისული“ არ არის... სხვა საქმეა წამოწყებული კამპანია, თითქოს ის, ვინც მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს ენებად მიიხნევენ - სამეგრელოსა და სვანეთის საქართველოდან გამოყოფას ქადაგებს... ერთხელ და სამუდამოდ ზღვარი გავაგლოთ მეცნიერებასა და პოლიტიკას შორის!.. მოკლედ, წყლის ნაყვანა დილექტანტებთან ამ თემაზე სერიოზული სჯა-ბაასი: კიდევ ერთხელ ვთავაზობ ყველას, ფორუმზე მოვაწყოთ ლინგვისტთა პაექრობა და მათ გვითხრან სათქმელი!“

არ ვიცით, შედეგება თუ არა ლინგვისტთა პაექრობაზე ფორუმზე, მაგრამ ფაქტია: „რაც შეეხება, ენაა თუ დიალექტი, რომ მაგას პოლიტიკურ სტატუსთან არანაირი კავშირი არ აქვს, არ უნდა ბევრი მტკიცება (ბევრი

დიალექტი ქცეულა სახელმწიფო ენად და ბევრ ენას კი სახელმწიფო ენის სტატუსი არ გააჩნია). უბრალოდ, უკეთ რომ გაერკვეთ საკუთარ საკომუნიკაციო საშუალებასა და მის ნათესაურ კავშირებში, ანუ საკუთარი თავი უკეთ რომ შეიცნოთ, ენა/დიალექტის საკითხზეც მოგიწევთ დაფიქრება“.

მართებული დაკვირვება-შეფასებაა: „დიალექტები არანაირად არაა მეგრული და სვანური. მეგრულზე კი შეიძლება თქვას კაცმა, რომ ზანურის დიალექტია. მაგრამ არცერთი მათგანი არ არის ქართული ენის დიალექტი. ზოგიერთი, ვითომ ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე მათ დიალექტებს უწოდებს, რაც მეცნიერულად არ არის გამართლებული. მათ უბრალოდ ეშინიათ, რომ თუ მეგრული და სვანური ცალკე ენებად გამოცხადდება, და ეს სეპარატიზმს წარმოშობს... რა სისულელეა!“

ეს ახლახან „აღმოუჩინეს“ მეგრულ-ლაზებსა და სვანებს, რომ ისინი ქართულის დიალექტზე ლაპარაკობენ, – თითქოს, ამით უნდობლობა კი არ გამოუცხადეს მათ, უბრალოდ, გზა მოუჭრეს სეპარატიზმისკენ. ძალიან ნიშანდობლივია ერთ-ერთი ფორუმელის კატეგორიული განცხადება: *„რაც შეეხება ენათმეცნიერებს, მე მწამს, რომ მათ ის უნდა ამტკიცონ, რაც საქართველოსათვის იქნება სასარგებლო“*.

კვლევისას შეიძლება პატიოსანმა მეცნიერმა შეცდომები დაუშვას, არასწორი გზით წავიდეს, მაგრამ მის კვლევას

მაინც შეიძლება ჰქონდეს გარკვეული ღირებულება, – განსხვავებით იმ შემთხვევისაგან, როდესაც ჯერ დებულებები (სლოგანები) და დასკვნები იწერება და მერე იწყება „კვლევა“.

ფაქტია, რომ მეგრულ-სვანებიც ისეთივე მემკვიდრეები და შემოქმედნი არიან ქართული კულტურისა, როგორც დანარჩენი კუთხის წარმომადგენლები, – არც ამ ნიადაგზე აქვთ მათ არასრულფასოვნების კომპლექსი („ძალიან კარგია, რომ მეგრელებიც, სვანებიც ქართულად ქმნიდნენ თავიანთ შემოქმედებას“, – აცხადებს ერთ-ერთი ფორუმელი); სწორედ აქ ხედავენ ყველაზე დიდ „საშიშროებას“, რის გამოც საჭიროა მეგრულის კილოდ გამოცხადება(!), ის, რომ ამ ბოლო დროს მავანთა გააქტიურებული მთარგმნელობითი თუ ორიგინალური შემოქმედებითი მუშაობა მეგრულ-სვანურ „დიალექტზე“ მიმდინარეობს, ბევრს აღიზიანებს („ვეფხისტყაოსანი“ რომ გამოუშვეს მეგრულად, ამაზე ძალიან გაგებრაზდი“), მავან ფორუმელს კი ეს დიდ უსაქმურობად მიაჩნია: „ხალხნო, ჯობია სხვა უფრო სერიოზულ საქმეს მივით ხელი, ვიდრე ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... უბრალოდ ძალიან დიდ უსაქმურობად მეჩვენება ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... ვიდაცამ რო თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ მეგრულად, რა მერე მაგით, ვინმე კითხულობს ან იყენებს რამეში? არ ვამბობ არაფერს ლექსიკონებზე და გრამატიკაზე, რადგან ეს ჩვეულებრივი სამეცნიერო ნაშრომია ენათმეცნიერებაში,

რომელიც გამოყენებას მხოლოდ ძალიან ვიწრო წრეში პოულობს. კაცს საქმე გამოელია და რაღაცას აკეთებდაო, ზუსტად ამაზეა ნათქვამი...“;

არის ასეთი პოზიცია: „ან რა საჭიროა მეგრულად თარგმნილი ბიბლია? რატომაც არა? ყველა ენაზე თარგმნეს უკვე და იყოს“.

ძნელია არ დაეთანხმო გულწრფელ სიტყვებს: „ზოგი ენებად თვლის, ზოგი არა და დავანებოთ რა თავი. მთავარია რო ყველა საქართველოს შვილები ვართ და ერთ ქვეყანაში ვცხოვრობთ“.

ან ამას: „განსხვავება არსებობს საქართველოს ყველა კუთხეს შორის. ეს მათ ურთიერთნათესაობას არ არღვევს. საქართველო არის ქართველების, ანუ კახელების, მეგრელების, გურულების და ა.შ. ერთად ყოფნის სურვილი და ლოგიკური ერთობა. მისი კუთხეების მრავალფეროვნება მისი სიმდიდრეა“.

ფორუმელთა „წყლის ნაყვანში“ მაინც იკვეთება ისეთი საკითხი, რაშიც შეთანხმება არ ჭირს: ენაა თუ დიალექტი, მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს მზრუნველი პატრონი სჭირდება (ისევე, როგორც თავად ქართულს: „თუკი იმას გავიძახით, რომ გლობალიზაციის პირობებში ისეთი დიდი ლიტერატურული ტრადიციის მქონე ენას, როგორც ქართულია, გადაგვარება ან სულაც გაქრობა ემუქრება, მეგრული რა წითელი კვერცხია? მითუმეტეს, არავითარი

მექანიზმები არ არსებობს იმისთვის, რომ ეს ენა მის დღევანდელ ფარგლებში მაინც შენარჩუნდეს“):

„საჭიროა, რომ განვაცხადოთ: მეგრული არის ენა, ქართველური ენა, ისევე, როგორც სვანური. ეს არის ლამაზი ენა, რომელსაც სჭირდება შენახვა და მოფრთხილება“;

„მე საერთოდ არა ვარ მეგრელი, მაგრამ მიმაჩნია რომ მეგრული ენა საქართველოსთვის დიდი სიმდიდრეა და არ უნდა დაიკარგოს“.

ქართველური ენების გადარჩენის ერთ-ერთ გზად მავან ფორუმელს მათი სკოლაში სწავლება მიაჩნია, სპეციალური გამოკითხვაც მოუწევია. პასუხები ზოგადად ამ ტიპისაა:

„მეგრული ენაა! მაგრამ მეგრულად იოანეს სახარებას თარგმნა არ არის საჭირო. სკოლებში სწავლება შეიძლება, მაგრამ არა ისე, რომ ქართული უცხო ენასავით იყოს! მაგრამ მეგრული მაინც ენაა;

მეგრული არის ენა! მაგრამ წინააღმდეგი ვარ ისწავლებოდეს სკოლებში, ითარგმნებოდეს ბიბლია მეგრულად და ა.შ. ისე ვეფხისტყაოსანი მეგრულად უკვე დიდი ხანია არსებობს...“

გამოკითხვის შედეგები კი მთლიანობაში ასეთია ასეთია: უნდა ისწავლებოდეს თუ არა საგანი "ქართველური ენები" სკოლაში?

1. უნდა ისწავლებლოდეს [50] [48.54%];
2. არ უნდა ისწავლებლოდეს [43] [41.75%];

3. მიჭირს პასუხის გაცემა [10] [9.71%].

ამ სახის კითხვა ჩვენს რესპონდენტებსაც დაგუსვით:

166. L.E. (0:11:43.000) *ჟოლაღი რომ იოს, ვტკვთ რადაცისაქიტ, მეგრულის სგავლება, სვანურის სგავლება?*
167. G.P. (0:11:51.000) *მე, მაგალითად, არა ვარ ამისი...*
168. L.E (0:11:54.000) *მომხრე?*
169. G.P. (0:11:55.000) *მომხრე ნამდვილად არა ვარ, მეგრული და სვანური... ეს უბრალოდ, ადამიანს თუ აკვს, ეხლა, საქართველოში ვცხოვრობთ და არ არის პრობლემა გახვიდე და ცოა ხანი და იცხოვრო, ხალხი საზღვარგარეთ დამის... ინგლისურა და იმას სგავლობს. ვისაც აკვს სურვილი, სურვილისამებრ ისგავლნ...*
180. L.E. (0:12:32.000) *და შესაბამისად, საბიძროება არ ემუკრება ე.ი. მეგრულს, რომ ხვალ და ზეგ... აი, 21-ე საუკუნეა და...*
182. G.P. (0:12:42.000) *და რომ დაივიღონ?*
183. L.E. (0:12:42.000) *ხო...*
184. G.P. (0:12:43.000) *არა მგონია, შირიკით, ახლა სგავლობენ მეგრულს, ბევრი სგავლობს (გია, ფანჩვიძე, თბ., ნუც. პლატო).*

მთლიანობაში, მეგრულის პერსპექტივასთან დაკავშირებით ოპტიმიზმი ჩანს:

„მეგრული ენა არ დაიდუპება არასდროს, თუ ხარ სამეგრელოში ნამყოფი მაშინ ნახავ იქ, რომ ქართულად არავინ ლაპარაკობს და ბევრმა ლაპარაკიც არ იცის ქართულად (მაგალითები ამ ფორუმზეც უამრავია). ამიტომ მეგრულ ენას გადაშენება ნამდვილად არ ემუქრება...“

„ისე კი სიმართლე რომ გითხრათ სულაც არ ვფიქრობ რომ მეგრული ენა რაიმე საფრთხე ემუქრება.... მიუხედავად იმისა რომ დღეს [განსხვავებით წინა საუკუნეებისა] 99.9%

მეგრელმა ქართული კარგად იცის. ამ ფაქტმა სულაც არ შექმნა საფრთხე რომ მეგრული დაიწყებოდა ხალხს...“

აღსანიშნავია, რომ სოციოლინგვისტურ კითხვარში, რომელიც ქართველური ენების ჯგუფის წევრებმა აწარმოეს, გამოკითხულთა 92 %-მა, მიუხედავად იმისა, პირველ ენად ქართულს აღიარებს თუ მეგრულ-ლაზურს / სვანურს, გამოთქვა სურვილი, მათმა შვილებმა იცოდნენ (ისწავლონ) თავიანთი კუთხური ენა (დასმული იყო შეკითხვა: როგორ ფიქრობთ, საჭიროა, რომ თქვენმა შვილებმა იცოდნენ მეგრულ-ლაზური / სვანური ენა?).

დროთა განმავლობაში, ბუნებრივია, იცვლებოდა და იცვლება ენობრივი სიტუაცია. საუკუნეების წინ ქართული ენა მეგრული საზოგადოების დაბალი სოციალური წრის წარმომადგენლებმა, პრაქტიკულად, ძირითადად ეკლესიის მეშვეობით იცოდა, ქართული იყო რელიგიის ენა და ამდენად ქართველური ტომების *ენობრივად შემკვრელ-მაკონსოლიდირებელის ფუნქციაც* ეკისრებოდა – ამდენად, არ შეიძლება იმის თქმა, რომ მეგრელმა გლეხმა საუკუნეების წინ ქართული საერთოდ არ იცოდა, იმიტომ რომ არ სჭირდებოდა... იგი არ იყო მოწვევტილი საერთოქართულ რეალობას, ეროვნულ ფესვებს. ერთიგაა, რომ წერა-კითხვის პრობლემა მეოცე საუკუნეშიც გადმოჰყვა სრულიად საქართველოს (და არა მხოლოდ სამეგრელოს თუ სვანეთს).

მაგრამ ქართული მისთვის არ იყო *უცხო ენა* (თუნდაც ისეთი, როგორიც იყო რუსული, რომელიც მას ქართულზე ინტენსიურად ესმოდა, მაგალითად, XIX საუკუნეში), ადრეც

და დღესაც კლასიფიცირდება, როგორც *მეორე ენა* („მეორე მშობლიური ენა“ – როგორც ხშირად ახდენენ რესპონდენტები სახელდებას):

ხშირად ხაზი ესმევა იმ გარემოებას, რომ ქართულენოვან ადამიანს არ უჭირს მეგრულის სწავლა, – ბელა ქერქაძეს, სათანადო ენობრივ გარემოცვაში აღმოჩენისას, მეგრულის აღსაქმელად სულ რაღაც სამი თვე დასჭირდა:

18-23. b..k. (00:01:22:00:01:30)-(00:01:56:00:01:59) megruli viṣavle, ro gavtxovdi, ese igi, ert sam tve.i. ოemma meu-lem ოamomiṣvana... ოamovedit ოven engurgesze samu,aod aket, ოvar,i. ak cxovrobda ოemi meu-lis bebia, romelic la'araṭobda megrulad, kartuli ar icoda da ik me samezoblo ṣvela megrulad la'araṭobda da iṣulebuli viṣavi meṣavla megruli. sam tve,i uṭve absoluṛad ṣvelaperi mesmoda.

la'arati rodis daiṣet?

25-28. b..k. (00:02:00:00:02:08-00:02:22:00:02:32) la'arati daviṣe... ma,inatac daviṣe la'arati, magram, rogor vtkva exla, gamartulad da imad ver vla'araṭ...obdi, ese igi, moṛexili megruli. nu exla, kartvelebsa akvt eseti isa, ro dacinian, gaige? magram me ar viṣavi... rogor gitxra... nu ne abra, ოala vnimanie na eṛo.

xo, mainc la'araṭobdit.

30. b.k. (00:02:33:00:02:37) xo, mainc vla'araṭobdi da mere upro gamartulad.

31. b.k.(00:02:37:00:02:44) ert ṣeliṣadi uṭve normalurad vicodi megruli (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ენობრივი სიტუაცია სამეგრელოში თუნდაც რამდენიმე ათეული წლის წინ იყო საკმაოდ განსხვავებული დღევანდელისგან – ტენდენცია აშკარად ქართული ენის სასარგებლოდ განვითარდა.

7. სოციოლინგვისტური კითხვარების ანალიზი

კითხვარებში, რომლებიც გამოიყენება სოციოლინგვისტური აღწერისას, ენობრივ საკითხებზე დასმული შეკითხვები, როგორც წესი, ფოკუსირებულია, ერთი მხრივ, მშობლიურ ენაზე, მეორე მხრივ - ყოველდღიურად გამოყენებულ ენაზე (სახლში, სახლს გარეთ); ენაზე, რომელზეც ლაპარაკობენ სკოლაში ან სამსახურში და ა. შ. (მეტწილად - სახელმწიფო ენა); ძალიან მცირე აღწერა მოიძებნება, რომელთა კითხვარებში შესულია ისეთი კითხვები, რომ გამოავლინოს იმ ენების შესახებ სრულყოფილი ინფორმაცია, რომლებსაც რესპონდენტი ფლობს. ვფიქრობთ, ამ მხრივ კითხვარი, რომელიც ჩვენი ჯგუფის მიერ შემუშავდა, საკმაოდ ინფორმატიულია.

კითხვარებში უნდა იყოს ადგილი, სადაც რესპონდენტი ასახავს უფრო მეტ ინფორმაციას და კითხვა არ უნდა შეიცავდეს მხოლოდ ერთ პასუხს არამედ საშუალებას იძლეოდეს პასუხების მრავალფეროვნებისათვის და, შესაბამისად, ენობრივი ფუნქციების მრავალფეროვნების ასახვისთვის. (განსაკუთრებით ამა თუ იმ ჯგუფისადმი პიროვნების ასოცირების მრავალფეროვნებასთან მიმართებით).

ეს სტატისტიკური ჩვეულება გვხვდება სტატისტიკური დათვლის პროცესშიც; მაგალითად, სტატისტიკის მისა-

დებდა ამ თუ იმ რეგიონში ენობრივი უმცირესობების რაოდენობის მისაღებად გამოიყენება შემდეგი ტენდენცია: ენობრივი უმცირესობების იდენტიფიკაცია ხდება მხოლოდ ერთი ენის მეშვეობით, ანუ მშობლიური ენის მეშვეობით, იდენტიფიკაცია ხდება ამ ენის მეშვეობით და სტატისტიკა არ იძლევა არანაირ ინფორმაციას ამ პირის მიერ თვით მშობლიური ენის ფლობის დონის შესახებ; ისევე, როგორც ის, თუ რა დანიშნულებით, რომელ სფეროებში ხდება ამ ენის გამოყენება. სამწუხარო რეალობაა, რომ ერთი ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის მიდგომა დომინანტურია საზოგადოებათა უმრავლესობაში. შესაბამისად, ამ ტიპის დეფექტი გხვდება სოციოლინგვისტურ კვლევებშიც.

მაგალითად შეგვიძლია ავიღოთ ფრიული ვენეტი გიულიას (ჩრდილო-აღმოსავლეთი იტალია) მაგალითი: მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობს არავითარი ოფიციალური მონაცემი იმის შესახებ, თუ რამდენი მოსახლე ლაპარაკობს ამ რეგიონში სხვადასხვა ენაზე, გამოთვლილია, რომ იტალიურად მოლაპარაკე მოსახლეობა შეადგენს რეგიონის უმრავლესობას – 52 %-ს. შემდგომ მოდის ფრიულიურ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის რაოდენობა (526 000 პირი)... სლოვენურად მოლაპარაკეები წარმოადგენენ 56 000 ადამიანს. მთლიანობაში ამ ავტონომიური რეგიონის მოსახლეობის 43 % ლაპარაკობს ფრიულიურ ენაზე, რაც მათ მშობლიურ ენას წარმოადგენს ; მხოლოდ 4 % საუბრობს სლოვენურ, 53 % იტალიურ და 0.4 % გერმანულად.

მიუხედავად ამ მონაცემებისა, სტატისტიკა არაფერს გვეუბნება, რამდენი იტალიურად მოლაპარაკე ადამიანი საუბრობს ამასთანავე, ფრიულურ ენაზეც; ან სლოვენურად მოლაპარაკე თუ საუბრობს აგრეთვე იტალიურად ან ფრიულურად.

ამ მონაცემებში საერთოდ არ არის განმარტებული, რას ნიშნავს ცნება „საუბრობს“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვის განმარტება საკმაოდ მნიშვნელოვანია ყველა კვლევის ანალიზისთვის და ალბათ დეტალურმა კვლევებმა უნდა მოახდინონ ამ სიტყვის განმარტება. რაოდენობრივი კლასიფიკაცია არ არის დაზღვეული ცდომილებისაგან, როდესაც ახდენს ერთი ენის საფუძველზე გარკვეული კულტურული ჯგუფისადმი ინდივიდის მიკუთვნებას, განსაკუთრებით, თუკი ეს კლასიფიკაცია არ არის ძალიან ზუსტად და ფრთხილად შესრულებული (ჟ. ბეკო, 2008, გვ. 30)

ინდივიდის მრავალენოვანი რეპერტუარი შედგება **სხვადასხვა ენისგან**, რომელთაც ის დაეუფლება სხვადასხვა გზით (ბავშვობაში, სწავლებით, დამოუკიდებელი სწავლით და ა. შ.) და ამ პროცესში ის დაეუფლა სხვადასხვა უნარს (ზეპირმეტყველება, კითხვა, წერა და ა. შ.) **სხვადასხვა დონეზე**. ამ ენებს შეიძლება ჰქონდეთ სხვადასხვა ფუნქცია და დანიშნულება; მაგალითად, ოჯახის შიგნით კომუნიკაციის, მეზობლებთან სოციალიზაციის, სწავლის პროცესებში თუ სამსახურში... ენა წარმოადგენს საფუძველს, რომელიც ადუღაბებს გარკვეულ ჯგუფს კულტურ-

რული მახასიათებლების მიხედვით **საიდენტიფიკაციო ენის** გარშემო. ენობრივი რეპერტუარი განსხვავებულია: ზოგიერთ ჯგუფს გააჩნია იდენტური ენობრივი რეპერტუარი, რაც განპირობებულია ისტორიული თუ გეოგრაფიული მიზეზებით და ენობრივი რეპერტუარიდან ინდივიდი ირჩევს რომელიმე ერთს, **სიმბოლურ ენას**, რომლის გარშემოც ყალიბდება ჯგუფი, თუმცა, ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ენობრივ რეპერტუარში შემავალ სხვა ენებს კარგავს. ხდება სხვა ენების შენიღბულად ან თვითცენზურით გამოყენება, ანუ **არ ხდება ამ ენებთან ინდივიდის თვითიდენტიფიკაცია**; თუმცა ხდება ამ ენების გარემოებებიდან და სიტუაციიდან გამომდინარე გამოყენება (9.34).

საიდენტიფიკაციო ენის თვალსაზრისით ძალიან საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ქართველოლოგიური ჯგუფის კითხვარი; ზემოთ აღნიშნული მრავალფეროვნების (სხვადასხვა ენის ფლობის თვალსაზრისით) წარმოსაჩენად: პირველი, ასე ვთქვათ, „სტანდარტული“ კითხვა დასმულია ამ სახით:

„რომელ ენაზე / ენებზე მეტყველებთ?“.

დასმულ კითხვაზე 1189 პირმა გასცა პასუხი. მათგან მონოლინგვად წარმოადგინა თავი მხოლოდ 7-მა პროცენტმა (87 რესპონდენტი: 81 – ქართული, 4 – მეგრულ-ლაზური, 1 – სვანური). ორ (და მეტ) ენოვნად ყველა დანარჩენმა (53 % - 630 რესპ. – ქართული და მეგრულ-ლაზური; 28 % - 331 რესპ. – ქართული და სვანური, 6, 5 % - 77 რესპონდენტი

ფლობს სამსავე ქართველურ ენას). აღსანიშნავია, რომ რუსული მეორე ენად აისახება 45 რესპონდენტის პასუხებში (ძირითადად, ქართულ-რუსული ენების ფლობა დასტურდება).

„მესამე“ ენად, როგორც მოსალოდნელია, ჭარბობს რუსული: 664 რესპონდენტი; სხვა ენებიდან გვხვდება ინგლისური, გერმანული, თურქული, ბერძნული, ფრანგული, ესპანური, აფხაზური, აზერბაიჯანული, ოსური).

წარმოდგენილი სურათით ძნელია იმაზე მსჯელობა, თუ რა დონეზე ფლობს რესპონდენტი ამა თუ იმ ენას (მაგალითად, იყენებს თუ არა დასახელებულ ენებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში; ზეპირმეტყველების სფეროში გამოიყენება ეს ენები, ოფიციალური ურთიერთობის ენაა და ა. შ. – ამ პასუხებით ვერ აღიწერება); თუმცა, კარგად აისახება იმ ენათა ჩამონათვალი, რომელთაც რესპონდენტები ფლობენ თვითიდენტიფიკაციის ენის („სიმბოლური ენის“) გარდა. გარდა ამისა, შესაძლებელია საუბარი „სიმბოლურ ენასთან“ იდენტიფიცირების თვალსაზრისით გამოვლენილ ტენდენციებზე: არსებითი მაინც ის არის, რომ რესპონდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა იმ ენად, რომელზეც „საუბრობს“, ასახელებს ქართულს (მხოლოდ 5 რესპონდენტი ვერ ფლობს მას).

ბუნებრივია, რეალური ვითარების დასაზუსტებლად საჭირო გახლდათ „საკონტროლო“, დამაზუსტებელი კითხვების დასმა (მაგალითად, ისეთი კითხვებისა, რომელთა

მეშვეობითაც, თუნდაც მიახლოებით, გაირკვეოდა, რა დონეზე ფლობს რესპონდენტი ამა თუ იმ ენას; აგრეთვე ამ ენათა გამოყენების არეალს – ფუნქციებსა და პრაგმატულ დანიშნულებას). ამ მხრივ საკმაოდ გაჭირდა ადეკვატური კითხვების დასმა: მაგალითად, კვლევის პროცესში აღმოჩნდა, რომ პირდაპირ დასმული კითხვა: „**რომელია თქვენი მშობლიური ენა**“ რესპონდენტებში ხშირ შემთხვევაში იწვევდა დაფარულ თუ დაუფარავ აგრესიას, შესაბამისად, უნდობლობას კითხვარის მიმართ (200-მდე კითხვარი შეივსო ამ რედაქციით და ორასივე რესპონდენტმა „მშობლიურ ენად“ დაასახელა ქართული, მიუთითებდა რა იქვე არგუმენტს: „მე ქართველი ვარ და ჩემი მშობლიური ენა ქართულია! – რა საჭიროა ასეთი მაპროვოცირებელი კითხვების დასმა?“, ამასთან, შემდგომ ირკვეოდა, რომ ქართული ენა ზოგიერთ მათგანს – ძირითადად ადგილმონაცვლე პირებს აფხაზეთიდან თბილისში ჩამოსვლის მერე ჰქონდა შესწავლილი). შესაბამისად, კითხვარზე მომუშავე ჯგუფმა მიიღო გადაწყვეტილება, შეეცვალა კითხვის ფორმულირება: „**რომელ ენაზე დაიწყეთ ლაპარაკი?**“; რომელსაც მოსდევს: „**რომელია თქვენთვის მეორე ენა?**“, „**რომელია თქვენთვის მესამე (მეოთხე...) ენა?**“...

გამოკითხულ ორ (და მეტ) ენოვან რესპონდენტთაგან პირველ ენად (ტერმინ „**მშობლიური ენის**“ გამოყენებას, ევროსაბჭოს საბაზისო დოკუმენტებზე დაყრდნობით, ვარჩიეთ ამგვარი გადანაწილება: **პირველი ენა, მეორე ენა, მე-**

სამე /მეოთხე/ ენა...) ქართული დაასახელა 46 პროცენტმა (546 რესპ.); მეგრულ-ლაზური – 28 % (331 რესპ.); სვანური – 18 % (212 რესპ.); სხვა ენებიდან დასახელდა რუსული, აფხაზური, ოსური – 2 % (29 რესპ.).

აღსანიშნავია, რომ რესპონდენტებს საშუალება მიეცათ, „პირველ“ (შესაბამისად, „მეორე“, „მესამე“) ენად შემოეხაზათ **რამდენიმე** (როგორც წესი – შემოიხაზებოდა ორი ენა) **ენა**: როგორც ცნობილია, ორენოვან რესპონდენტებს ხშირად უჭირთ გაცნობიერება, რომელ ენაზე დაიწყეს საუბარი და როდის შემოვიდა მათს ცხოვრებაში „მეორე ენა“; საინტერესოა ამ თვალსაზრისით შემდეგი მონაცემები: ქართული და მეგრულ-ლაზური – 37 რესპ.; ქართული და სვანური – 34 რესპ (სულ გამოკითხულთა 6 %).

ამ ორი კითხვის ანალიზიდან ირკვევა შემდეგი:

696 რესპონდენტიდან რომელიც ფლობს **ზანურ** (მეგრულ-ლაზურ) ენას, 328-მ პირველ ენად მონიშნა ქართული (47,2 %); 331-მა – მეგრულ-ლაზური (47,5 %), ორივე გაათანაბრა – 37-მა (5,3 %).

412 რესპონდენტიდან რომელიც ფლობს **სვანურ** ენას, 166-მა პირველ ენად მონიშნა ქართული (40,4 %); 212-მა – სვანური (51,4 %), ორივე გაათანაბრა – 34-მა (8,2 %).

წარმოდგენილი მონაცემების მიხედვით, შესაძლებელია ზოგადი დასკვნის გაკეთება:

გამოკითხულ რესპონდენტთა ცალსახად მიკუთვნება (მათი თვითიდენტიფიკაცია) კონკრეტული ენისადმი არ

ხდება: გამოკითხულთა თითქმის ნახევარი პირველ ენად აღიქვამს მეგრულ-ლაზურს / სვანურს (49,4 %); რესპონდენტთა დიდი ნაწილი პირველ ენად ე. წ. „სიმბოლურ ენას“ („დედაენას“ - ქართულს) აღიქვამს (43,8 %); 6,8 % მკაფიო იდენტიფიკაციას ვერ ახდენს და აფიქსირებს *კლასიკური დიგლოსიის* ფაქტს.

აღსანიშნავია, რომ მოსალოდნელი იყო გარკვეული სხვაობის არსებობა ადგილობრივ მკვიდრთა და ადგილმონაცვლე პირთა პასუხებს შორის: საზოგადოდ, ადგილმონაცვლე პირებს, რომელთაც სხვა ენოვან გარემოსთან მეტი კონტაქტი აქვთ, ენობრივი ინტეგრაციისთვის მეტი მოტივაცია ექმნებათ; მიუხედავად ამისა, კითხვარების ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ ადგილმონაცვლე პირთა უფრო მაღალი პროცენტი პირველ ენად მეგრულ-ლაზურს / სვანურს ასახელებს (ვიდრე ადგილობრივი მცხოვრებნი); საინტერესო შედეგი მივიღეთ სვანურენოვან და ზანურენოვან რესპონდენტთა გამოკითხვის შედეგად ამ თვალსაზრისით: აღსანიშნავია, რომ სვანურენოვანი რესპონდენტები მთლიანად ადგილმონაცვლე პირები იყვნენ (პროექტის ფარგლებში გათვალისწინებული არ იყო საკუთრივ სვანეთში სოციოლინგვისტური კითხვარის შევსება – ამ სახის კვლევა სპეციალური პროექტის ფარგლებში უკვე ჩატარებული გახლდათ); როგორც ზემოთ აღინიშნა, მათი მხოლოდ 40,4 % მიიჩნევს ქართულს პირველ ენად (მაშინ, როცა ზანურენოვანი რესპონდენტების 47,2 % - თითქმის 7 %-

ით მეტი – ქართულს პირველ ენად აღიქვამს); ზანურენოვანი ადგილმონაცვლე პირების ასევე, დაახლოებით 40 % აღიქვამს ქართულს პირველ ენად (მაშინ, როცა სამეგრელოში გამოკითხულთა 50 %-ზე მეტი მიიჩნევს ქართულს პირველ ენად).

ეფიქრობთ, ამ მოვლენას ეძებნება ლოგიკური ახსნა: სხვა ენობრივ გარემოში მოხვედრილი ეთნოგრაფიული ჯგუფი (ზანურენოვანი, სვანურენოვანი – ქართულენოვან გარემოში) ცდილობს თვითმყოფადობის შენარჩუნებას: თუ სვანეთსა თუ სამეგრელოში ეს ჯგუფები ენობრივი თვითიდენტიფიკაციის თვალსაზრისით საფრთხეს ვერ ხედავენ, ამ შემთხვევაში ისინი ცდილობენ, „დაიცვან“ ეს კულტურული ფენომენი - ეს ჯგუფი ერთიანდება **საიდენტიფიკაციო ენის** გარშემო და მას აღიქვამს, როგორც **სიმბოლურ ენას** საკუთარი კულტურული მახასიათებლების „დაცვის“ მიზნით.

ქართულის, როგორც **საიდენტიფიკაციო ენის** აღქმა ესოდენ მაღალი პროცენტით (როგორც ზემოთ აღინიშნა, კითხვარის ანალიზის შედეგად ირკვევა, რომ ფუნქციონირების თვალსაზრისით: ოჯახში, მშობლებთან, შვილებთან, მეზობლებთან და ა. შ. საკომუნიკაციო ინსტრუმენტი მათი დიდი ნაწილისთვის ზანური / სვანური ენაა), ასევე ლოგიკურ ახსნას ექვემდებარება: ქართული, როგორც „დედაენა“, როგორც „**ელიტარული**“ სამეტყველო კოდი, რესპონდენტებისთვის პრესტიჟულობისა და ეთნიკური იდენტობის // იგივეობის (*„მეგრელი ვარ, სვანი ვარ – ესე იგი, ქართველი*

გარ“) მაჩვენებელია; შესაბამისად, მიუხედავად ობიექტური წანამძღვრებისა, არჩევანი კეთდება ემოციური ნიშნით – თვითიდენტიფიკაცია ხომ ყველა შემთხვევაში ინდივიდის ემოციური არჩევანია და არა რეალობის პირდაპირი ასახვა მის პასუხში.

რომელია შენი მშობლიური ენა? – ეს, ერთი შეხედვით, მარტივი და უწყინარი კითხვა ჩვენს რესპონდენტებს ხშირად აბნევთ, არ იციან, რა უპასუხონ – *ქართველები არიან, ესე იგი, ქართულია მშობლიური ენა*, ასევე იციან მეგრული ენა, იციან კი არა, ამით დაიწყეს მეტყველება (ქართული მერე ისწავლეს), ამდენად, მეგრული თავისთავად გამოდის მშობლიური ენა („ჩემი მშობლიური ენა არის მეგრულიც“, – აცხადებს ერთ-ერთი ფორუმელი). ცხადია, უფრო არ დავაბნიეთ რესპონდენტები და შეგნებულად მოვერიდეთ კიდევ ერთ ტერმინს – „დედაენა“ (ამ ტერმინის შესახებ იხ. ზემოთ).

რესპონდენტთა დაბნეულობას და იმას, რომ გაცნობიერებული არ აქვთ „ენობრივი პრობლემატიკა“, მარტივი მიზეზი აქვს: არ არის ეს საკითხი მათთვის აქტუალური და არც იქნებოდა, სანამ ძალით არ „გაუაქტუალურებდნენ“.

აღსანიშნავია, რომ ვისაც მიაჩნია - მისთვის მშობლიური ენა ქართულია, მეგრულს დიალექტად მიიჩნევს, მაგრამ ვისთვისაც მეგრული ისეთივე ენაა, როგორც ქართული, მშობლიურად მეგრულს მიიჩნევს, ანუ პირველ ენას, ენას,

რომელზეც ის ამეცეველდა; როგორც ზემოთ აღინიშნა, ერთი ნაწილი ორივე ენას (მეგრულსაც და ქართულსაც) მშობლიურად მიიხნევს:

440. ©.k. (27:44:27:50) kalba^oono babuca, ai, ,eni ,m_obliuri ena romelia? ,m_obliuri ena ,eni...

441. nb. (27:50:27:53) ,m_obliuri ena romelia? ^aveni?

442. ©.k. (27:53:27:54) ,eni, ho.

443. nb. (27:54:27:57) ^aemi? megreli var, ra var.

444. ©.k. (27:57:28:00) ena? ,m_obliuri ena romelia ,eni?

445. nb (28:00:28:02) kartveli ara var? ra vici aba, rogor...

446. ©.k. (28:02:28:06) ena, ena... ai, megruli enaa ,m_obliuri, kartuli enaa ,m_obliuri tu

447. ©.k. (28:06:28:08) svanuri tu rusuli tu romeli?

448. nb. (28:08:28:12) svanebtan ra minda, bi©o. megreli var.

449. ©.k. (28:12:28:14) ho... anu, megruli ena?

450. ©.k. (28:14:28:16) megruli enaa ,m_obliuri?

451. nb. (28:16:28:19) ,m_obliuri ena... megreli var da mere kartulad...

452. nb. (28:19:28:22) kartuli... erovneba kartveli albat.

453. ©.k. (28:22:28:23) erovneba ^{ti}. enas geubnebi.

454. nb.(28:23:28:29) ena ar vici exla me, rogor gitxra. ...

455. ©.k. (28:29:28:31) ,m_obliuri nina nam re... ^{stano}? / ,m_obliuri ena romelia ,entvis?/

456. nb. (28:31:28:35) ,m_obliuri ena re, magalto, margaluri... megruli / ,m_obliuri enaa, magalitat, megruli... megruli/ (ნაროუმვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

* * *

382. ©.k. (29:40:29:43) ,m_obliuri ena romelia ,entvis?

383. pკ. (29:43:29:44) ^akimio, ^akim nina? /^aemi? ^aemi ena?/

384. ©.k. (29:44:29:47) o, o /ho, ho/.

385. pკ. (29:47:29:49) nam maxu^oansin /romelic mexerxeba/.

386. ©.k. (29:49:29:53) nam gaxu^oans? /romeli gexerxeba?/

387. pკ. (29:53:29:56) nam memérianebun /romelic momérianeba/.

388. ©.k. (29:56:29:58) var, ase ,m_obliuri ,xva re i,en, ,m_obliuri... /ara, axla ,m_obliuri ena sxva aris mainc, ,m_obliuri.../

389. პკ. (29:58:30:01) ობლიური ენა მარგალი /ობლიური ენა მეგრელი/.
390. ©.კ. (30:01:30:02) მარგალური /მეგრული/.
391. პკ. (30:02:30:02) მარგალური /მეგრული/.
392. ©.კ. (30:02:30:03) კორტული? /კარტული?/
393. პკ. (30:03:30:10) კორტული ეკი-აკო /კარტული აკა-იკ/ (ფუფუღლი კანკია, ზუგდიდი, ინგირი).

* * *

13. L. E. (0:01:05.480) Tkvan ობლიურ ნინა მუ რე? /Tkveni ობლიური ენა რა არი?/
14. P. M. (0:01:07.640) ობლ... მუ რე, მარგალკ /ობლ... რა არის, მეგრული/
15. L. E. (0:01:08.760) მარგალურ ხო? კორტულ ნინა? /მეგრული ხომ? კარტული ენა?/
16. P. M. (0:01:12.560) კორტულ ნინა, ეროვნებიტ კარტველი ხო ვარ /კარტული ენა, ეროვნებიტ კარტველი ხო ვარ/.
17. L. E. (0:01:16.400) ხო, ეროვნებიტ კარტველი რო ვარტ იმის დასი ურია კარტული ენის პლობა /ხო, ეროვნებიტ კარტველი რო ვარტ იმის დასი ურია კარტული ენის პლობა/.
18. P. M. (0:01:20.680) კარტული ვიშავლეტ ზვენ როცა... (ფუფუღლი მორგოშია, თბილისი)

* * *

167. ZG. (0:10:18.100) (20) აი, მამაგემი და მე სუ კარტულად ვლაშარაობდით.
168. RG. (0:10:20.100) (23) გემი მამამთილი...
169. ZG. (0:10:23.100) (27) ანთასე არტეა მარგა... ვაა... ჯაან ნაჟლებო. ოდო, დიაკიმგუმა კო /ათასიდან ertxel მეგრუ... არა... ჯაან ნაჟლებად. ოდა, დედაგემთან უი/.
170. RG. (0:10:27.100) (29) დედი გავლენა ი ო მანდ.
171. ©.კ. (0:10:29.100) (31) ენი მობლიური ენა მაინ კარტული ოპილა.
172. ZG. (0:10:31.100) (35) მობლიური ენა მაინ... რა ვიცი ახლა...
173. ©.კ. (0:10:35.100) (42) არა, ესე იგი, თუ ენა აიდგი კარტულად... ხო ეს არის, ხო მობლიური?
174. ZG. (0:10:42.100) (45) გემთვის ორივე ერთია (რუსუდან გვილია, ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).

ნანო ლაგვილავა მერვე კლასშია, მან ჯერ მეგრული ისწავლა და შემდეგ - ქართული, ორივე ერთნაირად იცის. მშობლიური ენა მისთვის მეგრულია, იბნევა კითხვაზე - მაშ ქართული ენა რა არის, თუ მეგრულია მშობლიური:

- 135. ©.K. (0:08:42.640) si margalur u^oგუო ვიზკუნო Tu korTuli? /en megruli u^oესად იცი Tu karTuli?/
- 136. N.L. (0:08:45.360) ჰირხოლო /orive/.
- 137. ©.K. (0:08:46.400) ჰირხოლო ართნოვო? დიო ნამ დიგურე? /orive erThairad? °er romeli isavle?/
- 138. N.L. (0:08:50.000) megruli da mere karTuli.
- 139. ©.K. (0:08:52.480) °er megruli da mere karTuli.
- 140. ©.K. (0:08:56.000) ,en rogor Tvli, ,eni m_obliuri ena romelia?
- 141. N. L. (0:08:58.240) megruli.
- 142. ©.K. (0:08:59.320) megruli? karTuli ra aris ma,in?
- 143. N. L. (0:09:04.080) karTuli?
- 144. ©.K. (0:09:07.040) ra aris maini^oereses, karTulic m_obliuria? a? orive m_obliuria? a? orive m_obliuria? (nano lagvilava, zugdidi, ingiri).

ეს საკითხი საკმაოდ საინტერესოდ განიხილება ინტერნეტ-ფორუმებში; ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება ერთ-ერთ ამგვარ ინტერნეტ-ფორუმში (www.forum.ge) გამოთქმული მოსაზრებების დამოწმება:

„საქართველოში ქართული ენა არის სახელმწიფო და შესაბამისად მშობლიურიც. მაგრამ ტერმინი „მშობლიური“ იმიტომაცაა ასე მოფიქრებული, რომ ეს იმ ენას ეხება, რომელზეც მშობლები საუბრობენ და ზრდიან შვილებს. ამიტომაც არაფერია დასაძრახი თუ ვინმე მეგრულს მშობლიურ ენად აღიქვამს, და მითუმეტეს, არაფერია ამაში ქართულისთვის საზიანო. დავიჯერო ახლა ფახულანში

მცხოვრები გოგონები თუ სხვები აკვანში მწოლიარე ბავშვებს ქართულად უმდერიან ნანას? ეს არის ინდივიდუალური საკითხი და არც შენ არც მე არ გვაქვს უფლება დავაწესოთ რაიმე სახის დოგმატიკა ამ საკითხში“.

მეგრელები ხშირად იწონებენ თავს, რომ ისინი პირდაპირ სალიტერატურო ქართულს სწავლობენ და ამ მხრივ უფრო დახვეწილად მეტყველებენ, ვიდრე საქართველოს სხვა კუთხის წარმომადგენლები. ამასვე აცხადებს ჩვენი ერთ-ერთი რესპონდენტი:

30. P. M. 0:02:00.000 akana, ikana, Ta, Tkuana, gramaἷ iḡuli korTuli ibgureT ზki, margalepk do Tina miḡkuna /akana, ikana, ase amboben, gramaἷ iḡuli karTuli viḡavleT ზven, megrelebma da is viciT/ (ფუფული მორგოშია, თბილისი).

* * *

პროექტის ფარგლებში შედგენილი სოციოლინგვისტური კითხვარის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია კითხვების ჯგუფი რესპონდენტთა ენობრივი რეპერტუარის გამოყენების სფეროების დადგენის ირგვლივ. ცხადია, რომ დიგლოსიის პირობებში ქართველური ენები ერთმანეთისგან სხვაობენ ფუნქციებით: მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის გამოყენების არეალი არ სცდება *ყოველდღიურ ყოფით კომუნიკაციებს* (იხ. თ. ბოლქვაძე, 2007, 223). სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფში ადრე წარმოებული კვლევების მიხედვით, წარმოდგენილია მეგრულის გამოყენების არეალის შემდეგი სფეროები:

შინ, ზეპირ ფოლკლორში, ბაზარში, დაკრძალვისას, სუფრასთან, სკოლაში თავისუფალ დროს, საბავშვო ბაღში, გლეხები მუშაობის დროს, უნივერსიტეტში თავისუფალ დროს, პირადი მიმოწერისას (დამოწმებულია თ. ბოლქვაძის სტატიის - 2007, გვ. 224 მიხედვით).

ჩვენს კითხვარში გავითვალისწინეთ შემდეგი მნიშვნელოვანი ფაქტორი: როგორც ცნობილია, სოციოლინგვისტიკაში გამოყოფენ *წერილობით ~ ზეპირი მეტყველების ენას*: ეს არის ენის სხვადასხვა ფორმების დანიშნულება და იმაზეა დამოკიდებული, თუ რომელი სფერო გამოიყენება (ლაპარაკი / ზეპირი მეტყველება თუ წერა). კომუნიკაციის ამ ორ ფორმას აქვს საკუთარი დამახასიათებელი თვისებები: სტრუქტურა, ორგანიზაცია, რეესტრი (ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, 2008, გვ. 134-137); რაც მთავარია, ზეპირი მეტყველების ენა ხშირად ნაკლები სოციალური სტატუსის მქონეა და ვერ (ან არ) ვითარდება მისი წერილობითი ფორმა. შესაბამისად, კითხვები დაჯგუფდა 3 ბლოკად:

1. კითხვები, რომლებიც ეხება რესპონდენტთა ზეპირმეტყველებით (ამასთანავე, არაფორმალურ) კომუნიკაციას (ლაპარაკისა და მოსმენის უნარები);

2. კითხვები, რომლებიც რესპონდენტთა კითხვისა და წერით უნარებს ეხება და წერითი ფორმის კომუნიკაციის რეპერტუარს ასახავს.

პირველი ბლოკის კითხვები:

ა. ენის გამოყენება შინ:

რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით მამათქვენს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით დედათქვენს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით დედმამიშვილებს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით მეუღლეს?; რომელ ენაზე ელაპარაკებით / ელაპარაკებოდით შვილებს?; რომელ ენაზე საუბრობენ / საუბრობდნენ თქვენი მშობლები?; რომელ ენაზე საუბრობენ / საუბრობდნენ თქვენი ბებია და ბაბუა?; რომელ ენაზე მეტყველებს / მეტყველებდა თქვენი მეუღლე?; რომელ ენაზე ელაპარაკება / ელაპარაკებოდა მეუღლე თქვენს მშობლებს? რომელ ენაზე / ენებზე ელაპარაკობდნენ თქვენი შვილები სკოლაში შესვლამდე?; რომელ ენაზე / ენებზე ელაპარაკობენ / ელაპარაკობდნენ თქვენი შვილები ერთმანეთთან სახლში?; რა ენაზე ღოცულობთ თქვენთვის, როცა მარტო ხართ?; რა ენაზე ღოცულობთ ეკლესიაში?; რა ენაზე ბრაზობთ, იგინებით, იწყევლებით?; რა ენაზე ანგარიშობთ (ითვლით)? რა ენაზე ელაპარაკებით საკუთარ

თავს, როცა მარტო ხართ? რა ენაზე ოცნებობთ?; რა ენაზე ღაპარაკობთ სიზმრებში?;

ბ. ენის გამოყენება ყოველდღიურ ყოფაში (თემში):

რომელ ენაზე ელაპარაკებით მეზობლებს?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ საუბარი თქვენს სოფელში (უბანში)?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ საუბარი სოფლის უხუცესებთან?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ/გიწვედათ საუბარი ბაზარში?.

გ. ენის გამოყენება ოფიციალურ

სტრუქტურებთან:

ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი თანამშრომლებთან?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი რაიონის ადმინისტრაციასთან?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი საავადმყოფოში?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ/გიწვედათ საუბარი სკოლაში მასწავლებლებთან?; ყველაზე ხშირად რომელ ენაზე გიწვეთ / გიწვედათ საუბარი ავტოსადგურის / რკინიგზის სადგურის საღაროებში?

* * *

კითხვარის თითოეული კითხვის ანალიზის საჭიროება, ვფიქრობთ, ამჯერად არ არსებობს (არსებითად, მსგავსი ვითარებაა თითოეული ქვეჯგუფის შიგნით), თუმცა, მიგვაჩინია, რომ სამივე ქვეჯგუფის ზოგად ტენდენციებზე საუბარი

სტატისტიკური თვალსაზრისით, საინტერესო სურათს იძლევა:

	ზანუზენოვანი რესპ.			სვანუზენოვანი რესპ.		
	ქართ.	ზან.	ორივე	ქართ.	სვან.	ორივე
1. შინ:	20 %	56 %	24 %	30 %	35 %	35 %
2. თემში	25 %	46 %	29 %	50 %	24 %	26 %
3. ოფიც.	82 %	8 %	10 %	86 %	6 %	8 %

სტრუქტ.

ცალკეა განსახილველი კითხვები, რომლებიც მასმედის საშუალებებს (ტელევიზია, რადიომაუწყებლობა) ეხება; კითხვები ფორმულირებული იყო შემდეგნაირად:

- ა. რომელ ენაზე / ენებზე უსმენთ რადიოს?; საჭიროდ მიგაჩნიათ თუ არა რადიოგადაცემები მეგრულ-ლაზურ/სვანურ ენაზე?; თუ არა, რატომ?
- ბ. რომელენოვან სატელევიზიო გადაცემებს უყურებთ?; საჭიროდ მიგაჩნიათ თუ არა სატელევიზიო გადაცემები მეგრულ-ლაზურად/სვანურად?; თუ არა, რატომ?

აღსანიშნავია, რომ კითხვები ერთგვარ შეფასებით ელფერს შეიცავს და, შეიძლება ითქვას, „ტაბუირებულ“ თემადაც აღიქმება საზოგადოებაში: სამწუხაროდ, ხელოვნურად უკავშირებენ ამა თუ იმ ენის ოფიციალური სტატუსის საკითხს; თუმცა, აღსანიშნავია, რომ, მაგალითად, ზა-

ნური ენის ლაზურ დიალექტზე წარმოებული რადიოგადაცემები დიდი მოწონებით სარგებლობს არა მხოლოდ ზანურენოვან მსმენელებში და სახელმწიფოებრივ საფრთხედ არც აღიქმება. ამ თვალსაზრისით, საინტერესო იყო მოტივაციის გარკვევა, თუ რატომ არ სურდა რესპონდენტს ზანურენოვანი / სვანურენოვანი ტელე-რადიოგადაცემების არსებობა.

ზანურენოვანი გადაცემების წინააღმდეგი გამოკითხულთა 82 %-ია (დაახლოებით თანაბარია რადიო და ტელეგადაცემების თაობაზე ინფორმაცია); მოტივაცია კი, ძირითადად, შემდეგნაირია:

ა. ხაზგასმულია გაგებინების პრობლემა:

არ არის აუცილებელი, ქართული ყველას ესმის, მეგრული – არა;

არ იქნება ყველასთვის გასაგები;

არ არის საჭირო ეგ კუთხურია და მეტი არაფერი;

ბ. ხაზი ესმევა ქართული ენის მაკონსოლიდირებელ ფუნქციას (ქართული სახელმწიფო ენაა):

არ არის აუცილებელი, რადგან ქართული ენა საყოველთაო ენაა;

იმიტომ, რომ სახელმწიფო ენა არის ქართული ენა;

ქართული სახელმწიფო ენაა, მეგრული – არა;

ჩვენი კონსოლიდირება ხდება ქართული ენის მეშვეობით;

იმიტომ, რომ ჩვენი ეროვნული ენა ქართულია და ყველამ უნდა იცოდეს იგი...

მიმაჩნია, რომ სატელევიზიო გადაცემები უნდა მიმდინარეობდეს სახელმწიფო ენაზე...

გ. შეფასება პოლიტიკურ ჭრილში გადაღის და პასუხები აგრესიული ხდება:

არ არის საჭირო; არ მიმაჩნია მიზანშეწონილად;

არ არის საჭირო, ეს იმას ნიშნავს რომ მეგრული გამოეყოს ქართულს;

არ არის საჭირო, მაშინ როცა სახელმწიფო ენად ქართული ენა გვაქვს;

არა მგონია კარგი იყოს საქართველოსთვის;

დაყავი და იბატონეს შეუწყობს ხელს...

ცუდი შეკითხვაა, ყოველივე ამას მერე პოლიტიკური შეფასება რომ არ მიეცეს.

გამოკითხულთა ერთი ნაწილი ახდენს დიფერენცირებას:

გადაცემები არ მიმაჩნია საჭიროდ მეგრულ-ლაზურად და სვანურად, მაგრამ მათ შესახებ კი უნდა კეთდებოდეს გადაცემები.

ჩვენი რესპონდენტებისთვის მეგრული თუ სვანურენოვანი რადიო-ტელევიზიის არსებობის საკითხი

ნაკლებად აქტუალურია. ამ შემთხვევაში არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, მეგრული (სვანური) უკეთ იცის ადამიანმა თუ ქართული, ხშირ შემთხვევაში მეგრული (სვანური) უკეთ იციან, მაგრამ არჩევანს მაინც აკეთებენ ქართულზე, როგორც მედიასაშუალებების ენაზე (გამოკითხულთა 80 %-ზე მეტი ქართულენოვან გადაცემებს უჭერს მხარს); მაგალითად, მეგრული, ბაბუცი ქირია-ნაროუშვილის აზრით, არ არის ამისთვის შესაფერისი ენა:

514. ©.k. (31:44:31:49) °elevizori ro iḡos megrulad gadacema? radio,i?

515-516. n.b. (31:49:31:54) ra vici axla... mainc gagexardeba ,eni siḡva megrulad ro ḡacdeba... xo... xo... zogiertebs, magalto utatuana margalurs xolo mudgains, jaxanin... /zogiertebs, magalitat, ureven megrulsac ra-acas, hoda.../.

517. ©.k. (31:58:32:02) ara, tavidan bolomde... gadacema ro iḡos... °elevizia ro iḡos megruli.

518. n.b. (32:02:32:05) ra vici exla... exla megrelebis is aris exla... xalxi utve germanulad da berḡanulad la'aratobs xalxi da...

520. ©.k. (32:12:32:14) mu,en, °i°ie nina reno margaluri? /ra°om, ḡlaxa enaa megruli?/

521. n.b. (32:14:32:19) vaar, muenie, mara mu©ot tecalini, margaluri me°i ga°axali re, ḡneli /ara, ra°om, magram rogorc aseti, megruli upro me°ad gasa°exia, ḡnelia/ (ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

მიუღებელი აღმოჩნდა იმავე რესპონდენტისთვის საკითხის ასე დასმის შესაძლებლობა – რამდენად შეიძლებოდა ყოფილიყო მიზანშეწონილი მეგრულად სწავლება სკოლაში:

542. ©.k. (33:50:33:52) stolasi margaluro oguruanini?
/stola,i rom megrulad aşavlon?/

543. n.b. (33:52:34:01) muo oto, si to^ai margaluri gurapa
an*i*. utaxale ibdato, |imi oto iden vara... margaluri
gurapa d-as vardu stolas /rad unda, e tacho megruli
şavla a*i*. utan |avidet? |in unda iaro, torem... megruli
şavla misd-em*i* ar şopila stola,i/ (ნაროუშვილი
ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

ნაკლებ პრობლემას ხედავს მეგრულად თუ სვანურად გარკვეული „საშინაო“ რელიგიური რიტუალების შესრულებაშიც (რაც ნამდვილად არ ეხება ეკლესიაში მის ქცევას – რესპონდენტთა 84 პროცენტი მიიხნევს, რომ ოფიციალური საეკლესიო ენა – ქართულია!):

ამის მიზეზი ერთია და მარტივი, – საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში ხალხსა და ეკლესიას შორის გადაულახავი ბარიერი აღმართეს კომუნისტებმა, ქრისტიანი ადამიანები ინერციით ასრულებდნენ გარკვეულ რელიგიურ რიტუალებს, მაგრამ მთელი თაობები გაიზარდა ბიბლიისა და მოძღვრის სწავლა-დარიგების გარეშე. ბუნებრივია, ამ ადამიანებს არ ჰქონდათ ელემენტარული რელიგიური განსწავლულობა, ისინი ცდილობდნენ თავიანთი სიტყვებით მიემართათ უფლისთვის და მშობლიური ენით წარმოეთქვათ ის მარტივი ლოცვები, რაც მათ მოესმინათ და ესწავლათ ვინმესგან ან თვითონ ცდილობდნენ ამ დროს გარკვეულ იმპროვიზებას:

626. ©.k. (40:36:40:41) ti ixvamank sin, kortulo i^aiebuko
xvamas, locvas tu margaluro? /ai, rom loculob ,en,
kartulad ambob locvas tu megrulad?/

- 627 .nb. (40:41:40:44) mus ipxvama ase, vara, margaluro, magalto /ras vloculob me axla, magram megrulad, magalitat/.
628. ©.k. (40:44:40:45) mu©o tkua, magalto? /rogor i°¶vi, magalitat?/
- 629-631. nb. (40:45:40:49-40:51:40:56) -oronti, dixvamu stan saxelk, -oronti, ... tena, gou°ibine °akim o°axis, °akim stualeps. ase, ixvamandu °akim muantili, vara ma mus ipxvama ase i_endoi_eni /-merto, dailocos_eni saxeli, -merto... es... mieci ¶aloba °ams o°axs, °ams vilebs. axla, iloceboda °emi mamantili, torem me ras vilocebi axla maincdamainc/.
632. ©.k. (40:56:40:59) mudgas ixvamankin, mu©o tkuank? /rasac ilocebi, rogor ambob?/
633. nb. (40:59:41:04) -oronti gu°ibine °akim o°axis amd-ar xvama... /-merto, ¶aloba hkondes /gauTbe/ °ams o°axs d-evandeli locvit.../.
650. ©.k. (42:07:42:12) etlesia_a minurkun, tek xolo margaluro tkuanko? /etlesia_i rom edixar, ikac megrulad ambob?/
651. nb. (42:12:42:14) margaluro ptkuank /megrulad vambob/.
652. ©.k. (42:14:42:16) oxvame_a minurk_n. tek mu©o tkua? /salocav_i rom edixar. ik rogor i°¶vi?/
- 653-656. nb. (42:16:42:19-42:24:42:29) tek xolo te ptkuank ase, -oronti dixvamu stani saxelk... mariam -vtim_obeli, stan saxeli xvameli, jaxa, -oronti, stan ¶ala do stan °ibini kimemi°ai °akim o°axis, °akim mota do stua_a, jaxanin, ates ptkuank, margaluro ptkuank. /ikac ise vi°¶vi axla, -merto, dailoca_eni saxeli... mariam -vtism_obelo, dailocos_eni saxeli, ho, -merto, _eni ¶ala da ¶aloba mieci °ams o°axs, °ams vili_vilsa da vils, ho, amas vi°¶vi, megrulad vi°¶vi /.
657. ©.k. (42:29:42:30) kortulo var /kartulad ara/.
658. nb. (42:30:42:32) kortulo mue ptkua ase i_en do i_eni /kartulad ra°om vi°¶vi axla maincdamainc/.
659. ©.k. (42:32:42:33) var, koj°akuno? /ara, tu ici.../
660. nb. (42:33:42:37) oo, magalto, margaluro ptkuank, mu°an minuluni tin_tuma /oo, magalitat, megrulad vi°¶vi, rodesac evdivar ma_in/.

661. ©.k. (42:37:42:39) xolo munero tkuank? /t̥idev rogor i^oŋvi?/
662. nb. (42:39:42:40) xolo... /t̥idev.../
663. ©.k. (42:40:42:43) vtkvat, m̥inda giorgis mus txink varda... /vtkvat, m̥inda giorgis ras stxov an.../
- 664-675. nb. (42:43:42:47-43:28:43:32) m̥inda giorgis ptxink_ɔ:
 dud do -oronti, st̥an saxeli xvameli, m̥inda giorgi, kimemi^ai st̥an ʒala, st̥an ^oibini, st̥an ʒala vemiar̥ta ^akim ^oaxis, st̥an imendi do st̥an ʒala, st̥an oro, goluapiro... jaxa, mariam -vtim, obeli, st̥an dix̣a vorek, st̥an mona vorek, atna sodgaren eno@aru. breli...
 bibliai ma... so mi-udu tena ^akimobas do utuli ti, dudi vami-u ma... ^akimi dadi mi^ooxodes_ɔn, tena mudgas tkuandun, tinas ipr^akiluapuk ma ase, biblias @arunien. jaxado, ^akimi dadi miⁱnandu, _ mariam -vtim, obeli, st̥an saxeli xvameli, ^akim mota do st̥ua kudomrine ^ogiro, xvamelo, vemiar̥ta st̥ani ^oibini...
 ates tkuandu do, _ skan dix̣a vorek, skan saxeli xvamelia... /m̥inda giorgis vtxov: -merto didebulo, dailocos ,eni saxeli, m̥inda giorgi, miei ,eni ʒala, ,eni |ʒaloba, ,eni ʒala ar momit̥lo ^aems ^oaxs, ,eni imedi da ʒala, ,ens ^ardils ,emovevle. ho, mariam -vtism, obelo, ,eni miʒa var, ,eni mona var... es sad-ac ,eria... bevri... bibliisa me... sad mkonda es ^aemoba_i da mere magis tavis ar makvs me... ^aems dadis rom veʒaxdit, is rasac i^oŋoda, imas vismen me axla, rom bibliai ,eria_o. hoda, ^aemi dadi moixseniebda, _ mariam -vtism, obelo, dalocvili [iŋos] ,eni saxeli, ^aemi ,vili, vili da ,vili mimŋope targad, dalocvilad, ar moat̥lo ,eni |ʒaloba... amas i^oŋoda da, _ ,eni miʒa var, ,eni mona varo, dailocos Seni saxelio/.
679. ©.k. (43:49:43:50) "mamao ^aveno" vai^akuno? /"mamao ^aveno" ar ici?/
680. nb. (43:50:43:55) "mamao ^aveno" ©i©e mi^aku, breli var. arʒa vami^aku "mamao ^aveno" /"mamao ^aveno" co^a vici, bevri ara. ŋvela ar vici "mamao ^aveno"/
 (ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული).

* * *

48. ©.k. 0:03:29.840 eylesia,a minurTuni /eylesia,i rom ,edixarT/,
49. T.I. 0:03:31.360 a eylesia,a minurkunio? mama upali /a eylesi,i rom ,evdivar?mama upali/,
50. ©.k. 0:03:34.520 nam locvas TkuanT? /romel locvas iñ ¶vit?/
51. T.I. 0:03:36.720 margaluro kopTkuanK /megrulad viñ ¶vi/,
52. ©.k. 0:03:39.200 margaluro namus iñiebuT? /megrulad romels ambobT?/
- 53-54. T.I. 0:03:41.840-0:03:48.000 mu©o gi¶ua ase mu miñk, ðoronT dixvamu s¶yani saxelki, mama upalo /rogor giTxra exla, ar vici, ðmerTo dailocos ,eni saxeli/,
55. ©.k. 0:03:51.600 korTuli? /karTulad?/
56. T.I. 0:03:52.480 s¶yanda miðu imendi, ðoronTi, vemioTa s¶yani ga¶tebuli kiana /eni imedi makvs, ðmerTo, ar da¶yargo ,eni ,ekmnili kve¶ana/.
57. ©.k. 0:04:00.280 don°ira, ¶oxle vaTkuanTo? /¶yilis ¶in ar ambobT?/
58. T.I. 0:04:01.680 a?
59. ©.k. 0:04:02.400 don°ira, ¶oxle, seriT /da¶olis¶in, ðame/.
60. T.I. 0:04:03.720 ko /¶i/.
61. ©.k. 0:04:04.080 mus TkuanT Ti¶yuma /ras ambobT ma,in/
62. T.I. 0:04:05.200-0:04:07.680 aTa, pTkuanT Tes xolo, odo sxvaTa,oris, mamao ðvenos mei namTin vamßkudu, aTha mißkud xvale /ase viñ ¶vit amasac, da sxvaTa,oris, mamao ðvenos garda arcerTi ar vicodi, es vicodi marĩ o/(თინა იაშვილი, თბილისი).

აღსანიშნავია ერთგვარი კომპლექსის არსებობა მეგრულის (სვანურის) „არაპრესტიუელობის“ გამო: რესპონდენტთა ნაწილი არ მაღაგს ქართულენოვანი ადამიანების ერთგვარ გაღიზიანებას მეგრულ-სვანური მეტყველების მოსმენაზე (როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში მათი გაღიზიანების ერთგვარი საფუძველი იყოს გაუცნობიერებელი შიში იმისა, რომ ეს „უცხო“ მეტყველება ქართველთა ერთიანობისთვის საფრთხეს წარმოადგენს, ან,

საერთოდ, გაუცხოების მიმართ აქვთ გარკვეული რეაქცია),
რაც მათ გარკვეულ პრობლემებს უქმნით:

78. G.P. (0:05:50.000) უი, უი, *ēm̄xvedria*, ra tkma unda, ai, tundac saubari, raḁac ḡutxuri, es saubari mainc raḁacas iḡvevs,
80. G.P. (0:05:59.000) vinc ar icis da ar esmis es ena, ra tkma unda, raḁac cud imas iḡvevs ra adamian^ēi.
81. G.P. (06:06:05.000) bevri reḡliḡac gamigia, raḁac... ḡems mimart ara, magram saertod?
82. L.E. (0:06:09.000) es - aramegrelebisgan, xom?
83. [±]G. (0:06:12.000) xevsurulad da tu^ēurad rom laḡaraḡobs vinme, imis mimart ar aris xolme eḡeti reḡliḡa?
84. G.P. (0:06:16.000) es tviton adamianis buneba^ēi devs, {rodesac ver iḡebs da ar esmis, raḁacnair imas iḡvevs ra...}
86. [±]G. 00 : 06: 23 - (0:06:26.000) xevsuruli, vtkvat, esmis, magram dialek^īuri laḡaraḡis mimart ar aris eḡeti damoḡidebuleba?
88. G.P. (0:06:33.000) nu, exla, megruli upro me^ī ia...
90. L.E. (0:06:39.000) is ar iḡvevda, raḁac vtkvat, eset damoḡidebulebas?
91. G.P. (0:06:44.000) ara, ar iḡvevda.
92. [±]G. (0:06:46.000) vtkvat, aḡarulad an imerulad, ro ukceven an kutaisurad?
93. G.P. (0:06:49.000) nu, es xumroba^ēi da ima^ēi gadadis.
94. [±]G. (0:06:50.000) xumroba^ēi gadadis, ar aḁizianeḡt (ḡია ფანჩვიḡე, თბილისი, ნუც., პლ.).

ეს საკითხიც აღვლევთ ფორუმელებს, თავიანთ დამოკიდებულებას ავლენენ:

„ღღეს ḡი ხალხი მარშუტკაში ორი მეგრელის საუბარზე ღიზიანდება“.

„სვანური არ გამოიგონია და მეგრულად რომ ლაპარაკობენ ვლიზიანდები და გვერდზე გავდივარ, რატომღაც არ მსიამოვნებს“...

არის ამ პრობლემის ერთგვარი ანალიზის ცდაც:

„ის, რომ რომელიღაც მეგრელს ან სვანს ან ლაზს „უტყდება“ მეგრულად, სვანურად ლაზურად ლაპარაკი, ეს საქართველოს და ამ საზიზღარი ქორთუების ბრალი კი არა, ამ ინდივიდების დაბალი მენტალიტეტი და თავიანთი კუთხის უდიერად მოპყრობა და უპატივცემულობაა. ეს საზოგადოებრივი აზრის ბრალია, რაც ადმინისტრაციული მექანიზმით დევნაზე უარესად მოქმედებს“.

ფაქტია, რომ თავად მეგრელ-სვანების ნაწილს რადაცნაირად ეწოთირება „საზოგადოებაში“ მეგრულად და სვანურად ლაპარაკი, უკულტურობად მიაჩნიათ ეს, ერთგვარი კომპლექსი აქვთ, მიაჩნიათ, რომ ეს არის არაპრესტიჟული ენები და მათი გამოყენება საზოგადოებაში სირცხვილია, ვიღაცებს ეჭვი შეეპარებათ ამ ენებზე მეტყველთა კულტურულობასა და განათლებაში (აქვე ისიც არის აღსანიშნავი, რომ დევნილების დიდ რაოდენობის ჩასახლებამ დიდ ქალაქებში ამ მხრივ გარკვეული კორექტივები შეიტანა, თითქოს შეიცვალა სურათი – დღეს, ვთქვათ, თბილისში მეგრული და სვანური მეტყველება უფრო მეტად ისმის, ვიდრე თუნდაც ორი-სამი ათეული წლის წინ (დამხვდურებმა, როგორც ჩანს, „ყური შეაჩვიეს“ მეგრულ-სვანურს). ცხადია, ამის ერთ-ერთი

მიზეზი ის არის, რომ დევნილების ნაწილმა (ეს უფრო მეგრელებს ეხებათ) სათანადოდ არ იცოდა ქართული, მეორე მხრივ, კომპაქტურად ჩასახლებულნი და საერთო სამუშაოთი დაკავშირებულნი მიმართავენ ბუნებრივ საკომუნიკაციო საშუალებას - ქართულს:

- 445-447. A.I. (00:34:25.000-00:34:35.000) *per exla, meī roti rom davdivar ara? me tviton mrcxvenia, rom daiḡ eben a ans am megruliT, ḡemo baī ono, ḡuli ura unda ḡkondes. esec taviseburi ḡuli uris ḡamoxaī vaa.*
448. ḡ.G. (00:34:37.000) *sircxvilia megrulad laḡaraḡi?*
449. A.I. (00:34:38.000) *ara, sircxvili araa, magram raḡaca uadgilod ḡeḡveneḡa.*
451. ḡ.G. (00:34:43.000) *ai, somxurad rom laḡaraḡoben...*
452. A.I. (00:34:46.000) *sada?*
453. ḡ.G. (00:34:47.000) *nu, siī vaze meī roēi.*
454. A.I. 00 : 34 : 48 *me, magalitaḡ, saertod, tu mḡitxav...*
456. ḡ.G. (00:34:54.000) *ingliselebi rom laḡaraḡoben vtkvat, meī roēi, inglisurad rom laḡaraḡoben normaluria xom?*
457. A.I. (00:34:58.000) *imatma ar ician kartuli da inglisurad unda ilaḡaraḡon (აღეკო იოსავა, თბილისი).*

მეგრელების მეორე ნაწილი შეიძლება ითქვას, დემონსტრაციულად ახდენს იმის აფიშირებას, რომ ის მეგრელია და მეგრულად ლაპარაკი ეამაყება. ოცდაათი ოდეს წლის წინ ერთ-ერთ ასეთ „თავგამოდებულ“ მეგრელს ახლობელი გოგონას რისხვა დაატყდა თავს ავტობუსში გამოჩენილი მეგრული „ენობრივი პოლიტიკის“ გამო:

- 637-639. R.G. (0:32:58.330) (02) *xoda, avedit da me vutxari, axla ḡuli urulad moikeci, samarcxvinod ar moikcemetki, me vutxari da... mtel xmaze daiḡ o ḡriali. siī va, xma ar amomiḡia vabēe.*

640. ©.K. (0:33:09.330) (09) mus igiebudu? /ras ambobda?/
 641. R.G. (0:33:09.330) (16) ra... siġ vep vapêu, mara... ra vici,
 margaluro mudgarens ðirtandu, mu migku... /ra...
 siġ vebi ar maxsovs, magram... ra vici, megrulad
 raðacas viroda, ra vici.../
 642. ©.K. (0:33:16.330) (16) margaluro igiebudu si onpðorek
 dugaguruo? /megrulad laðaraʒobda da êen êegrcxva?
 645. R.G. (0:33:20.330) (22) სულწი urod ikceoda, უაყო.
 646. ©.K. (0:33:22.330) (24) var, te ragadiêen dugaguruo
 onpðorek tu saertot... /ara, am laðaraʒis gamo
 êegrcxva tu saertod.../.
 647. R.G. (0:33:24.330) (26) სულწი urod ikceoda, მრიალებდა
 მთელ ხმაზე.
 648. ©.K. (0:33:26.330) (27) ragadêen vario? /laðaraʒis gamo
 ara?/
 649. R.G. (0:33:27.330) (32) ragadêen mu migku ase... ar vici.
 ver viġ vi exla, ġ uils ver viġ vi /laðaraʒis gamo ra
 vici axla... ver viġ vi exla, ġ uils ver viġ vi/.
 650-656. R.G. (0:33:32.330) (35) is უი ambobs, rom megrulad
 rom vlaðaraʒobdi, imiġomo, mara me tavidanve
 gavaprtxile,, gesierad moikeci-metki. hoda, me
 davade tavi da vitom ara var magastan da gavedi gin
 da saertod ar vusmen. მთელ ხმაზე დაიგო, სუვე
 kartulad, მრიალი. ra ario, gogo, êen giġ debao, me rom
 megrulad vlaðaraʒobo, vitom neviŸus rom mirġ amo?
 rogorc უი გაგერდა ავიŸbusi da gamovxġ i egreve. vitom
 gemtan ar i o (რუსუდან გვილია, ზუგდილი).

სამეგრელოს რეგიონებში მეგრული ენა ალტერნატიული
 ენაა თანამშრომლებთან ურთიერთობისას (ეს არ ეხება,
 ცხადია, ოფიციალურ ურთიერთობებს):

672. ©.K. (0:34:55.340) (58) tviton samsaxurs dinaxale
 margaluro igiebudit... /tviton samsaxuris êignit
 megrulad laðaraʒobdit.../
 673. R.G. (0:34:58.350) (04) kartul... kortulo. mara gaagnia
 ikac, velastan უი ara, mara mainc, ýiritadad
 /kartul... kartulad. mara gaagnia ikac, velastan უი

ara, mara mainc, ýiritadad/(რუსუდან გვილია,
ზუგდიდი).

ჩვეულებრივ, ადამიანებს გამოუმჯავებელი აქვთ
ერთგვარი რეფლექსი: თავიანთი ნაცნობ-ახლობლების ერთი
კატეგორიისთვის ბუნებრივად ერთი სამეტყველო კოდი
აქვთ შერჩეული, მეორისთვის – მეორე, მესამისთვის
შეიძლება შერეული კოდები გამოიყენონ:

23-28. T.N. 0:01:08.200-0:01:25.040 megrulad, gaaʒnia exla
visTan, ari უაი egoria axalgazrdebis, romlebTac
kartulad miļevs laʾaraჟი da ari უაი egoria umre...
umei esad megrulad, Tundac o°ax,i, ai samezoblo,i,
°var,i rom var umei esad megrulad, upro mei ad,
axalgazrdebTan ʒereulad (თამუნა ნადარაია, დაბა
ჯვარი).

* * *

675. R.G. (0:35:04.350) (10) da... axla უიდე, axla zusi ad magaze
xo aris laʒaraჟი, kartul mei vebaze...
676. R.G. (0:35:10.350) (13) axla, magalitat, ემი axlobeli ro
êemxvdeba, megobrebi, eseni, isini,
677. R.G. (0:35:13.350) (22) tu ýaan asaჟovnebi ar arian,
ertmanetêi ევენ kartulad vsaubrobt.
678. R.G. (0:35:22.350) (27) axla... da zogper gamomdis ise,
rom... ai, ak, magalitat, muêebi ro gv avda,
679. R.G. (0:35:27.350) (32) goġin... შირველად, sadauri xaro,
mჟitxes. ei oba, su kartulad...
680. R.G. (0:35:32.350) (36) tviton su megrulad laʒaraჟobdnen
da mec ჟი megrulad veʒasuxebodi imat,
681. R.G. (0:35:36.350) (41) magram minga-mingა ase giêmiê
teê, namda margaluro komġindes da kortulo
vʒasuxendi,
682. ©.K. (0:35:41.350) (44) a, insi inkī urad, შროსი o, torem
gana ise sxvanairad ჟი ara.

* * *

344. R.G. (0:16:27.160) (31) hoda, nona ბმარჟავა da imaze
viyaxi...

345. R.G. (0:16:31.160) (35) nona iñ oda, magalitat, ai... i o
 ႁgupi...
346. R.G. (0:16:35.160) (38) ma... meo amattan magalitado
 megrulad ver davilaႁaraႁebo da
347. R.G. (0:16:38.160) (41) nañ o gabisioniao, ase ambobda...
348. R.G. (0:16:41.160) (44) ...nañ o gabisoniastan ver
 gamomidgeniao kartulad laႁaraႁi,
349. R.G. (0:16:44.160) (47) imiñ om, rom tviton iႁvevda magi
 isetnairad da es imaze ar ari... (რუსუდან გვილია,
 ზუგდიდი).

* * *

შესაძლებელია, შევაჯამოთ შედეგები: რესპონდენტთა უმრავლესობა ზანურ / სვანურ ენებს მიიჩნევს **დაბალი სოციალური სტატუსის მქონედ**; შესაბამისად, რადიო და ტელე-მედის სფეროში მათს გამოყენებას დაუშვებლად მიიჩნევს: მედიის ენა მათთვის **სახელმწიფო ენის სტატუსთან** ასოცირდება, რაც, პრაქტიკულად, ანტისახელმწიფოებრივ აქტად აღიქმება (**ქართული – სახელმწიფო ენა**). ნაკლებად, მაგრამ მაინც დასაშვებად მიიჩნევა ზანურის (სვანურის) გამოყენება ოფიციალურ სტრუქტურებთან (თანამშრომლებთან, რაიონის ადმინისტრაციასთან; საავადმყოფოში; სკოლაში მასწავლებლებთან; ავტოსადგურის / რკინიგზის სადგურში). ყველაზე უფრო „დასაშვები“ ამ ენათა გამოყენება, როგორც მოსალოდნელი იყო, შინ, ოჯახის წევრებთან ურთიერთობისა თუ პირად გარემოშია: ამ მხრივ რესპონდენტები ვერანაირ „საფრთხეს“ ვერ ხედავენ და მოხსნილია არსებული კომპლექსი.

მეორე ბლოკის კითხვები:

ზოგადი: რომელ ენაზე / ენებზე წერთ და კითხულობთ?

ა. რომელ ენაზე / ენებზე კითხულობთ ჟურნალ-გაზეთებს?; იცით თუ არა, გამოდის ჟურნალ-გაზეთები მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე საქართველოში?; საჭიროდ თვლით თუ არა, რომ პრესა გამოდიოდეს მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე?; თუ არა, რატომ?; რა ენაზე / ენებზე გამოცემულ წიგნებს კითხულობთ?; იცნობ რომელიმე მწერლს, რომელიც მეგრულ-ლაზურად / სვანურად წერს / წერდა?; გაქვთ თუ არა მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე გამოცემული წიგნები სახლში?; თუ არა, რატომ?

ბ. რა ენაზე წერთ პირად ჩანაწერებს (დღიურებს)?; რა ენაზე წერთ წერილებს?; რა ენაზე აკეთებთ ჩანიშვნებს (იწერთ მისამართს, გვარს სახელს, საყიდლების სიას)?; რა ენაზე გინდათ, რომ განათლება მიიღონ თქვენმა შვილებმა?

პირველი ბლოკის კითხვები კითხვის უნარის მიმართულებითაა დასმული; მეორე ბლოკის კითხვები წერის უნარ-ჩვევებზე გადის.

რესპონდენტთა დიდ ნაწილს (80 %-მდე) არც კი სმენია მეგრულ (სვანურ) ენაზე გამოცემული წიგნების შესახებ (მეგრულად თარგმნილი „ვეფხისტყაოსანი“, ფოლკლორული მასალები, რამდენიმე ზანურენოვანი პროექტის გამოცემები...). ერთი ნაწილი ურევს ერთმანეთში

ზანურ ენაზე დაწერილს - დამწერლობაში („ჩემი აზრით არც გამოცემულა, რადგან ამ ენებზე დამწერლობა არ არსებობს“; „მეგრულად დამწერლობა არ არის“; „მეგრული დამწერლობა არ არსებობს“; „იმიტომ რომ დამწერლობა არ გააჩნიათ“; „იმიტომ, რომ სვანურ ენას არ გააჩნია დამწერლობა“; „იმიტომ რომ სვანური დამწერლობა არ არის“...).

როგორც ჩანს, ქართველი ერის ერთიანობის წინააღმდეგ მიმართულ „საშიშროებად“ მიიჩნევენ რესპონდენტთა ერთი ნაწილი გააქტიურებულ მთარგმნელობით თუ ორიგინალური შემოქმედებით მუშაობას მეგრულ-სვანურ ენებზე (თუ „დიალექტებზე“): ეს მთარგმნელობითი მოღვაწეობა ზოგს აღიზიანებს თუ აბრაზებს („ვეფხისტყაოსანი“ რომ გამოუშვეს მეგრულად, ამაზე ძალიან გავბრაზდი“), ამ მხრივ საინტერესო მსჯელობებს ესვდებით forum.ge-ზე: „ხალხნო, ჯობია სხვა უფრო სერიოზულ საქმეს მივით ხელი, ვიდრე ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... უბრალოდ ძალიან დიდ უსაქმურობად მეჩვენება ბიბლიის მეგრულად თარგმნა... ვიდაცამ რო თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ მეგრულად, რა მერე მაგით, ვინმე კითხულობს ან იყენებს რამეში? არ ვამბობ არაფერს ლექსიკონებზე და გრამატიკაზე, რადგან ეს ჩვეულებრივი სამეცნიერო ნაშრომია ენათმეცნიერებაში, რომელიც გამოყენებას მხოლოდ ძალიან ვიწრო წრეში პოულობს.

კაცს საქმე გამოელია და რაღაცას აკეთებდაო, ზუსტად ამაზეა ნათქვამი...“;

არის ასეთი პოზიციაც: „რა საჭიროა მეგრულად თარგმნილი ბიბლია? რატომაც არა? ყველა ენაზე თარგმნეს უკვე და იყოს“).

კითხვაზე: „საჭიროდ თვლით თუ არა, რომ პრესა გამოდიოდეს მეგრულ-ლაზურ / სვანურ ენებზე?“ უარყოფითად პასუხობს 72 % (მოტივაცია ძირითადად ასეთია: „ამ ენებს დამწერლობა არა აქვთ“; „ამის აუცილებლობა არ არის“; „ამის საჭიროება არ გვაქვს“... თუმცა, არის პოლიტიკური შეფასებებიც: „არ არის მეგრული სახელმწიფო ენა“; „არ ვთვლი საჭიროდ. ეს გამოიწვევს საქართველოს დაყოფას ავტონომიებად. ეს ცუდია ჩვენი ქვეყნისთვის“; „არაა გამართლებული, რადგან სახელმწიფო ენა ქართულია“; „ამჟამად არ არის საჭირო ქვეყნის ერთიანობიდან გამომდინარე“ ; „პროვოკაციული შეკითხვაა“).

აღსანიშნავია, რომ მათთვის, ვინც ზანურ და სვანურ ენებზე მედიის გამოცემას უჭერენ მხარს, ძირითადი არგუმენტი ასეთია:

ა. „სოფლებში ბევრმა არ იცის ქართული“;

ბ. „რომ არ დაიკარგოს ქართული კუთხური ენები“;

გ. „უცხოელები გაეცნონ, რამდენი კუთხური ენაა საქართველოში“.

პირადი გამოკითხვისას, ასეთივე დამოკიდებულება იკვეთება:

511. ©.k. (31:27:31:31) anu, kordas margaluro gazetin, gisxunno? /anu, rom iᶑos megruli gazeteti, gir^aevnia?/
 512. n.b. (31:31:31:39) ᶑneli otitxe re, ma vamaᶑitxire. ᶑneli otitxe re margaluri... ©arun tina /ᶑneli ᶑasaᶑitxia, me ver ᶑaviᶑitxav. ᶑneli ᶑasaᶑitxia megruli... rom ᶑeria, is/.
 513. n.b. (31:39:31:44) ma kortuli ᶑitxiri misxunu, magalto, margalur ᶑitxira, mu©ot tecalin /me kartuli ᶑitxva mir^aevnia, magalitat, megrul ᶑitxvas, rogorc aseti (ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული)..

გახეთი რომ მეგრულად გამოდიოდეს, ეს არაფრის მომცემია ალგო იოსავასთვის, ისევე, როგორც უაზრობაა (მეტიც – ანტიქართული განწყობილების გამოხატულება), ვთქვათ, სვანურად სკოლისა ინსტიტუტის დამთავრება:

229. ᶑ.G. (00:17:33.000) ise ra azris xart es, megrulad rom i os gazeteti, gazeteti rom i os megrulad ra azris xart?
 230. A.I. (00:17:39.000) ra mniᶑvneloba akvs? ras mogvcems ᶑven es?
 231. ᶑ.G. (00:17:42.000) ar vici.
 232. A.I. (00:17:43.000) arapers ar mogvcems absoluiᶑ urad.
 233. L.E. (00:17:45.000) ai, maᶑin raᶑ om gamodiodao? - ras ambobdnen tkveni mᶑoblebi.
 234. A.I. (00:17:48.000) ai, imiᶑ om daixvriᶑ a mere, is ᶑvania.
 235. A.I. (00:17:51.000) es io aniᶑ kartuli gang obilebis gamoxaᶑ uleba, meᶑ i araperi.
 236. A.I. (00:17:59.000) svanma isᶑavlos svanetᶑi ara, svanuri da daamtavros ᶑuola?
 237. A.I. (00:18:04.000) mere, tu gnebavt gaxsenit svanuri insᶑ iᶑ uᶑ i ikneba, tu ᶑoleᶑi ikneba, tu raᶑaca, ara?
 238. A.I. (00:18:11.000) daamtavrebs ika, sad unda gamoi enos esa?
 239. A.I. (00:18:13.000) gamoi enebs sadme? ver gamoi enebs (ალგო იოსავა, თბილსი).

ამ საკითხთან დაკავშირებით დიდი ენთუზიაზმი ნამდვილად არ ჩანს, საერთოდ, ეს საკითხები მაინცდამაინც არ აღელვებს ზანურ და სვანურენოვან მოსახლეობას, მაგრამ ვერც იმაში ხელავენ დიდ უბედურებას, რომ მეგრულად (სვანურად) წიგნი დაიბეჭდოს, მეგრულენოვანი (სვანურენოვანი) გამოცემები არსებობდეს.

გაზეთი და წიგნი, ასე თუ ისე, მავანისთვის მისაღებია (მეგრული პოეზიის ნიმუშები დიდი ხანია დაბეჭდილია და სამეცნიერო მიმოქცევაშია, მაგრამ, როგორც ჩანს, მას არა მხოლოდ სამეცნიერო ღირებულება შეიძლება ჰქონდეს; დღესაც იქმნება მშვენიერი პოეტური კრებულები, რისი აკრძალვაც, რესპონდენტთა ერთი ნაწილისთვის, მიუღებელია):

216. ©.k. (19:21:19:33) isa... ai, °elevizia, radio margalur kordasჳn kojsxunno? /isa... ai, °elevizia, radio megrulad rom iჳos, gir°evnia?/
217. c.t. (19:33:19:38) °elevizia do radio margalur mu,en i&i, kortul ren... /°elevizia da radio megrulad ra°om ikneba, kartulad romaa.../
218. ©.k. (19:38:19:41) var, si magalto, kojsxunno-mak tu vajsxun? /ara, ,en, magalitat, gir°evnia tu ar gir°evnia-metki?/
219. c.t. (19:38:19:42) vamsxun /armir°evnia/.
220. ©.k. (19:42:19:44) gazeteti?|igni?
221. c.t. (19:44:19:50) gazet °ve,o rdu mar... margalurs... margaleps u-udu margalur gazeteti /gazeteti ჳavelad iჳo megrulad... megruls... megrelebs hkondat megruli gazeteti/.
226. ©.k. (20:05:20:08) gazeteti xolo vajsxunu... /arc gazeteti gir°evnia.../

227. c.t. (20:08:20:14) gazeti kordasჟი კომსხუნ, °გირ ოტიტხე
re tina /gazeti rom იწოს, mir°evnia, ჟარგი
|asa|itxia/.
228. ©.k. (20:14:20:18) |ignepi kugap na|itxer margaluri
/|ignebi gaxvs|a|itxulimegruli/.
229. c.t. (20:18:20:18) mu mapuno na|itxeri? /ra makvs
|a|itxuli?/
230. ©.k. (20:18:20:19) |ignep, |ignepi kugapno na|itxeri
margaluri? /|ignebi, |ignebi tu gaxvs |a|itxuli
megruli?/
231. c.t. (20:19:20:27) samargalo, is°oria map na|itxeri
/samegrelos is°oria makvs |a|itxuli/ ((ცისანა
თორღია, ზუგდიდი, ინგირი)..

მეგრულად რომ წიგნი გამოდიოდეს, ამაში ვერც ვია
ფანხვიძე ხელავს ტრაგედიას (მას მამა იმერელი
ჰყავს, დედა – მეგრელი):

54. L.E. (0:04:03.000) ise sain|eresoa, sa|eualeba rom i os,
rom megrulad gamodiodes გიგნი, |urnal-gazeti,
tkventvis ikneba es misadebi?
- 55-61. G.P. (0:04:19.000-0:04:42.000) nu... ემტვის axla,
misadebi?... ra tkma unda, ikneba... უი, misadebi
ikneba. gamovides, es xels aravis ar |eue|elis, შირიკიტ,
radac exla, 21-e sau|unea da radac, tavis უტხეს
velapers tavis i uxdeba... velaperi tavis i, tavis
is|oria, tavis es velaperi, უარგია da ემტვის
miudbeli namdvilad ar ikneba. xels aravis |eue|elis
namdvilad, me ase mgonia, me ase vtvli.
62. ლ.G. (0:04:45.000) სჯავლება რომ მეგრულად i os, |ei|yleba?
63. G.P. (0:04:48.000) სჯავლება? ara mgonia radac, mainc exla
sakartveloa da ეენი sala|arჟო ena mainc kartulia
ase tu ise. es ase da. ra vici, megrulis სჯავლება,
radac |aan ise, ertmanets |oris, radac ganxetkilebas,
radacas mo|i| ans ra... (ვია ფანხვიძე, თბ., ნუც. პლ.).

განათლების ენასთან დაკავშირებით პოზიცია ცალსახა და ერთმნიშვნელოვანია: მხოლოდ 6-მა რესპონდენტმა გამოთქვა სურვილი, მისმა შვილებმა განათლება მიიღონ მეგრულ-ლაზურ ენაზე; 4-მა – სვანურ ენაზე (სულ გამოკითხულთა მხოლოდ – 1 %). ერთ-ერთი რესპონდენტისთვის საკითხის ასე დასმის შესაძლებლობა – რამდენად შეიძლებოდა ყოფილიყო მიზანშეწონილი მეგრულად სწავლება სკოლაში, ამგვარ რეაქციას იწვევს:

542. ©k. (33:50:33:52) stolasi margaluro oguruanini? /stolai rom megrulad asavlom?/

543. n.b. (33:52:34:01) muo oto, si to^ai margaluri gurapa an*i*. utaxale ibdato, |imi oto iden vara... margaluri gurapa d-as vardu stolas /rad unda, e t*a*co megruli savla a*i*. utan |avidet? |in unda iaro, torem... megruli savla misd-*e*m*i* ar #opila stolai/(ნაროუშვილი ბაბუცი, ზუგდიდი, თარგამული)..

განათლების ენა, ფაქტობრივად, გაიგივებულია წერით კომუნიკაციასთან და ამ მიმართულებით კითხვებზეც (*„რა ენაზე წერთ პირად ჩანაწერებს?“*; *„რა ენაზე წერთ წერილებს?“*; *„რა ენაზე აკეთებთ ჩანიშვნებს?“*) ანალოგიური პასუხები გაიცა: მხოლოდ 14-მა რესპონდენტმა დააფიქსირა, რომ წერს (ინიშნავს) მეგრულ-ლაზურად (აქედან სვანურად – მხოლოდ 3).

განათლების ენისა და მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის, როგორც საკომუნიკაციო კოდის (საფიქრებელია – როგორც თვითიდენტიფიკაციის „ინსტრუმენტის“) აშკარად გამიჯნულ ფუნქციებსა და რესპონდენტთა მიერ ადეკვატურ აღქმაზე

მეტყველებს ის ფაქტი, რომ კითხვაზე: „როგორ ფიქრობთ, საჭიროა, რომ თქვენმა შვილებმა იცოდნენ მეგრულ-ლაზური / სვანური ენა?“ რესპონდენტთა უმრავლესობა (90 %) დადებითად პასუხობს.

ეს საკითხი მართლაც მრავალმხრივ პრობლემად არის ქცეული: დღეს მეტი ყურადღება ექცევა იმას, რომ ბავშვი იმთავითვე ქართულად ამეტყველდეს (ამაში, ბუნებრივია, ოჯახი ასრულებს დიდ როლს, მაგრამ მხოლოდ ოჯახი ვერაფერს გახდება სათანადო გარემოცვის გარეშე). მოტივი ამგვარი „ენობრივი პოლიტიკისა“ ის არის, რომ ბავშვი სკოლაში გამართული ქართულით მივიდეს, რათა სწავლების ენასთან დაკავშირებით არანაირი პრობლემა არ შეიქმნას, რაც, ცხადია, სწავლებისა და სწავლის ეფექტურობას ზრდის. მეგრულს ის თავისთავად სწავლობს.

4 წლის დიტო შამუგიამ (ზუგდიდი რ-ნი, სოფ. ინგირი) ქართულიც მშვენივრად იცის თავისი ასაკის კვალობაზე და მეგრულიც:

2. ©.k. 0:00:03.040 dediჟok gaზukuo? /dedam gaზuka?/
3. d.. 0:00:04.040 o /ho/.
4. ©.k. 0:00:04.320 mu o©irჟ? /ra s©irs?/
5. d.. 0:00:04.840 va miზk /ar vici/
6. ©.k. 0:00:07.680 oჟeTebel reno? /gasaჟeTebelia?/
7. d.. 0:00:08.640 var /ara/.
8. ©.k. 0:00:09.840 aba?
9. d.. 0:00:10.200 gino©vil re /gadam\varia/.
10. ©.k. 0:00:10.840 ai, kemeზი da muk აძoluni /ai, miambe aba, ra mouvida/.
11. d.. 0:00:12.800 muk აძol da den renia gino©vil /ra mouvida da ukiao gadam\vari/.

12. ©.k. 0:00:17.600 den reniao gino@vil?/uki ariso gadam'vari?/
13. d.. 0:00:18.920 o /ho/.
14. ©.k. 0:00:20.200 mik Tku ena? /vin Tkva es?/
15. d.. 0:00:21.200 dediḡok /dediḡom/.
16. ©.k. 0:00:22.760 oḡeTeb,a mia miḡiT? /gasaoḡeTebIad visTan miḡi aneT?/
17. d.. 0:00:25.760 mi,a da sa'obniḡa /visTan da meḡ-esTan/.
18. Ch. K.0:00:28.200 sa'obniḡi,a miḡiT? uḡul, mu renia? /meḡ-esTan miḡi aneT? mere, rao?/
19. d.. 0:00:31.720 uḡuleḡe den gino@vili renia? /mere ,uki gadam'vari ariso?/
20. ©.k. 0:00:36.080 sa'obniḡik Tkuo Tena? si mu r'oxo ese igi? /meḡ-em Tkva es? ,en ra gkvia ese igi?/
21. ©.k. 0:00:42.720 si mu r'oxo saxeli? /en ra gkvia saxeli?/
22. d.. 0:00:44.240 diḡ o.
23. ©.k. 0:00:44.960 gvari?
24. d.. 0:00:46.680 samu... ,amugia
25. ©.k. 0:00:48.520 ,amugia reko boi?, musxi |anel rek diḡ o? /,amugia xar bi@o? ramdeni |lis xar diḡ o?/
26. d.. 0:00:51.640 oTxi.
27. ©.k. 0:00:52.280 oTxi, ḡazaḡi. so rdi si, so rdi, amdḡa morTin, sovre morTi? /oTxi. va'ḡaci xar. sad iḡavi, sad iḡavi, dḡes rom moxvedi, saidan moxvedi/.
28. d.. 0:00:57.920 sovre da saḡxereḡe /saidan da saḡxeridan/.
29. ©.k. 0:00:59.960 saḡxereḡa mu goḡod, boḡ? /saḡxereḡi ra gindoda, bi@o?/
30. d.. 0:01:01.640 mu moḡod da baḡanep oḡo ib'ḡirue /ra mindoda da bav,vebi unda vinaxulo/.
31. ©.k. 0:01:04.720 mi baḡanep? /visi bav,vebi?/
32. d.. 0:01:06.520 liaḡi /liasi/.
33. ©.k. 0:01:07.600 lia mi re? /lia vin aris?/
34. d.. 0:01:09.200 lia ḡkim deidas... deda... deda, mida re, Tivre re /lia deidaḡemis.... deda... dedas is aris, ikiT aris/.
35. ©.k. 0:01:18.280 sovre? /saiT?/
36. d.. 0:01:19.520 baḡanep ure /bav,vebisḡen/.

41. ©.k. 0:01:30.480 Tek mus orTud saʔxeres? /ik ras aʔeTebdi saʔxere,i?/
42. d.. 0:01:32.840 saʔxeres o©ʔumals '©ʔumundi / saʔxere,i sa©mels v©amdi/.
43. ©.k. 0:01:36.240 mTel dʔaso? o©mares? /mTeli dʔe? dilit?/
44. d.. 0:01:39.080 o©mares xolo /dilitac/.
45. ©.k. 0:01:41.120 mus ©ʔumundi o©mares, aba? /ras ©amdi dilas, aba?/
46. d.. 0:01:44.000 o©mares ʔari opils /dilit ʔari opils/.
47. ©.k. 0:01:45.560 meĭ i?
48. d.. 0:01:45.640 ©undes /vavdnen/.
49. ©.k. 0:01:47.160 mus? /ras?/
50. d.. 0:01:48.040 ©undes ʔari opils /vavdnen ʔari opils/.
51. ©.k. 0:01:50.440 meĭ i?
52. d.. 0:01:52.400 Tan sinTe vardun, ©adis ©undes /Tan ŭki rom ar iʔo m©ads acxobdnen/.
53. ©.k. 0:01:57.880 ©adis ©undes? /m©ads acxobdnen?/
54. d.. 0:01:58.840 o /ho/.
55. ©.k. 0:01:59.480 ©adi °oxono Tis? /m©adi kvia magas?/
56. d.. 0:02:00.720 xo.
57. ©.k. 0:02:01.320 margaluro mu °oxo vaiʔkuno? /megrulad ra hkvia ar ici?/
58. d.. 0:02:03.320 margaluri... margaluri va miʔk /megruli... megruli ar vici/.
59. ©.k. 0:02:07.240 ©ʔidi, va gaigonebuno? /m©adi, ar gagigia?/
60. d.. 0:02:09.720 ©ʔi.. ©ʔidi /m©a... m©adi/...
90. d.. 0:03:32.800 vaiʔkuno, TeTri, TeTris iidendu /ar ici, TeTri, TeTrs iʔidida/.
91. ©.k. 0:03:37.040 TeTri, TeTri, TeTri TeTri ina mure? /TeTri, TeTri, TeTri TeTri is ra aris?/
92. d.. 0:03:39.640 vaiʔkuno o©ʔomal re, celopaniT re, ase rom..... ase rom ĩ rialebs /ar ici, sa©meli aris, 'arʔiT aris, ase rom ..... ase rom ĩ rialebs/.
93. d.. 0:03:51.480 imasaa rom vambob, aTena.... /imasaa rom vambob, es.../
94. ©.k. 0:03:57.840 romels ambob?
95. d.. 0:03:58.680 romels da ar ici? 'aĭ arebi roa.

96. ©.k. 0:04:03.280 saxeli ar ici?
97. d.. 0:04:04.320 ara.
98. d.d. 0:04:05.400 'aloჭყები?
99. d.. 0:04:06.600 ara.
100. d. d. 0:04:07.760 ზხირები?
101. ©.k. 0:04:09.760 TeTri, TeTri.
102. d.d. 0:04:13.280 ბაი i-ბუი i?
103. d.. 0:04:14.760 ho.
105. d.. 0:04:17.000 ho. ბაი i-ბუი i კვიან TeTris.
106. Ch. K.0:04:20.880 ჟგირი იწო ik, მოგეონა? mere რაი o
|amoxvedi?
107. d.. 0:04:24.720 რაი om da me, me vnaxe kalak,i.
108. ©.k. 0:04:29.320 a?
109. d.. 0:04:30.080 ik საზხერი vnaxe, ჟidea საზხერი.
110. ©.k. 0:04:34.520 mere saxli mogenaï ra? რაი o |amoxvedi.
111. d.. 0:04:37.920 saxli momenai ra.
112. ©.k. 0:04:40.080 cico bebo upro mogenaï ra Tu mamiჟო?
113. d.. 0:04:42.080 mamiჟო da cico bebia da mezoblebi.
114. ©.k. 0:04:46.360 mezoblebic mogenaï ra? ,en ჟომბლე იცი
karTulad?
115. d.. 0:04:50.560 xo.
116. ©.k. 0:04:52.040 karTuli vin გაშავლა?
117. d.. 0:04:54.480 karTuli me višavle.
118. ©.k. 0:04:56.320 ,en TviTon ისავლე? aba ჟომბლე
momiწევი?
- 119-125. d.. 0:05:01.920-0:05:35.440 იწო da ara იწო ra, იწო
erTi ჟომბლე, ჟომბლეს წავდა ori cxvari, gau,va
sabalaxod, midian cxvrebi midian da EMoxVDA melia,
cxvrebo, cxvrebo visi xarTo? visi da ზემ... ჟომბლესი,
ჟომბლე რა ჟაციაო, ჟომბლე ის ჟაცია, ჟომბალსა Tlis,
©er,i აწიobs, vin ზვენ ,egv©ams ზავ,i, Tav,i ზააწიobsო.
126. ©.k. 0:05:35.440 ras uzams Tav,io?
127. d.. 0:05:36.520 ზააწიobsო.
128. ©.k. 0:05:38.360 es ras, muï ana mus ni,nens mida, diï o?
/... ras ni,navs di°o?/
129. d.. 0:05:41.600 ar ici ჟომბალი რო აკ.
130. ©.k. 0:05:44.000 ho.
131. d.. 0:05:44.560 ჟომბლეს, ima, imas ზააწიobsო Tav,i.

132. ©.k. 0:05:48.360 mus ni,ens Tena, va marʒkile do
geminʒli aḡa /ras ni,navs es, ar vici da amixseni erTi/
133. d.. 0:05:51.240 isa, imas ro ©ris imas mucels.
134. ©.k. 0:05:55.840 ho.
- 135-136. d.. 0:05:56.120-0:06:03.160 isa, isaa ḡomblesi °oxi
da imas©ris mucels, visac cxvari ḡavs,igniT.
137. ©.k. 0:06:05.600 aha ha, ḡai, ḡai, mere?
- 138-164. d.. 0:06:08.640-0:08:34.720 midian cxvrebi, midian
da... midian da ,emoxda DaTvi, daTvo, daTvo... cxvrebo,
cxvrebo visi xarTo? visi da ḡomblesio, ḡomble ra
ḡaciao? ḡomble is ḡacia, ḡombalsa ©ris, ©er,i aḡobs,
vin ḡven.... vinc ḡven ,eg©ams Tav,i ḡaacxobso, midian
cxvrebi, midian da ,emoxdaT mgeli, cxx... cxvrebo,
cxvrebo visi xarTo? visi da ḡolmblesio, ḡomble ra
ḡaciao? ḡomble is ḡacia, ḡombalsa ©ris, vin... vinc...
viinc ḡven ,egv©ams, ḡven ,egv©ams, Tav,i ḡaaḡobso,
mgelma gadaḡla'a, daḡamda, cxvrebs eloda ḡomble mara
ar movidnen, ḡomble daido didi ḡombali da ḡavida,
isa, midis ḡomble, midis da ,emoxda melia, melia,
melia, ḡem... ḡemi cxvrebi xo ar... xo ar ginaxia? ara
ḡemo mzeo, _ aba ḡbilebi daḡri©e? ḡbilebi daḡri©a da
ḡiḡia ar konda, iara ḡomblem iara da ,emoxvda daTvi,
daTvo, daTvo, ḡemi cxvrebi xo ar ginaxavso, ara ḡemo
mzeo, _ aba ḡbilebi daḡri©eo, daḡri©a ḡbilebi da
ḡiḡia ar konda, midis ḡomble... midis ḡomble, midis da
,emoxda mgeli, mgelo mgelo, ḡemi cxvrebi xo ar
ginaxia? ara ḡemo mzeo, _ aba ḡbilebi daḡri©e!
ḡbilebi daḡri©a da ḡiḡia konda, gau©ra muceli,
amoiḡvana cxvrebi, druza ḡombali, druza, amoiḡvana
cxvrebi da bed... bednierad cxovrobdnen,
165. ©.k. 0:08:40.320 a, ḡoḡaḡ diḡo, ḡoḡaḡ, ḡalian magari
bi©i ḡopilxar, ḡva ariḡep xolo giḡkuno muTun? /sxva
zḡa'rebi ici ḡidev rame?/
167. d.. 0:08:46.440 var /ara/
168. ©.k. 0:08:47.280 margalur ariḡ vaiḡkuno muTun, vara
leks, vara muTun margaluri /megruli zḡa'ari ar ici
rame, an leksi, an rame megruli?/
169. d.. 0:08:50.400 var. leksio? ko /ara. leksi? ḡi./

170. ©.k. 0:08:53.240 margalur leks giḡkuno? /megruli leksi ici?/
 171. d., 0:08:54.720 margalur vari /megruli ara/.
 172. ©.k. 0:08:56.800 korTul leks giḡkuno? aba arT koTkvi daba? /karTuli leksi ici? aba erTi Tkvi?/
 173. d., 0:09:00.080 me minda rom ḡanTiT xeli, viḡkarode adre diliT,
 ḡargi ḡavliT vamaḡobde, sul mḡad mkondes gaḡveTili
 (დიტო შამუგია, ზუგდიდი, ინგორო).

თურქეთის ლახეთში ბავშვებმა ლახური შედარებით ცუდად იციან:

6-11. O.M. (0:00:29.240-0:01:01.160) lazui ©iḡ alepes eto ḡai va u^aKinan, hama xolo lazui -a-alapan, mTeli.e nagnepan, °o-abiTi lazui mepan, lazuTi ibinan lazuTi leKsepe zoʻonan. mTelis unonKi lazui va gui©ḡveRdinan /lazuri ʻaḡ arebma imdenad ḡargad ar ician, magram mainc lazurad laʻaraḡoben, ḡvelapers igeben, ʻasuxsac lazurad gacemen, lazuradac mḡerian, lazuradac leksebs amboben. ḡvelas unda, rom lazuri ar daiviḡon/(ომარ მეშიშიში, სარფი).

შედარებით უჭირთ დიდებსაც, თუმცა მთლიანობაში არც აქეთა ლახეთში იკვეთება მთლად სასიკეთო ტენდენცია ლახურის პერსპექტივის თვალსაზრისით:

12-39. O.m. (0:07:22.840-0:09:12.400) mainc u©iRdaT imdenad, Ramdenadac ^aven uḡve KaRTulad vlaʻaRaḡobT o^axic ḡi. TuRKeT,i lazebi gelaʻaRaḡebian lazuRad da meRe gadadian TuRKulze da veR xvdebian, Rom TuRKulad gelaʻaRaḡeba. aseThaiRad vaRT ^avenc, magRam ḡvelma Taobam uteT icis, vinem axalma Taobam. Rodesac xdeba ^aḡeRa, an vi-acas ainḡ eReḡebs lazuRi meḡ ḡveleba, maḡin nebismieRi, ginda ^aemi Taoba, cdilobs, gamaRTul lazuRad ilaʻaRaḡos. asec aRis, aRa? magRam sinamdvillei icis, am siḡ ḡvebs veR ixsenebs imdenad, Ramdenadac d-es aR meḡ ḡvelebs, gagonili aKvs

babuisgan, bebiisgan, |ina´Rebisgan. zog°eR gamouRevs
 †amaT,i, zog°eR leKs,i gaugonia, an leKsad dauḗRia da
 ucdia, daxveḗlad Rom ela´aRa†a KaaRTulad. amiḗ om
 axlgazRdebs upRo uḗiRT. magRam seRiozulad piKRoben,
 aR dauḗan, ecdoma. ¸venc ḡi gviḗiRs, magRam ḡovel
 ,emTxveva,i, ¸emma Taobam icis lazuri. eRT Rames
 geḗ ḡviT. TuRKeT,i Ramden°eRac viḡavi, bolos viḡavi
 pesḗivalze xom, e.i. Tavi moaKvT, Rom ician lazuri.
 TKven RanaiR lazurs la´aRa†obTo? ḡaan, ḡaan u†ve
 daªagRulad igRḡnes Tavi, Rom veR la´aRa†oben, anu
 aRKabul dialeKḗ ze Rom aR vla´aRa†obT da xopuR
 dialeKḗ ze vla´aRa†obT (ომარ მემიშიში, სარფი).

აი, როგორია ბათუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული
 პროფესორის, ბატონ ომარ მემიშიშის დაკვირვება ზოგადად
 ღაზურთან დაკავშირებით:

26-71 .O.M. (0:03:00.400-0:07:39.480) aḗi voRḗ iT TuRKies,
 lazepe,i KJoepes, gopTi, lazui nenape,i ḡin viªali,i,
 muxTanepe bḗai, Resmepe gamai-i. lazepes, mªuelepes
 KuªKinan lazui nena. eto †ai va uªKinan, hama xolo
 KuªKinan. lazi voeJa, zo´onan. beepes eto va uªKinan,
 hama nagnepan. o-a-alu va uªKinan, emu,eni-Ki TuRKuli
 meKTebis gulvan. TuRKuli †ai va aguenan-Ja do lazui
 va -a-alapan. aḗi KJois mªve †oªepe dido va dosKides.
 lazuiTi mTelis hepTen †ai va uªKin. nisalepe
 amaxTimei Jenan, gJuRªiªe -a-alapan hama xolo ḗiḗ a-
 didis lazui KuªKin, mu,eniKi oxois -a-alapan, lazui
 nenaTen. oxoi,i nena lazui Jen, meKTebia na idan,
 otule gJuRªiªe itiTxupan do eTi uªKinan /axla
 viḡaviT TurkeT,i, lazebis sopeb,i. viare, lazurze
 vimu,ave, raḗacebi ზaviḗere, suraTebi gadaviḗe.
 lazebma, ḡvelebma ician lazuri ena. ḡalian ḡargad ar
 ician, magram mainc ician. lazi varo, amboben.
 bav,vebma imdenad ar ician, magram igeben. la´araḡi
 ar ician imiḗ om, rom Turkul ḡḡola,i dadian. Turkuls
 ḡargad ver isḡavliso da lazurs ar la´araḡoben. axla
 sope,i ḡveli xalxi aḗar darḗa. lazuric ḡvelam ḡalian

უარგად არ იცის. რýlebi mosulebi arian karTulad la'araუობენ, magram mainc 'aí ara-didma lazuri icis, imií om, rom saxli la'araუობენ lazურად. o°axis ena lazურia, ჟოლა, rom 'avlen, mere karTulad s'avloben da isic ician/(ომარ მეშიშიში, სარფი).

ცხრა წლის ლაზი მურმან კაკაბაძე თავისუფლად ლაპარაკობს ლაზურადაც და ქართულადაც – მესამეკლასელი სარფელი ბავშვისთვის ქართულის ცოდნა, ცხადია, გასაკვირი არ არის, უფრო საინტერესოა მისი გამართული ლაზური:

1. მ.კ. (0:00:00.800) ma voe muRmani tatabaýe, masuma tlasis voe /me var murman უაუაბაჰე, mesame ულასი ვოე/.
2. ©.კ. (0:00:07.960) muṭo 'aneRi Re? /ramdeni 'lis xar?/
3. მ.კ. (0:00:08.440) n^axovRo 'aneRi voe /cxra 'lis var/.
4. ©.კ. (0:00:17.520) muRman, mu©o itiTxup? /muRman, rogor s'avlob?/
5. მ.კ. (0:00:19.480) tai vitiTxup /უარგად vs'avlob/.
6. ©.კ. (0:00:20.960) mu ni,ani gi-u? /ra ni,ani gaksv?/
7. მ.კ. (0:00:22.360) xuT do oTxo /xuTi do oTxi/.
8. ©.კ. (0:00:31.600) a'i TKvi mi Jen babasKani, nanasKani, dalepe sKani? /axla Tkvi, vin aris mama,eni, deda,eni, eni debi?/
- 9-10. მ.კ. (0:00:36.520) baba^aKimi bi©iṭo tatabaýe, nana^aKimi noRa 'a,ṭova, sum da miᖁoon: TamRiṭo, Rusiṭo, Teona /mamaᖁemi bi©iṭo უაუაბაჰე, dedaᖁemi nora 'a,ṭova. sami da mᖁavs: TamRiṭo, Rusiṭo, Teona/.
11. ©.კ. (0:00:58.840) Kimo°ei Jenani? /gaTxovili arian?/
- 12-15. მ.კ. (0:01:00.640-0:01:38.400) aRTi Kimo°ei Jen, bee uᖁon, °oxons liza. ma liza,i biýia voe, °umadi voe. bebia miᖁoon, xolo miᖁoon tatuli °umadi. otule aponia °umadi. 'a'uli miᖁooni'u, du-uu /erTi gaTxovilia, vili hᖁavs, hkvia liza. me lizas biýia var, biýia var. bebia mᖁavs, უიდევ mᖁavs უაუული biýia. mere aponia biýia. babua mᖁavda, moᖁvda/.

16. ©.k. (0:02:01.960) ici lazuRi leKsi?
17. M.კ. (0:02:04.560) lazuRi vicodi, magRam damaviქდა.
18. ©.K. (0:02:30.240) Ramdeni xaRT tlas,i?
19. M.კ. (0:02:37.120) sul oci vaRT, bi©ebi da gogoebi.
- 20-21. M.კ. (0:03:20.320-0:07:53.720) oxois baziKee vitiTxup, baziKee visTeR. mzoოაა goulu, Kaomxazia Jeulu, on^aviu viguR ... aRTei gJaTxizasinon do ©opasinon. naJaTi ©opas, Ja iქven mgei xolo onⁱtobinu,i, damalobana visTeRT. aJa mu©o Jen do ūuR tulanⁱ ოasion ოRes do eKole-aKole ოasion ūuR ia bi©epe, ginon tulanepe. edo emuK buRTi ge^aasion do ia gale gamulun. tulanepeK manituRi ixvenupan, \fg gogoebi maniurs iქeTeben, tulaTen isTenan, babaaTen isTenan, buRTepeTen isTenan, aRtu^axooni isTenan... oxvamea xuTpaა vidi, baziKee tu^axeTen. baziKee mainaTen, baziKee TuRKies metaulu, ‘as^oRⁱ mi-un. TuRKuli KodoviguRi. ma xuT nena mi^aKin: Rusuli, KaRTuli, lazuRi, TuRKuli /saxli zog^oer vქitXulob, zog^oer vTamaob, zოvaze davdivar, Kaomxaze avdivar, curvas vsavlob... erTi gaეideba da unda dai©iros, romelsac dai©ers, is ikneba mgeli. ქidev damalobanas vTamaobT. es rogor aris da ori gogo unda iქosrei da ikeT-akeT unda iქos ori gogo, ori bi©i, ginda gogoebi da iman burTi unda esrolos da is garet gamodis. gogoebi maniurs iქeTeben, To^oinaTi Tamaoben, To^oinaTi Tamaoben, burTebiT Tamaoben, calpexobanas Tamaoben... eქlesia,i xuT^oer ოavedi, zog^oer pexi., zog^oer mankaniT, zog^oer TurkeT,i gadavdivar, ‘as^ori i makvs. TuRKuli vici. me xuTi ena vici: inglisuRi.\fg Rusuli, KaRTuli, lazuRi, TuRKuli, inglisuRi/(მურმან კაკაბაძე, სარფი).

ქართული ენის სწავლებას ამჟამად გაცილებით მეტი ყურადღება ექცევა სამეგრელოში, მაგრამ, ერთნაირი ვითარება არ არის ქალაქსა და სოფლებში, თვითონ ქალაქის უბნებში, სოფლებს შორისაც არის სხვაობა;

დღესაც არის სოფლები, სადაც სასკოლო ასაკის ბავშვებმა
პრაქტიკულად არ იციან ქართული:

236-243. Z.G. (0:13:20.130) (23)-(0:13:38.130) (41) a, dedagemis
mxare, axla, sopel*ê*i, xo, orsan*î* ia*ê*i, უაროგე, vela
tavidan bolomde megrulad la $\bar{s}$ ara $\bar{u}$ obs ik. vab*ê*e... me
mgoni, *ს*ოლა*ê*i... *ს*ოლა*ê*i სავლობენ ik me mgoni
kartuls vab*ê*e.

244. *ტ*.G. (0:13:41.130) (42) sada?

245. Z.G. (0:13:42.130) (42) sopel*ê*i.

246. R.G. (0:13:42.130) (46) magram ra doneze... egec sa $\bar{u}$ itxavia.

247. Z.G. (0:13:46.130) (49) zogma arc icis kartuli, *ს*ოლა...
sanam *ს*ოლა*ê*i ar gava.

248. R.G. (0:13:49.130) (54) ho, ho. axla lana m avda me erti
 $\bar{s}$ eriodi ika da lanas undoda megruli es $\bar{g}$ avla...

250. Z.G. (0:13:54.130) (56) lanam megruli is $\bar{g}$ avla.

251-257. R.G. (0:13:56.130) (58) is $\bar{g}$ avla უიდეც. da undoda
megruli es $\bar{g}$ avla da me veubnebi... isini im*î* vereven
enebs. me veubnebi, rom ila $\bar{s}$ ara $\bar{u}$ et-metki...
ela $\bar{s}$ ara $\bar{u}$ et-metki amas megrulad, imi*î* om, rom minda,
rom megruli is $\bar{g}$ avlos-metki da dedamisi eubneba:
gexvegebit, arao ra, karulad ela $\bar{s}$ ara $\bar{u}$ eo, lana, me
mindao amatma kartuli is $\bar{g}$ avlono (ზურაბ გოგია,
რუსულან გვილია, ზუგდიდი);

* * *

2933. b.k. (00:03:22:00:04:03) ho, a esea. zogierti
mas $\bar{a}$ vleblebic la $\bar{a}$ ra $\bar{t}$ oben, ga $\bar{t}$ vetils xsnian
megrulad, ro kartulad ver gaigebs bav $\bar{v}$ i. a, eseti is
aris. i $\bar{q}$ o, ai, $\bar{a}$ emi bi $\bar{o}$ i ro $\bar{s}$ avlobda dabal $\bar{t}$ laseb*i*,
ma $\bar{i}$ n ai, me gamigonia, ro megrulad xsnida
mas $\bar{a}$ vlebeli, imi $\bar{o}$ m, bav $\bar{v}$ ebma ar icoda $\bar{t}$ argad
kartuli. ase mu $\bar{o}$ kore, ase me mgon, gvalo $\bar{t}$ a, vare
si $\bar{u}$ acia. ase ara. ase... axla dabal $\bar{t}$ laseb*i* ar vici da
ise, ma-al $\bar{t}$ laseb*i* kartulad midis $\bar{s}$ avla;

24-27. b.k. (00:02:53:00:03:20 da $\bar{a}$ kim ba-aneps gamartulo
u $\bar{a}$ kuna kortuli. do atakian ba-aneps, ase, umos... umoso
margaluri. margaluri do kortuls ragadana, exla,
 $\bar{s}$ ola kartulad mu $\bar{a}$ obs, magram mainc ver la $\bar{a}$ ra $\bar{t}$ oben

iset kartuls, rac kartvelma unda icodes (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ორი-სამი ათეული წლის წინ, ვთქვათ, ქალაქ ზუგდიდში ქართულად ნაკლებად მეტყველებდნენ სკოლის ასაკის მოზარდები; ამ მხრივ სკოლებს შორისაც იყო სხვაობა, ქართულად ლაპარაკი ერთგვარ მეტიწრობადაც ითვლებოდა:

304-311. R.G. (0:14:33.140) (36)- 0:14:52.140) (55) `axla... me xo შირველ ჟოლაში vsავლობდი და მერაბ კირია... xo zugdidi io davuēvat es, kalaki io da ოენ ასაჟში... ოენი თაობა სჟე... სად შირველი ჟოლის ისა და სად... მესამე და მეოთხე... იმიო ვიჯაქი. რომ მივიდოდი მერაბისთან ხო, თავის ჯმებიგები რო ავდა, ამხანაგები, ჟლასელები, ჟიდევი ვიდაც სამეგობრო იკითხუნი რა, ნაკარდა ცირეკ კუმორთეს, - იქ ოდენ. დედას ვპიკავარ. ნაჟიტი /"ნაკამაღდარი"/ გოგოები მოვიდნენ, - იქ ოდენ. დედას ვპიკავარ“ (რუსუდან გვილია, ზუგდიდი).

დევნილები ცნობილი პოლიტიკური მოვლენების გამო თავიანთ ბუნებრივ, მშობლიურ ენობრივ გარემოს მოწვევტილები არიან. ახალ რეალობაში მათი ნაწილი ისე აღმოჩნდა, რომ ელემენტარული კომუნიკაციის პრობლემა შეექმნა: რუსული (რომელიც რუსებმა მთელ აფხაზეთს ასწავლეს) „საერთაშორისო ენის“ ფუნქციას ვეღარ ასრულებდა, პირიქით, განსაკუთრებით აღიზიანებდა დამხვედურებს (ისევე და ისევე შექმნილი უკიდურესად დაძაბული პოლიტიკური და სოციალური ფონის გამო), მეგრული თბილისელმა ქართველებმა არ იცოდნენ და

დევნილებს კიდევ ქართულ ენასთან დაკავშირებით
ჰქონდათ სერიოზული პრობლემები. აი, როგორ იხსენებს იმ
პერიოდს ლიუდმილა ჯიჯელავა:

415. L.E. (00:25:42.000) mainc tvlit, rom kartuli upro ak
isgavlet, tu?

416-425. L.ჯ. (00:25:43.000-00:26:26.000) უი, sul ak visgavle,
erti siĭ va ar vicodi ikidan rom gadmovedit. sul
saburtaloēi ğven vi avit da ik arian ğveni li olvilebi
da... rom davdgebodit, imaze... gǰgerebaze, im dros, xom
mainc dadiodnen avĭ obusebi... xo veğitxebodit
rusulad vinmes? kartvelebs, tbiliselebs... ax, tkven
ase gǰvdebat, kartuli ro ar icit {da ro gadag areso -
vaime...} [უაჟოი ეი ა ნაგინალი ... სჰორ... ვაპემ სუას ბილა,
სუას...] {da ro gadag areso - vaime...} [უაჟოი ეი ა ნაგინალი
... სჰორ... ვაპემ სუას ბილა, სუას...] me da ğemi rýali
davdiodit, mere ver viĭ odit am rusulad, saertod, ar
vlašarağobdit mere... sul meğxubebodnen. ak, eliğom,
peridem, mezoblebi garēmo da visgavle kartuli.

426-427. L.ჯ. (00:26:36.000-00:26:41.000) Ýalian şargi, exla
ra, cudia es ambavi, xom şargia? rom kartulad
ēġiýliat urtiertoba kartvelebtan, ara?

428-430. L.ჯ. (00:26:52.000-00:27:02.000) xo, unda davisgavlo...
{siĭ vebic xom bevri rađaca xo...} [უაგდა ხაი ილი, ეი
ი აჟოი ...]. deda... ramdeni ram gadaviĭ anet...

431. L.E. (00:27:07.000) mýime i o es, e. i seriozuli i o es...

432. L.ჯ. (00:27:08.000-00:27:02.000) rýali m avs aġba, rýali,
apxazuri da rusulis meĭ i araperi ar icoda. axla ğemze
ušetasad lašarağobs kartulad magi (ლიუდმილა
ჯიჯელავა, თბილისი).

აფხაზეთის ქართველობის საკმაოდ მნიშვნელოვანი
ნაწილი სრულყოფილად ორ ენას ფლობდა: რუსულსა და
მეგრულს, ქართული ბევრს უჭირდა. რუსულის ცოდნა
პრაგმატული საჭიროებით იყო ნაკარნახევი, – გარდა იმისა,

რომ აფხაზეთის (და არამხოლოდ აფხაზეთის ტერიტორიაზე) ეს იყო ერთაშორის კომუნიკაციის საშუალება, ამ ენის ცოდნის გარეშე განათლებისა და დასაქმების სფეროშიც პრობლემები იჩენდა თავს:

26. ez. (00:01:38:00:01:45) ase, o°axis artian|tuma m,oblep do stualepi mu nina,a i°iebudit? /axla, o°axi ertmanetttan m,oblebi da ,vilebi ra enaze la'ara±obdit?/
27. n.კ. (00:01:45:00:01:48) rusulo do margaluro /rusulad da megrulad/
29. ez. (00:01:50:00:01:55) ase, a, tkva kor,unan da stola,a... nam stola,a idit, rusula tu... /axla, a, tkven tu gaxsovt da stola,i... romel stola,i |axvedit, rusuli, tu.../
30. n.კ. (00:01:55:00:01:56) rusula /rusuli./
31. ez. (00:01:56:00:01:58) aha, rusul stola,a idit /aha, rusul stola,i|axvedit/.
32. n.კ. (00:01:58:00:02:01) do albat ti,en re, umoso rusulo bragadanditin /da albat imi°omaa, upro rusulad rom vla'ara±obdit/.
33. ez. (00:02:01:00:02:04) ase, mu,en du, magalto, rusul stola,a mu,en mu,aj&unes? /axla, ra°om i°lo, magalitat, rusul stola,i ra°om ,egi¶vanes?/
34. n.კ. (00:02:04:00:02:07) sxvata ,oris, ate... ate ±itxvas brel misvendu /sxvata ,oris, am... am ±itxvas bevri misvamda/.
- 35-38. n.კ. (00:02:07:00:02:13-00:02:20:00:02:24) mu,enda, margalur mi°kdes, kortuli mi°kdes do rusul mosa©irdes, °gir rusul mosa©irdes. do urtiertoba, gur,eni. apxaza±tuma rusulo bragadandit, somex±tuma rusulo bragadandit, rusep±tuma tavistavad rusulo do ate, gur,eni /ra°omda, megruli vicodit, kartuli vicodit da rusuli gv©irdeboda, ±argi rusuli gv©irdeboda. da urtiertobis gamo. apxaztan rusulad vla'ara±obdit, somextan rusulad vla'ara±obdit, rusebtan tavistavad rusulad da amis gamo/.

39-52. ez. (00:02:24:00:02:27-52(00:02:59:00:03:04) do kortuli
sovre, e gi^akdes, o^oaxis margaluro...
ma ip^aiebuk^un te.i. arjos tena osa^oirudun tien, me^o
mutun, en var. ase, margali, o^oaxis kortulo do
margaluro ragadi rd^u iriato, axla, megrelis o^oaxi
kartuli da megrulad la^aarati i^oo sul, mara rusuli
arjos u^akuna, ^ogiro u^akuna /me rom vla^aaratob ise.
¶velas rom s^oirdeboda, imi^oom, me^oi araperi. axla,
megrelis o^oaxi kartuli da megrulad la^aarati i^oo sul,
mara rusuli arjos u^akuna, ^ogiro u^akuna/ (ნონა
კვეკვესკირი, თბ., მოსკ. პრ.).

დევნილი მოსახლეობის ნაწილი შვილებს ვერ ასწავლის
მეგრულსა და სვანურს, მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ მათი
(დევნილების) პრობლემა, ეს არის, საერთოდ, დიდ ქალაქში
დამკვიდრებული ადამიანების პრობლემა, რომელთაც,
როგორც წესი, სურვილი აქვთ, რომ მათმა შვილებმა
მშობლების (მამა-პაპის) მშობლიური ენა იცოდნენ, მაგრამ
ამისთვის თვითონ არაფერს ან ვერაფერს აკეთებენ და თუ
სათანადო ენობრივ გარემოში საერთოდ არ უწევთ ყოფნა,
შვილების თაობა ვერ სწავლობს მშობლების მშობლიურ
ენებს.

მაგრამ ერთია ტენდენცია, რომელიც ბუნებრივი
მიგრაციის თანამდევია და დროშია გაწეილი და მეორეა
მასშტაბები, როდესაც სოციალური კატაკლიზმების
შედეგად აღმოჩნდება ადამიანების დიდი მასა არაბუნებრივ
ენობრივ გარემოში:

547-549. T.M. (0:33:47.000-0:33:00.000) unda icodes, imi^oom ro,
ýaan guli m^odeba, ruset^ei rom midian ევნები, ევნი
bav^evebi, rom izrdebian, ar ician kartuli da opax^eic ar

laṣaraṣoben kartulad. tundac unda ilaṣaraṣon, ro esmodes bavêvs.

550. L.E. (0:34:04.000) ak ṣidev is siñ uaciaa, rom megrulad aḃar laṣaraṣoben.

551. T.M. (0:34:06.000) megrulad aḃar laṣaraṣoben.

552-553. L.E. (0:34:08.000-0:34:12.000) da ṣuṣve megruli aviḡ debat, ager aḃar icis am bavêvma da asea gadabmuli ṣproblemebi ertmanetze (თამარ მანია, თბ., ნუც. პლ.).

სალომე ფარცვანიას მშობლები ერთმანეთში მეგრულად ლაპარაკობენ, მაგრამ შვილთან ურთიერთობისთვის მხოლოდ ქართულს იყენებენ, ამიტომ სალომე მხოლოდ იმას ახერხებს, რომ მეგრული ასე თუ ისე ესმის, მაგრამ ვერ ლაპარაკობს:

232. ṡ.G. (0:15:49.000) aba es kalbañ oni vin aris?

233-234. S.P. (0:15:52.000-0:15:58.000) me var salome parcvania, davibade 1991 ḡlis 3 tebervals, k. soxumêi. rodesac soxumidan e.i. ḡamovedit vi avi ḡlis da rva tvis.

261. S.P. (0:17:56.000) romel enaze daiḡ e laṣaraṣi?

262. S.P. (0:17:58.000) kartuli, ra tkma unda, kartulad.

263. L.E. (0:18:01.000) mêoblebi am enaze, kartulze, ḡelaṣaraṣebian?

264-266. S.P. (0:18:02.000) ravi, megruli laṣaraṣic midis saxlêi, magram upro kartulia.

265. S.P. (0:18:07.000-0:18:11.000) tu megruli exla, dedaḡemi da mamaḡemi ertmanetêi raḃacas iñ vian tore, ase rom upro meñ ad kartuli. ertmanetêi megrulad saubroben?

268. S.P. (0:18:14.000) ṣi.

269. L.E. (0:18:17.000) tkventan, bavêvebtan, upro meñ ad kartulad?

270-273. S.P. (0:18:20.000-0:18:31.000) nu exla, dedaḡemi... tundac orive ḡemi mêoblebi raḃacas ḡveñ vian, raḃacas megrulad. ḡvesmis ase tu ise, magram, magram, roḡorc iseti ḡvengan ṣasuxi miñon es arasodes ar

- aris. imiï o rom ðven ar vicit im doneze, ro ðven raðac
 ðasuxi gavcet.
274. L.E. (0:18:35.000) modi megrulad gadadi aba.
275. S.P. (0:18:37.000) vaime, imdeni ar vici...
287. L.E. (0:19:27.000) margaluro dðas vairagaduno mutuni
 mitingჟჟმა? /megrulad aravistan gilaðaraჟია rame
 vinmestan?/
288. S.P. (0:19:30.000) var /ara/.
289. L.E. (0:19:31.000) muêeni? a, magalito, natiagჟჟმა?
 raï om? ai, magalitat, natiastan?
290. S.P. (0:19:34.000) vamiჟku im doneze, rom raðac
 vilaðaraჟო /ar vici im doneze, rom raðac vilaðaraჟო/
291. L.E. (0:19:42.000) vagoჟono გიკუდასჟ რაგადი
 tavisupalonჟ? /ar ginda laðaraჟი icode tavisuplad?/.
292. S.P. (0:19:44.000) ko, mugo vari, moჟო /ჟი, ra tkma unda,
 minda/.
- 293-296. L.E. (0:19:47.000-0:20:05.000) do... mugo oჟო moxvadasჟ
 teჟჟ რაგადი გიკუდასჟ margaluro? margaluro
 varagade, vaduragade vara didasჟ, vara mumasჟ, vara
 mezobelsჟ vara megobarsჟ da xo vediguruankჟ, xo
 vadgagure margaluri? an megobars da xom ver isgavli,
 xo ver isgavle megruli? si tviton kugoჟono,
 kondomulenko margaluro ragadisჟ? /da... rogor unda
 moxdes es, laðaraჟი rom icode megrulad? /tu/
 megrulad ar ilaðaraჟე, ar daelaðaraჟე an dedas, an
 mamas, an mezobels, an megobars da xom ver isgavli,
 xo ver isgavle megruli? êen tviton ginda, cdilob
 megrulad laðaraჟს?/
297. S.P. (0:20:09.000) ko, mugo vari, moჟო /ჟი, minda, rogor
 ara/.
298. L.E. (0:20:13.000) mara iêen ginurkჟ kortuliêa /magram
 isev gadadixar kartulze/.
299. S.P. (0:20:14.000) ko /ჟი/ (სალომე ფარცვანია, თბ.,
 ნუც. პლ)..

ლექსიკური კითხვარების შევსებაზე მუშაობისას
 აღმოჩნდა, რომ ბევრი სიტყვა დავიწყებას მიეცა:

- 114.ez. (00:07:46:00:07:58) ase ate t̄itxvareps vavsendit̄n, margalur si^oṽvepi brel gapdeso go^oṽoladir tu umoso rudes? /axla am t̄itxvars rom vavsebdit, megruli si^oṽvebi bevri gkondat davi^oṽvebuli tu ume^oesoba gaxsovdat?/
- 115-116. g.a. (00:07:58:00:08:01-00:08:01:00:08:04) ko, umoso go^oṽoladir mapu. vtoxut ḷana re titkmis vorek takin /ṽi upro davi^oṽvebuli makvs. txutme^oi ḷelia titkmis, ak rom var./
- 117-118. ez. (00:08:04:00:08:09-00:08:09:00:08:13) do ase o^oaxis, sopels te si^oṽvep ak^oiur rduo? tkva mu^oo r,una ase, ate leksit̄a ase namdgas ^ok_კ vavsent̄n /da axla o^oaxi, sopeli es si^oṽvebi ak^oiuri iṽo? tkven rogor gaxsovt axla, es leksit̄a, axla romelsac vavsebt./
119. g.a. (00:08:13:00:08:20) ate leksit̄a, umosi xolo rd_კ, ak vare a-ni_ნnuli e leksit̄a... /am leksit̄aze me^oic iṽo, ak ar aris a-ni_ნnuli es leksit̄a/ (გეგაძაბია ანატოლი, თბ., მოსკ. პრ.).

როცა ოჯახი „მოწოდების სიმაღლეზე“, ტრადიციული ენობრივი სტატუს-კვოს შენარჩუნება თურმე დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს:

- 119-123. ez. (00:07:58:00:08:20) ai, rom ḷeadarot exla... ai, aseti ḷedareba gavat̄etot, tkveni o^oaxi, roca tkven bavvi iṽavit da tkveni ḷoblebi o^oam^oirei ertmanettan... xom vtkvit, megrulad, rusulad, kartulad, da ai, axla tkven da tkveni ḷilebi, urtiertoba sxvadasxva enaze, ai, ras xedavt saertos da gansxvavebuls ṽidev ras?
- 124-125. n.კ. (00:08:20:00:08:28) megrelebs... rogorc sam enaze vme^oṽvelebdit ik, ^oems saxli, isea ak, ^oems o^oaxi, ḷilebtanac.
126. ez. (00:08:28:00:08:30) aha, igive...
- 127-128. n.კ. (00:08:30:00:08:37) igivea. ai, zog^oer, ise, ise, ise, mara ṽvela ena co^o-co^oa ician ṽargad, ai, ṽvela enas...ze la^oaratoben.

129. ez. (00:08:37:00:08:42) ese igi, rusulzec ti ela'aratebit mainc, rusuladac ti ,vils, xo?
130. n.კ. (00:08:42:00:08:47) zog^oer ti, minda, ro icodes mainc. minda, ro icodes.
131. ez. (00:08:47:00:08:52) anu, am mxriv, pak^oiurad eg surati ar ,ecvlila. rac iჴო tkveni bav,vobis dros...
132. n.კ. (00:08:52:00:08:57) upro natlebad rusuli, mara mainc ro icodes ena, minda.
133. ez. (00:08:57:00:09:01) da ami^oom ela'aratebit am enaze. (ნონა კვეკვესკირი, თბ., მოსკ. პრ.)
30. ez. (00:02:22:00:02:24) megruli ician ,vilebma?
31. gv. (00:02:24:00:02:32) ti. me es ar davu,vi. o^oax,i sul megrulad vla'arato^obdit ^oven da vla'arato^obt axlac.
32. ez. (00:02:32:00:02:36) aha. tviton ar a'ro^oes^oebdnen ,vilebi?
- 33-36. gv. (00:02:36:00:03:17) ara, ara... ar a'ro^oes^oebdnen. imat ჴopnidat is garemo, rac iჴvnen ak da kartulad me^oჴvelebdnen bav,vebi. stola,i kartulad. mere... bav,vebi ro iჴvnen, ჴvelaperi es... opnidat magat da saxli ^oven megruli enit vla'arato^obdit ertmanettan da upro me^oad... bebia kartulad... targad la'arati ar icoda da sul ჴoveltvis vela'aratebodit megrulad, rogorc bav,vebi, ise ჴvela o^oaxis ჴevri (გვაძაბია ანატოლი, თბ., მოსკ. პრ.).
- * * *
33. L.E. 0:02:10.520 Tkvan moTaleps kouზkuno margaluri? /Tkvenma ,vili,vilebma ician megruli?/
34. P.M. 0:02:13.800 mu^ooxo var, ar^o margalep rena do margalur mu^oo vauზკ^o /ras kvia ara, ჴvela megrelebi arian da megruli rogor ar ician/,
35. P.M. 0:02:17.920 margaluri, korTuli /megruli, karTuli/(ფუფუელი მორგოშია, თბილისი).

სხვათა შორის, დადასტურდა ფაქტებიც, როდესაც დევნილებმა მეგრული თბილისში, ლტოლვილობის დროს ისწავლეს.

425-426. a.i. (00:32:37.000-00:32:40.000) amxanagi gamovida da utkvia: es megreli ჟია, magram megruli ar iciso. da kartulad elაშარაჟეთო.

427-434. L.E. (00:32:45.000-00:33:19.000) ak, exla, სჟე ისგავლეს? saini'eresoa, ai, axla tkventvis... riti axsnit, bevrper vapiksirebt ევენ ამას და იმიომ გვანი'eresებს. გვეუბნებია, რომ ე.ი. ik, რომ ვიავით, soxumēi რომ ვიავით, galēi რომ ვიავით, oგამგირēi რომ ვიავით, kartuli ar vicodi და ak visგავლეთ kartuli ან შირიკით, vtkvat, megruli ik ar vicodi ik რომ ვიავი და ak visგავლე megruli. ai, რაიომ exla, ak, tbilisēi, რაიომ unda esგავლა megruli adamians?

434. a.i. (00:33:24.000) იმიომ რომ ჟომჰაკი urad vart ak dasaxlebuli vela და... (აღეკო იოსავა, თბილისი).

ახალ ენობრივ რეალობაში დევნილ მეგრულ-სვანებს სიტუაციის მიხედვით უწევთ სამეტყველო კოდის შეცვლა:

132. L.E. 0:08:33.280 ak mezoblebs erTmaneTTan ra enaze gakvT urTierToba?

133. P.M. 0:08:36.560 karTuli, megruli, ar varზevT ამას.

134. L.E. 0:08:39.960 Tanabrad.

135. P.M. 0:08:40.800 ho, karTuli, moica, megrelebi varT axla karTulad .... is, mainc...

136. L.E. 0:08:47.640 rogorc mogixerxdebat ise.

137. P.M. 0:08:49.520 ho, megrelebi arian და rogor sul karTulad iman ila'araჟოს... karTulad vei ჴvi, magram ar aris ak, megrelebi varT ჴvela...

139. ©.K. 0:08:56.480 ami' om upro mainc megrulad la'araჟობT.

140. P.M. 0:08:58.200 a?

141. ©.K. 0:08:58.840 upro mainc megrulad?

142. L.E. 0:09:00.200 xo ra.

143. ©.K. 0:09:01.040 upro x,irad.

144. P.M. 0:09:02.000 უი megruli, aba rogor, უი, Tu karTulad
damiḡo la'araუი(?)
145. L.E. 0:09:08.440 Tkvinc aḡvebiT karTuli mara mere
gadadixarT megruli.
146. P.M. 0:09:10.680 Tu karTulad miTxra, karTulad veḡ ḡvi
magaliTad.
147. P.M. 0:09:13.480 karTulad Tu damela'araḡeba, karTulad
veḡ ḡvi.
148. P.M. 0:09:16.440 aba is karTulad ambobs da me megrulad,
(?), ise rogorc...
149. ©.K. 0:09:23.400 mogexerxebaT...
150. P.M. 0:09:23.960 ise vambobT (ფუფული მორგოშია,
ობილისი).

8. სამეტყველო კოდების შერევა

სამეტყველო კოდების მონაცვლეობის მიზეზი შეიძლება
სხვადასხვა იყოს:

არ არის დიდი იშვიათობა, რომ ადამიანმა ერთზე მეტი
ენა იცოდეს, მაგრამ ამთგან, ჩვეულებრივ, მან ერთი ენა
იცის მეორეზე (სხვებზე) სრულყოფილად, კრიტიკულ
სიტუაციაში, ანუ სიტუაციაში, როდესაც ის შესაფერის

სიტყვასა თუ ფრაზას ვერ პოულობს, მიმართავს იმ ენას, რომელიც ყველაზე კომფორტულია მისთვის:

ბელა ქერქაძე ქართველია, რომელმაც რუსული განათლება მიიღო, მეგრულ ქმარზე გათხოვების შემდეგ ისწავლა მეგრული, ქართულიც, როგორც თვითონ ამბობს, ქმარმა ასწავლა სათანადოდ. ახლაც მეტყველებაში ის ხშირად მიმართავს რუსულ სიტყვებსა და კონსტრუქციებს, – ეს არის ენა, რომელიც მისთვის ყველა ენაზე კომფორტულია:

75.b.k. (00:06:32:00:06:39) ara, ^აven... ara, kartulad... diax, stola ro i^იo da ^აven sto... stola,i kartulad vmu,aobdit.

76.b.k. (00:06:39:00:06:50) kartuli me^მveleba i^იo. exla me^მveleba ik mandamainc... xo ici, sviazano vsio s muzi^იoi ^ოam, magram mainc kartulad midioda.

77.b.k. (00:06:50:00:06:56) da rusebic i^იo ჰ^ჰalian bevri ak... e^ეo... e^ეo bilo tamsamolstaia s^სroita da ჰ^ჰalian bevri rusebi i^იo da exla rusebtanac gvkonda urtiertoba ak.

58.b.k. (00:05:04:00:05:06) ti, rogor ar icodnen, albat icodnen. ai, me^მdu saboi ani razgavarivali, megreli, me^მdu saboi. magram e^ეo dlia menia bilo tat ti^იaisti iazi (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი).

ასეთი რუსულ-ქართული და რუსულ-მეგრული კომბინაციები ჩვეულებრივია, მაგრამ ასევე ჩვეულებრივია რუსულ-ქართულ-მეგრული სამეტყველო კოდეზით მანიპულირება:

1.b.k. (00:00:00:00:00:18) revalucia tagda da ^ეerevaro^ო tagda bil, utuli stola daingra da mere saxleb,i vmu,aobdit da a eseti cudi cxovreba |avida mere (ბელა ქერქაძე, დაბა ჯვარი)..

ლიუდმილა ჯიჯელავამ აფხაზეთში მხოლოდ მეგრული და რუსული იცოდა, ქართული მან თბილისში ისწავლა. ბუნებრივია, რომ რუსული მისთვის კომფორტული ენაა და ამ ენის გამოყენებით (სიტუაციიდან გამომდინარე, მხოლოდ რუსულით ვერ იმეტყველებს, ამიტომ ქვეცნობიერად მიმართავს რუსულ-ქართულ კომბინაციას) უკეთ ახერხებს აზრის გადმოცემას:

376. L.E. (00:23:23.000) da im apxazebs tu hkondat survili, rom kartuli esgavlat?

377. L.ჯ. (00:23:27.000) ara, ani nixaï eli vapêem ugiï sia.

378. L.E. (00:23:30.000) raï omo, ras ambobdnen?

379. L.ჯ. (00:23:31.000) ra vici, ar undodat.

380. L.ჯ. (00:23:33.000) da gaKvetilic ise gadioda, izuგala gruzinsKii iaziK.

* * *

405. L.ჯ. (00:25:06.000) gogos imis nigì konda, rusulad velaშaraKebodi gogos, axla Kido Kargad icis rusuli. malgiK ni ogen znaeï.

* * *

420. L.ჯ. (00:26:05.000) kartvelebs, tbiliselebs... ax, tkven ase gvxdebat, kartuli ro ar icit da ro gadag areso - vaime... კაკოი eï a naგინალი ... sშor... vapêem uას bila, uას... (ჯიჯელავა ლიუდმილა, თბილისი).

ერთი სამეტყველო კოდიდან მეორეზე გადასვლის მიზეზი შეიძლება იყოს „ლოკალური“ შეფერხება – რესპონდენტი საჭირო სიტყვას ვერ პოულობს (ან ჰგონია, რომ ვერ პოულობს) ერთ ენაზე და მომენტალურად გადადის მეორეზე:

37. Z.G. (0:02:05.020) (11) xoda, ოენ რო მივედი, ხის კარები რომ იო, (14) ირიპულ... ინას... გიქარ რენ, ხომ კოიკუ, პაქ ინა უმდუ...
ხო, ადრე... ცხენიქ გიტაკირალ მუდგარენ, ატენა ირიპულჯაქ ას აპუდუ
პორილი იქო, მტლიანო /ი რიპოლ... ინას... გიქარი ხომაა, ხომ იქი, ხის
ისა ხკონდა... ჰო, ადრე... ცხენის მისაბმელი რაბაცა რომაა, ეს
ირიპოლიაქს ხკონდა დაპარული მტლიანად/ (ზურაბ გოგია,
ზუგდიდი).

რესპონდენტი ითვალისწინებს თხოვნას და ქართულად
დაპარაკობს, თუმცა მეგრული ურჩევნია და გადადის
კიდევაც მეგრულზე. ისევ ქართულზე გადასვლის მიზეზი
ხდება საუბრის დროს მესამე პირის – ბავშვის გამოჩენა,
რომელსაც ქართულად უნდა მიმართო:

494.პ.კ. (38:51:38:54) axla ge^ovi axla axalgazrdobas ^aems.

495. ჭ.კ. (38:54:39:01) ო.

496–503.პ.კ. (39:01:39:59) mezobel bi^otan mkonda la^aarati... es
mezobeli bi^oi movida ^aemtan. kumortu tek ^akimda... margaluro
ge^aiebuk. kumortu ^akimda do ma si o^o molma^aneva o^oove, mi^u.
toli, ^oairapalo va^o, ginilens ^otu^ae... odo, ^ogiri. ek... amas ic-
nob, bebia? odo, kumortu tek, te bo,ik /movida es ^aemtan... me-
grulad gela^aara^aebi. movida ^aemtan da me ^{en} unda ^{amom^oveo,}
mitxra. tvalis dasanaxad ar unda, gadava ^otu^aaze... hoda, ^atargi.
aman... amas icnob, bebia? hoda, movida es, es bi^oi/.

561.პ.კ. (45:46:45:49) bebia... bebia, es ^{ai}-e sax^{li}i (ფუფული
კანკია, ზუგდიდი, თბილისი).

საუბრისას პატარას გამოჩენას აქტუალური კოდიდან
(რომელზეც მეტყველებს კონკრეტულ სიტუაციაში)
„დაპროგრამებულ“ კოდზე გადაჰყავს რესპონდენტი.
აღსანიშნავია, რომ ამ კონკრეტულ სიტუაციაში ბავშვი
მეგრულად მიმართავს ბებიას, ბებია კი თავიდან

ქართულად ეკონტაქტება, მერე კი საერთო კონტექსტს „უბრუნდება“, თუმცა ქართულად აგრძელებს:

156.c.t. (13:32:13:32) miʼis samu,ao... xolo ve,ilebe. barua, xaʼkua...

160.c.t. (13:45:13:48) naxua axla ©i©e ba-ana koreda, mu©o var, mara... ha, bebi...

161.d. . (13:48:13:51) †ata mo†o /°uale°i minda/.

162.c.t. (13:51:13:52) *gaafete mere*.

163.d. . (13:52:13:57) gar,ot vare /kotani /gar,oti/ ar aris/.

164.c.t. (13:57:14:05) mu pkminat ase. mebdinit †oʼi. moi-ank ase /ra vknat axla. davi-uʼet †aci. mogi°an axlave/.

165-167.c.t. (14:05:14:28) ... *tu ,emtxvevit naxavdnen ertmanets, †argi, anda ʼaereoda ma©antali da aʼvenebda bi©s da gogos ertmanets... tu moeʼonebodot, ikneboda ni,noba. tu arada vsio* (ცისანა თორღია, ზუგდიდი, ინგირი).

არის ასეთი მომენტიც: რესპონდენტმა მეგრული იცის (ეს ჩანს საუბარში), მაგრამ კონკრეტულ სიტუაციაში იგი – ინტელიგენტი ადამიანი, ექიმი, კომუნიკაციისთვის მაინც ქართულს ირჩევს, რადგან მას ესაუბრება ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორი და ეს გარემოება ერთგვარ ოფიციალურ სახეს აძლევს კომუნიკაციას. თანაც, აცეობს, რომ აზრის გამოსათქმელად მას ქართული უფრო დასჭირდება. სწორედ ამიტომ ითხოვს ის ნებართვას, მეგრულიდან ქართულზე გადავიდეს:

124.ez. (00:08:41:00:08:45) mu, bral re tena tkvan azrit? mu, dros albat giʼkdes, xo? /risi bralia es, tkveni azrit? tavis droze albat icodit, xo?/

125.gv. (00:08:45:00:08:56) ko. mu, dros miʼk,des do ase uʼve... xani... *ver gavixsene... ver gavixsene /†i. tavis droze vicodit da axla uʼve... asa†i... ver gavixsene... ver gavixsene/.*

133.gv. (00:09:51:00:09:54) *maxsovs... kartulad...*

134.ez. (00:09:54:00:09:54) *,eiʒleba...*

133.gv. (00:09:54:00:09:56) *vila'arato, ,eiʒleba?*

134.ez. (00:09:56:00:09:57) *diax* (გეაძაბია ანატოლი, თბილისი, მოსკ. პრ.).

თანამოსაუბრემ იცის, ვთქვათ, მეგრულიც და ქართულიც, – ორივე ენით ხდება მანიპულირება. კოდიდან კოდზე გადასვლა ამ დროს სპონტანურად, თანაც სამეტყველო კოდების მონაცვლეობა ხდება არამხოლოდ ფრაზების მიხედვით, არამედ თვით ფრაზების შიგნითაც (როგორც ჩანს, იმასაც აქვს მნიშვნელობა, რომ კომუნიკაციის პარტნიორი ახლობელი ადამიანია – ამის გამო ის უფრო მეტ თავისუფლებას ანიჭებს თავს, ზედმეტად არ „წვალობს“ საჭირო სიტყვების ძებნისას, ინსტინქტურად გადადის იმ კოდზე, რომელიც კონკრეტული აზრის გადმოსაცემად უფრო უპრიანი ჰგონია. ცხადია, მონოლინგვთან სულ სხვანაირი იქნება მისი მეტყველება – მონოლინგვური და არა შერეული):

95. Z.G. (0:05:06.050) (10) *inak ik iêo medinu soxums do mu miġku... ħaroge,, deijarga /ikit daiġarga soxumêi da ra vici... ħaroge, deijarga/.*

96. Z.G. (0:05:10.050) (17) *xoda, mere gadarġa ese igi es... tavadebi...*

98. Z.G. (0:05:17.050) (22) *ra moxda, ra pandaba moxda da eʒai ia ra es, Kizirias egi.*

99. Z.G. (0:05:22.050) (25) *ħiziriaê ħħiruak keʒai u... ħħirua var, doḃurudu Kogi, mu aḃoledu aba /Kizirias dagra eʒai ia... dagra ħi ara, moħvdeḃoda ħaci, ra mouvidodda aba/,*

100. Z.G. (0:05:25.050) (28) *Kiles geglatolundes tiġKuman /mġlavs rom ħamoasxeʒavdnen maêin/.*

101. Z.G. (0:05:28.050) (34) nu, keḡai u, mtavrobak kaḡai u do... /nu, eḡai ia, mtavrobam aḡai ia da.../.

102. Z.G. (0:05:34.050) (36) *romel ḡels deiḡuḡa, magi ar maxsovs axla me*

* * *

124. Z.G. (0:07:17.070) (20) *...maēin opila viḡac gantkmuli aḡadi,*

125. Z.G. (0:07:20.070) (24) *gantkmuli aḡadi Ki ara, revolucioneri opila viḡaca'i eēi*

126. Z.G. (0:07:24.070) (31) *da magan aḡuka... oo, gvari... gvar vapēu ti revolucioneriēi /da magan aḡuka... oo, gvari... gvari ar maxsovs im revolucioneris/ (ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).*

* * *

67.c.k. (00:05:56:00:05:57) *aseti mdgomaroba iḡo.*

96.c.k. (00:08:24:00:08:33) *āven deda āemtan ar gvi@irda amdeni, imi om rom biḡa āems eḡleoda tu'on... iḡo...*

97.c.k. (00:08:33:00:08:40) *tu'on mu p,u, bo... °aloni. °aloni iḡo da °alonze ergeboda pkvili /tu'oni ras maxsovs, taco... °aloni. °aloni iḡo da °alonze ergeboda pkvili/.*

99.c.k. (00:08:48:00:08:54) *hoda, āve... ākim,en deda... /hoda, āve... saḡali deda.../*

100.c.k. (00:08:54:00:08:57) *dedak, mu °oxo, na°a,as ku-uniao, mu, āildostuas ku-uniao /dedam, ras hkvia, na°a,as tu akvso, mis col-vils tu akvso/.*

101.c.k. (00:08:57:00:09:01) *ux,a kumubunuapu, tena mudgareneḡa kenur-vapu /zurgze moutidia, es ra-aca,i āauḡria/.*

102.c.k. (00:09:01:00:09:06) *arsula imas... zedaēer,i iḡvnen ma,in eseni.*

108.ḡ.k. (00:09:23:00:09:24) *visi mama?*

109.c.k. (00:09:24:00:09:29) *im... na°a,asi. griḡa, osuri,i. si na°a,as kumo@iapuko? /im... na°a,asi. griḡas colis. en na°a,as moḡrebixar?/*

110.c.k. (00:09:29:00:09:32) *ko, munero var, mara... ak ra undoda imas? /ti, rogor ara, magram... ak ra undoda imas?/*

111.c.k. (00:09:32:00:09:34) *na°a,as... narazens... /na°a,as... narazen,i.../*

112.c.k. (00:09:34:00:09:36) *ti, mara is taci akauri iḡo?*

113.c.k. (00:09:36:00:09:38) *vis taci... o, is ak cxovrobda is rusis taci.*

117.c.k. (00:09:49:00:09:50) *es ar vicodi.*

118.c.k. (00:09:50:00:09:58) *oo... na^oa_{as} mama. utul midartes inenk vio, utraina_a... taki rdes /oo... na^oa_{as} mama. mere |avidnen isini ikit, utraina_i... ak i^lvnen/ (ციცინო ქირია, ხობი, ხამისქური).*

* * *

18.c.k. (00:01:12:00:01:16) *mere... aba, mu gixxununiava, mi_lis /mere... aba, ra gir^aevniao, mitxres/.*

19.c.k. (00:01:16:00:01:18) *atak |air_liani ins^oi^uoⁱ rdu, zugic /ak or_liani in^oi^uoⁱ i^lo, zugdid_i/.*

20.c.k. (00:01:18:00:01:26) *mara, ramden... sa_valo ar damintavrebia, meate |lasi gadavedi.*

21.c.k. (00:01:26:00:01:29) *cxra |lasi davamtavre.*

22.tz.k. (00:01:29:00:01:33) *ena, a^oes^oa^o ma vam-udu, tak ^auvabarto gamocdepin /amis a^oes^oa^oi ar mkonda, ak rom ^aamebarebina gamocdebi/.*

35.c.k. (00:02:27:00:02:29) *meotxe |ursze daga^oeno, mi_lu /meotxe |ursze daga^oeno, mitxra/... (ციცინო ქირია, ხობი, ხამისქური).*

* * *

127. Z.G. (0:07:31.070) (36) *tis u_gukebu te^ea. sovre gegenkia Karoge xonarsian, tevre o&oti ti^e dida vardasia arti /imas u_gukebia amistvis. saidanac gaigoneb xmaso, ikit isroleo magis deda ar i oso erTi/.*

128. Z.G. (0:07:36.070) (39) *i^l a^ea rd_g gagirebuli osuramo ni ebuli |irxolo /i e^ei i^o gagirvebuli colianad gakceuli orive/(ზურაბ გოგია, ზუგდიდი).*

ერთი ენა ნაკლებად პრესტიჟულია თუ შესაფერისი, ამიტომ ამა თუ იმ სიტუაციაში დგება უფრო პრესტიჟულ ენაზე გადასვლის „საჭიროება“ (თუმცა ეს „პირობა“ მალევე ავიწყდება რესპონდენტს და ლამის ყოველ ფრაზაზე იცვლის სამეტყველო კოდს:

47.c.k. (00:02:58:00:03:02) *kumortu coda valek, |axado, mi_lu... |ers isa? /movida sa_lali vale, hoda, mitxra.../*

49.ჭ.k. (00:03:02:00:02:04) *±i.*

50.c.k. (00:03:04:00:03:05) *ma_lin kartulad vi^ovi, |aco.*

51. c.k. (00:03:05:00:03:08) *midi, tacco. mu renia utuli? /midi, tacco. rao mere?/*

52. c.k. (00:03:08:00:03:15) *ikit unda /avsulviᶑavito sanaxavad, magram me davibareo, meri. asea sakme, is mom'ons, minda imis ᶑidva.*

58. c.k. (00:03:42:00:03:47) *´onari kiminu ᶑkim muantilk /gadairia /"´onari kna"/ ᶑemi mamamtili/.*

59. c.k. (00:03:47:00:03:50) *gagiᶑda taci. ra´om? arao, en ᶑems saxli unda meᶑole, me ens xeli unda movtvideo. akac viknebi, ikac viknebi. is targi o´axia, namdvilad esaᶑeni o´axia da datanxmdio.*

67. c.k. (00:04:23:00:04:24) *ge&alu bo,i e toᶑk /gagiᶑda, tacco, es taci/.*

68. c.k. (00:04:24:00:04:29) *aseva atna irpeli meri, brali renia. ketaragadua /axlao, es ᶑvelaperi meris brali ariso, eaguliano/...*

81. c.k. (00:05:24:00:05:27) *arᶑos ᶑamogitvalensia, saamaᶑot miorᶑkunia /ᶑvelas ᶑamogitvliso, saamaᶑod miaᶑniao/.*

82. c.k. (00:05:27:00:05:31) *tu undato magat /asvla, nu dau,lio.*

83. c.k. (00:05:31:00:05:34) *saamaᶑo sakme ariso.*

84. c.k. (00:05:34:00:05:35) *mara gexangu (ციცინო ქირია, ხობი, ხამისქერი).*

ჩვეულებრივ, რომელ ენაზეც ეკითხები ან ითხოვ პასუხს, იმ ენაზე გპასუხობენ, მაგრამ ხანდახან თანამოსაუბრე „ჯიუტდება“, საჭირო ხდება გამუდმებული შეხსენება, რომ სხვა გზით არ წავიდეს, – და ეს ხდება თავისთავად, ძნელია რამე ხელმოსაჭიდი შინაგანი მოტივაციის მექანიზმის პოვნა, გარდა იმისა, რომ მას ქართულად ღაპარაკი უფრო მოსწონს:

504. R.G. (0:25:22.250) (24) *tkveni sakme ar ari, me es momgonso da...*

505. ჭ.K. (0:25:24.250) (24) margaluri.../megruli.../

506. R.G. (0:25:24.250) (35) o, do kimegu vobêem ra, tanxmoba. egre i o... mere gavḡ... ke... gavḡndit ḡven, moKled, angelozebi /hoda, misca "vobêem" ra, tanxmoba. egre i o... mere gavḡ... ke... gavḡndit ḡven, moKled, angelozebi/.

507. ჯ.კ. (0:25:35.250) (38) ese igi, tkva kortuli digureto ḡirvelo tu margaluri, varêu tina /ese igi, tkven kartuli isḡavlet ḡirvelad tu megruli, ar gaxsovs eg/.

508. R.G. (0:25:38.250) (46) exla, ena vapêu, mara êegnebulad rac maxsovs exla, saurtiertobod /axla, es ar maxsovs, magram êegnebulad rac maxsovs exla, saurtiertobod/,

509. R.G. (0:25:46.250) (52) bebiagkuma iêen margaluro. do gansaKutrebit, xo koptkvi, ḡaKinKlavebaê momenĭ is /bebiastan mainc megrulad. da gansaKutrebit, xom vtkvi, ḡaKinKlavebis momenĭ êi/,

510. R.G. (0:25:52.250) (56) mudava miragadudes, kortulo veḡxušatia, vara vamargkilenia ḡgiro /isao, gveubnebodnen, kartulad nu ḡxubobto, torem ar mesmiso Kargad/.

511. R.G. (0:25:56.260) (02) ḡkar-ḡkara laḡaraKobto da ar mesmiso. xoda, me erti maxsovs es exla,

512. R.G. (0:26:02.260) (07) ḡemi is tu... is ḡeriodi ar maxsovs, mara gela ro ḡai ara i o, is xom maxsovs, gelas dabadeba...

513. ჯ.კ. (0:26:07.260) (08) margaluro... /megrulad.../

514. R.G. (0:26:08.260) (13) gelas magalto ḡki margaluro vauragadudit. nu, eteê... /gelas, magalitat, ḡven megrulad ar velaḡaraKebodit. nu, ise.../

515. ჯ.კ. (0:26:13.260) (17) tkva uKve did cirep rdit do kortulo... umoso ina rdḡ, varo? /tkven uKve didi gogoebi i avit da kartulad... upro is i o, ara?/

516. R.G. (0:26:17.260) (21) o... mu didep vordit, boêi, amêv ḡaneri, xut ḡaneri, ataêi /o... ra didebi vi avit, Kaco, ekvsi ḡlisa, xuti ḡlisa, ase/.

517. R.G. (0:26:21.260) (24) bela rdḡ vit ḡaneri /bela i o ati ḡlis/.

518. ჯ.კ. (0:26:24.260) (25) o, mara ase gogrexudes margaluri /ho, magram "gegrexebodat" axla megruli/.

519. R.G. (0:26:25.260) (29) var, bo, ḡrosĭ a... vamiḡku... ara... maêin... /ara, Kaco, "ḡrosĭ a"... ar vici... ara... maêin.../

522. R.G. (0:26:40.260) (44) *ko, tis giḡink, mara art ḡutis giḡink... exla... gazrdastan daKavêirebit... /Ki, magas gei vi, magram erti ḡuti gei vi... axla... gazrdastan daKavêirebit.../*

523. R.G. (0:26:44.260) (46) *erti maxsovs me... pulis natkvams geubnebi.*

524. ჭ.კ. (0:26:46.260) (47) *margaluro /megrulad/.*

525. R.G. (0:26:47.260) (50) *o... bela ḡige rduani... mara ek kortulo re do mugო ptkua margaluro /ho... bela ḡai ara rom i oo... magram ik kartuladaa da rogor vtkva megrulad/.*

526. ჭ.კ. (0:26:50.260) (51) *kortuli kortulo tkvi /kartuli kartulad tkvi/.*

527. R.G. (0:26:51.260) (55) *bela ḡige rduan, timḡkuma... xoneliḡeebi xo cxovrobdnen ḡvens ḡverdit /bela rom ḡai ara i oo, maêin... xoneliḡeebi xo cxovrobdnen ḡvens ḡverdit/,*

528. R.G. (0:26:55.270) (02) *isini ar nacxovreban ik. i o ḡirdaḡir is, didi xe ro... ai, is, KuKuri, KuKuri, alania.*

529. R.G. (0:27:02.270) (05) *imis ezo i o ḡven mezoblad.*

530. R.G. (0:27:05.270) (09) *da tis uḡudu... uzarmazari tetri bali hkonda ezoêi /da magas hkonda... uzarmazari tetri bali hkonda ezoêi/,*

531. R.G. (0:27:09.270) (11) *da bela ḡai ara ro i o, miirbendao im bobestan da*

532. R.G. (0:27:11.270) (16) *balო, modi ḡemtan, - ase eḡaxdao. ḡai ara, ḡven ro ar vi...*

533. R.G. (0:27:16.270) (20) *ar vi avit dabadebuli. ese igi...*

534. ჭ.კ. (0:27:20.270) (21) *kortulo noḡievue baḡana.*

535. R.G. (0:27:21.270) (22) *taê ḡiêmurs, o /ase gamodis/.*

537. R.G. (0:27:30.270) (35) *sKolaêi ro ḡavedit, magalitat, ḡven vela gamartulad vsaubrobdit da albat... (რუსუღან გვიღია, ზუღდიღი).*

იყო შემთხვევები, როდესაც კითხვები დასმული იყო ქართულად, მაგრამ მრავალი თხოვნის მიუხედავად რესპონდენტები მაინც მეგრულად ამჯობინებდნენ პასუხს – როგორც ჩანს, ამის მიზეზი იყო არა „მეგრული პატრიოტიზმი“, არამედ ერთგვარი შიში: ვაითუ რამე

შემეშალოს თბილისიდან ჩამოსულთან (მიუხედავად იმისა, რომ ეს „თბილისიდან ჩამოსულიც“ მეგრელი იყო), გამართული და „სწორი“ ქართულით ვერ ვილაპარაკო (ასეთი შემთხვევები განსაკუთრებით დაგვამახსოვრდა წალენჯიხის რაიონის სოფ. ჭოღაში).

9. ლექსიკოლოგიური კითხვარი (წინასწარი კვლევა)

XX საუკუნეში ენის სტრუქტურის კვლევა საზოგადოების, სოციუმის სტრუქტურასთან კავშირში წარიმართა რამდენიმე მიმართულებით. 30-იან წლებში ჩამოყალიბებული ე. სეპირის თეორია, რომელიც შემდგომში ბ. უორფმა განავითარა და დღეს სეპირ-უორფის თეორიის სახელითაა ცნობილი, ცდილობდა ეჩვენებინა კონკრეტული ენის მიმართება სოციუმის კულტურულ ღირებულებებთან, წარმოდგენებისა და ქცევების მთლიან სისტემასთან. 50-იან წლებში ჩნდება *პაიკის* თეორია, რომლის თანახმად, ადამიანის (resp. სოციუმის) ქცევის განსაზღვრული ერთ-ერთი ფაქტორია ენა. შესაბამისად, ენობრივი ფორმა – ესაა კულტურის ფორმა, რომელიც თავს უყრის საზოგადოების წარმოდგენებს, რომელზეც შეთანხმდნენ სოციუმის წევრები და, შესაბამისად, ზეგავლენას ახდენს სოციუმის წევრის ქმედებაზე. ენობრივი ფორმის შესწავლა ემყარება ისეთ სოციოლინგვისტურ პარამეტრებს, როგორიცაა: სიტუაცია, სიტუაციაში მონაწილეთა სოციალური (resp. ლინგვისტური) როლები: გამგზავნი, მიმღები; სიტუაციის დრო და ადგილი.

სოციოლინგვისტური, ეთნოლინგვისტური, ფსიქოლინგვისტური კვლევების კვალდაკვალ, თანამედროვე ეტაპზე ახლებური მნიშვნელობა შეიძინა *სეპირ-უორფის* თეორიამ და ასახვა ჰპოვა კოგნიტურ და კომუნიკაციურ ლინგვისტიკაში. სიტყვა, ლექსემა არ განიხილება მხოლოდ ენობრივ ფორმად (გამოხატულებისა და შინაარსის პლანის ერთობლიობა), არამედ ერთგვარ საკვანძო სიმბოლოდ, გასაღე-

ბად უფრო დიდი კონტექსტისა – ესაა ის, რასაც მოკლედ კულტურა ჰქვია, თუმცა ის მოიცავს საზოგადოების აზროვნების (ფსიქიკა), წარმოდგენების (ეთნოსი) და ქცევების (სოციუმი) სისტემებს, ანუ ღირებულებათა სისტემას.

ამ თვალსაზრისით, ენის ლექსიკური ფონდი შეიძლება დაჯგუფდეს ისეთ ქვესისტემებად, რომლებიც გარკვეულ კულტუროლოგიურ სისტემებს ქმნიან. ეს სისტემები როგორც წესი, ემთხვევა ტრადიციულ დარგობრივ ლექსიკურ ქვეჯგუფებს, მაგრამ ფართოვდება კონტექსტი, რომლის მიხედვითაც შეისწავლება ლექსემა.

მეგრულ-ლაზურის ლექსიკური ფონდიდან ჩვენ შევარჩიეთ რამდენიმე ქვესისტემა და ვეცდებით მათ გაანალიზებინათ სწორედ სოციო-კულტუროლოგიურ ჭრილში.

9. 1. ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი ლექსიკა

სოციუმის სტრუქტურულ ერთეულს წარმოადგენს **ოჯახი**. ერთი მხრივ, ოჯახის შემადგენლობა, წევრთა ურთიერთობა და იერარქია, მეორე მხრივ, ერთი ოჯახის

მიმართება მონათესავე ოჯახთან (ოჯახებთან) – არის ის კონტექსტი, რომელიც განაპირობებს ლექსემათა მნიშვნელობებს, სახელდების მოტივაციას.

ადამიანთა ნათესაობის აღმნიშვნელი ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში შენარჩუნებულია საკუთრივ ზანური ფორმებით: *ნანა / დიდა* „დედა“, *ბაბა / მუმა* „მამა“, *დიანთილი / დამთირე* „დედამთილი“, *ოხლასქირი (ოხორასქილი) / ოხასულე* „მაზლიშვილი“, „მულიშვილი“ *მუანთილი / მთირი* „მამამთილი“, *ბაბუ / პაპუ* „ბაბუა“, ბები / *პეპი* „ბებია“, *ჯუმადი / ჯიმადი* „ბიბია“, *დადი* „დეიდა“, *ქომონჯი / ქიმოლი* „ქმარი“, *ოსური / ოხორჯა / ჩილი* „ცოლი“.

ნასესხები ლექსიკა რამდენიმე ნიშნით ხასიათდება:

1. ქართულიდან შემოსული ლექსიკა ევფემისტური ელფერით: *ოჯახობა* „ცოლი“, *მეუღლე* „ქმარი“, ვარიანტები: *მეუღელე, მეუღლე*. ეს უკანასკნელი საკუთრივ ზანურ ფუძეს *ულუ* ეყრდნობა, ამიტომ სავარაუდოა ქართულის ანალოგიური ან სულაც ზანური წარმოება იყოს.

2. რუსულის გზით შემოსული ლექსიკა კინობითი სემანტიკით: *ყაზანი / ყაზაყი* „ქმარი“ (მიმართვის დროს იხმარება, შდრ. „*ჩემი კაცო*“ ქართულში), *პაპუჩი* „მამა“ (ასევე მიმართვის ფორმაა: რუს. *папа* + კინობითობის სუფიქსი - *უჩ*; შდრ. ქართ. „დედუნა, დედუჩი“). ჩვენ არა ერთხელ შევესწრებივართ სამურზაყანოსა და ოჩამჩირის რაიონში, შვილები რომ მშობლებს რუსული სიტყვებით *папа* და *мама* მიმართავდნენ, რაც აფხაზეთში მიმდინარე

რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთგვარი გამოვლინება იყო.

აღსანიშნავია, რომ მეგრულში ტრადიციულ ზანურ *ნანა* ფორმას ნაკლებად ხმარობენ, უფრო ხშირია *დიდა*, იგივე ითქმის *ბაბა* და *მუმბ* სიტყვებზეც. ამ მხრივ საერთო ტენდენციას ამჟღავნებს მამისა და დედის მხრიდან უახლოესი ნათესავების აღმნიშვნელი ლექსიკა: *ბიძა* / *ბიძია* / *ბიძი*-ს ზანური სემანტიკური შესატყვისია *ჯიმადი* / *ჯუმადი* / *ჯიჯი* (ეს უკანასკნელი მიმართვის ფორმაა). ფაქტობრივად, ზანური ფორმები გასულია ხმარებიდან, მხოლოდ მოხუცებთან თუ დასტურდება. შესაბამისად, ტრადიციულია ფორმა *ბიძისკუა* „ბიძაშვილი“, მოსალოდნელია *ჯიმადისკუა*-ს ნაცვლად, თუმცა, მეგრულისგან განსხვავებით, ლაზურში მყარადაა დაცული ფორმები *ჯუმადი* „ბიძია“, *ჯუმადიში ბერე* „ბიძაშვილი“.

ჯუმადი-ს მსგავსად *დეიდა*-ს აღმნიშვნელი ზანური ფორმა დიდი იშვიათობაა, ძირითადია ფორმები *დეიდა*, *დეი*, აქაც ლაზური თუ ასახავს ისტორიულ ტრადიციას. ანალოგიურია მამიდის აღმნიშვნელ ლექსემათა განაწილებაც: მეგრულში ძირითადია: *მამიდა*, *მამი* ფორმები, ხოლო ლაზურში – *დადი*. მით უმეტეს, მეგრულში გავრცელებულია *ბიცო* ფორმა *ბიცოლა*-ს აღსანიშნავად. ძნელია იმის თქმა, საკუთრივ ზანური სიტყვა რა უნდა ყოფილიყო, რადგან ლაზურში *დადი* ლექსემით აღინიშნება როგორც *დეიდა* და *მამიდა*, ასევე – *ბიცოლა*.

რაც შეეხება *დიდელის* და დიდი ბაბუის, *პაპის* გამომხატველ ლექსემებს, მეგრულში ესენია: *პეპი* და *პაპუ* / *პაპული*, ხოლო ლაზურში – *დიდი ნანდიდი*, *დიდი ნანა* და *დიდი პაპული*, *დიდი ბაბა*. ცნობილია, რომ ქართული *პაპა* დაკავშირებულია რომაულ-ლათინურ *პაპ* ფორმასთან. მაგრამ ლაზური *პაპული* ფორმა გაფორმებულია *-ულ* სუფიქსით, რომლის სონორი ელემენტების დაკარგვა ბუნებრივი პროცესია ზანურისთვის: *და* → *დალ-ეფი* „დები“, *პირჭა* → *პირჭალ-ი* „თვალდაჭყეტილი“; ასევე შდრ. ქართ. ფორმები: *მამა* → **მამალი*, *დედა* → **დედალი...*, *მამალი* ფორმის შესატყვისი ზანურში არის *მუმული*, აქედან – *მუმა*.

როგორც ჩანს, *პაპ* ძირი ძველი ნასესხობაა და ზანურში მოხდა მისი გაფორმება სუფიქსით, მსგავსად შემდეგი ფორმებისა: *მუმა* → *მუმული* **მომული*, *ბაბა* → **ბაბული* („ბაბულია“ საალერსო ფორმაა, რომლითაც ბაბუა მიმართავს შვილიშვილს). არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით, *ბაბა*-ა ფორმის ბოლოკიდური *-ა* ძირეული არ არის (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 15-16). ასევე, *ბაბა* ფუძე ჩანს სიტყვებში *ბადიდი* „მოხუცი კაცი“, ლაზ. *ბაბაჭა*.

ბაბა და *მუმა* ფორმათა ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით, მეცნიერი აღნიშნავს, რომ მათ სტილისტიკური ნიუანსი განასხვავებს მეგრულში: *მუმა* ზოგადი სახელია, ხოლო *ბაბა* - მიმართვის ფორმაა. ლაზურში ამგვარი დიფერენციაცია არ შეინიშნება. არნ.

ჩიქობავა ვარაუდობს, რომ *ბაბა* ფორმა მეორეული მონაცემია *მუმბ*-სთან შედარებით (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 16).

შესაძლებელია **ბაბულ*-ი ფორმის დაკავშირება *ბაბუა*-სთანაც. *მაშ* და *ბაბ* ძირების სემანტიკური დიფერენციაცია უნდა მომხდარიყო აღმოსავლურ არეალში, მით უმეტეს, რომ მკვლევართა ვერსიით, *პაპა* მეორეულია აღმოსავლური დიალექტებისათვის და წიგნური გზით შემოსული ჩანს (ა. არაბული, 2003, გვ. 51), ხოლო დასავლურ (მეგრულ-ლაზურ) არეალში მხოლოდ სტილისტიკური ნიუანსი განარჩევდა. სავარაუდოდ, ამავე პერიოდში ზეპირი გზით ფეხს იკიდებს *პაპ* ძირიც, ოღონდ ზანურად გაფორმებული და სწორედ მას ეკისრება *ბაბუ*-ის მნიშვნელობა: *პაპული* → *პაპუ*. რაც შეეხება მეგრ. *პეპი* „დიდება“ ფორმას, ვფიქრობთ, რომ ის ხმოვანმონაცველობის შედეგია: *პეპ პაპ* -.

საგულისხმოა კომპოზიტი *ბადი-ხინი*, / *ხინი-ბადი* - ლაზ.: მოხუცი და დედაბერი, რაც მეგრულში გადმოიცემა შესიტყვებით: *დედიბი დო ბადიდი*. ლაზურსა და მეგრულში კომპოზიტის საერთო ნაწილია *ბადი[დ]ი* ← *ბაბა* + *დიდი*, ხოლო ქალის აღმნიშვნელი ფორმა სხვადასხვა: *ხინი* „ნიშნავს“ მოხუცს, თეთროთმიანს. შდრ. *ხე* // *ქე* „მცოვანი, ჭადარა“, ხოლო მეგრ. *დედიბი*, სავარაუდოდ ისეთივე წარმოებისაა, როგორც *ბადიდი: დედა + დიდი* *დედიდი, ხოლო *ბადიდისთან* კავშირში მოხდა ბოლოკიდური თანხმოვნების გადაბგერება:

*დედიდი დო ბადიდი → დედიბი დო ბადიბი. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე მეგრულ მეტყველებაში **ბადიდი დო დედიბი** შესიტყვება ირონიზებულია და ხშირად შეურაცხყოფელი. ზღაპრებისაგან განსხვავებით, ჩვეულებრივ საუბარში იშვიათად იყენებენ ამ სიტყვებს ან გახუმრების კონტექსტში, ანდა შეურაცხყოფის მიზნით. ლაზურში ამგვარი ხაზგასმა ნაკლებადაა შესამჩნევი.

მეგრული და ლაზური მასალის კორელაციას თუ მოვახდენთ, მივიღებთ ორ განსხვავებულ რიგს:

მეგრ.	ლაზ.	ქართ.
დიდა	ნანა	„დედა“
მუმა	ბაბა	„მამა“
ბაბუ	პაპული	„ბაბუა, პაპა“
ბები	ნანდიდი	„ბებია“
პაპუ	პაპული, დიდი პაპული	„პაპა“
პეპი	დიდი ნანა, დიდი ნანდიდი	„დიდედა“

ოჯახის წევრთა სამსაფეხუროვან იერარქიაში სახელთა დიფერენციაცია მომხდარია სამსავე საფეხურზე მეგრულსა და ქართულში, ხოლო ლაზურში II და III საფეხურთა ლექსიკური დიფერენციაცია თითქმის არ ხდება. შესიტყვებები **დიდი პაპული** და **დიდი ნანდიდი** გვიჩვენებს, რომ აღწერითი გზით ცდილობს ენა თაობათა გარჩევას. საერთოდაც, ვფიქრობთ, რომ III საფეხურის ენობრივი (ლექსიკური) დიფერენციაცია მოგვიანო ეტაპისაა ქართულსა და მეგრულში. უფრო ძველი ენობრივი (resp. კულტურული) შრე

ლაზურში ჩანს შემონახული. ამას ისიც ადასტურებს, რომ მეგრულში ძირითადია *დიდა* ~ „დედა“, *მუმა* ~ „მამა“ ლექსემები, ხოლო *ნანა* და *ბაბა* იშვიათია. სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ *ნანა* უკავშირდება უძველეს შუმერულ-ხათურ ღვთაებას.

ცნობილია, რომ ოჯახის წევრთა სოციალური სტატუსი და ურთიერთდამოკიდებულება თავს იჩენს მიმართვის ფორმებშიც. სამეგრელოში ტრადიციულად ქალი ქმარს მიმართავდა სიტყვით *თოლივე* / *თოლი* „თვალისჩინო“, ხოლო ქმარი ცოლს – სიტყვით *შურივე* „სულიკო“. ფაქტობრივად, ეს ტრადიცია თანამედროვე მეგრულ საზოგადოებაში მოშლილია და საკუთარი სახელებით მიმართავენ ერთმანეთს მეუღლეები. მაშინაც, როცა მეუღლეებზე საუბრობენ, იყენებენ ქმრის და ცოლის აღმნიშვნელ ლექსემებს: *ჩქიმ ოსურ* / *ოხორჯა* „ჩემი ცოლი“, *ჩქიმ ქომოლ* / *ქმოლ/ ყაზაყი...* „ჩემი ქმარი“... საინტერესოა, რომ გალის რაიონში, ერთადერთ ოჯახში მამა-შვილისაგან (მამა ლამის 100 წლისაა) მოვისმინეთ სიტყვა მუთარე, რომლითაც კაცი მიმართავს თავის ცოლს. ეტიმოლოგიურად ის აიხსნება საკუთრივ მეგრულის საფუძველზე: *მუთ ორე?* „როგორ არის?“ სიტყვასიტყვით: „რით არის?“ ამ შესიტყვების გაკომპოზიტებით მიღებული სიტყვა დაიტვირთა ახალი მნიშვნელობით – „არაუშავს“. ანუ შესიტყვებაში დასმული კითხვის პასუხიც ამავე შესიტყვებაშია. ამიტომაც მეგრულ დიალოგში ამჯერად *მუთარე* სიტყვა ასე წარმოდგება:

– მუჭო რე? „როგორ არის?“

– მუთარე, მუ მიჩქ „არა უშავს, რა ვიცი“.

ან:

– გუმორჭყოდ სქან სახელქ, – „ღამავიწყდა შენი სახელი“

– მუთარე, ნანი ბჯოხო, – „არა უშავს, ნანი მქვია“.

ამგვარი სემანტიკის მქონე სიტყვის „მუთარე“ მოსმენა ცოლისადმი მიმართვის ფორმად მოულოდნელი ჩანდა. თუ გავითვალისწინებთ ტაბუს ტრადიციას, როცა საკუთარი სახელით მიმართვა აკრძალული იყო და ამიტომაც იხმარებოდა *თოლიგე* „თვალის ჩინი“ და *შურიგე* „სულიკო“, *მუთარე* სიტყვით მიმართვისას ხომ არ ჩანს ფარული კონტექსტი: არა უშავს, რომ სახელით არ მოგმართავე.

თავისთავად, მიმართვის ფორმებად ისეთი ლექსიკური ფუძეების შერჩევა, როგორიცაა *თოლ-* „თვალი და *შურ-* „სული“, წარმოაჩენს ოჯახის, როგორც ირებულებითი სისტემის შეფასებას: ცოლი და ქმარი ოჯახის თვალი და სულია. ამდენად, ტაბუ რამდენადაც აკნინებდა კონკრეტული ადამიანის მნიშვნელობას, იმდენად ამაღლებდა ამ ადამიანის ფუნქციურ მნიშვნელობას ოჯახისათვის.

ვფიქრობთ, რომ მიმართვის ამ ფორმათა დაკარგვით მოხდა ღირებულებითი სისტემის გადასხვაფერება – წინ წამოიწია კონკრეტული ადამიანის მნიშვნელობამ სოციუმის განვითარებაში.

მეგრულში თვალში საცემია ნათესავი-ს აღმნიშვნელ ლექსემათა სიჭრელე. ძირითადი ლექსემაა *ნათესე*, რაც ქართულიდანაა ნასესხები. იშვიათად იხმარება *მოჯგირე* – „მოკეთე“, უფრო ნაკლებად ლექსემები: *ქომონჯიშიანი*, *ოსურიშიანი* „ქმრისიანები“, „ცოლისიანები“ (ცოლოური).

შეგვხვდა ასეთი შესიტყვებებიც: *მოსამართეშ გამნარყ*, *ჩილორთიშ პარტია*.

მოსამართეშ გამნარყ = შესიტყვება ჩაწერილია სოფ. საბერიოსა და დაბა ჯვარში. ტერიტორიულად ისინი ერთ-მანეთს ემიჯნებიან, ამდენად, ამ არეალისთვის (ჩრდილო-დასავლური მეგრული) დამახასიათებლად შეიძლება ჩავთვალოთ. შესიტყვების მეორე წევრი *გამნარყ* დამოუკიდებლადაც იხმარება და ოჯახის განაყოფს, შთამომავლობას აღნიშნავს. *მოსამართე* ფორმა ქართულიდან ჩანს ნასესხები და იგივე უნდა იყოს, რაც შესიტყვებაში: ხელის მომართვა, ხელმოსამართი... თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნათესავი სწორედ ის კატეგორიაა, რომელიც გეხმარება, ხელს გიწვდის, გიმართავს ჭირსა თუ ლხინში, ბუნებრივი ჩანს მეგრულში ნათესავის აღსანიშნავად ზემოთ ხსენებული შესიტყვების გამოყენება.

ჩილორთიშ პარტია – შესიტყვების მეორე წევრი ნასესხებია და მას მეგრულში ხშირად იყენებენ ადამიანთა ამა თუ იმ ჯგუფის, თავშეყრილი ახალგაზრდობის და ა. შ. აღსანიშნავად. მაგ. *პარტია-პარტიათ ოხუნუანდეს ხალხის გილენგარუას* „ნაწილ-ნაწილ (ჯგუფ-ჯგუფად) სხამდნენ

ხალხს სატირალზე“. *ჩილორთიშ* – ნათესაობითი ბრუნვის ფორმაა და *ჩილ-ორთ-ი* ფორმაში თავისთავად გამოიყოფა *ჩილ* „ცოლ“ ძირი, რომელსაც ერთვის *-ორთ* წარმოქმნილი აფიქსი. *ჩილ-ორთ-ი* იგივე უნდა იყოს, რაც *ცოლ-ოურ-ი...* სამწუხაროდ, ეს უძველესი ლექსემა ერთადერთ რესპოდენტთან დაფიქსირდა მარტვილის რაიონში.

ნათესავი-ს აღსანიშნად ლაზურში გამოიყენება თურქულიდან ნასესხები *დოსტი / დოსთვი...*

სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ რიტუალები წარმოადგენს იმგვარ სოციალურ სიტუაციას, რომელიც გვიჩვენებს მონაწილეთა სოციალურ როლს. შესაბამისად, რიტუალის მონაწილეთა და საგანთა სახელდება ემყარება იმ წარმოდგენებს, რაც რიტუალის ღირებულებას განსაზღვრავს.

საყურადღებოა საქორწილო რიტუალების მონაწილეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა.

ნეფე-დედოფლის აღმნიშვნელი ძირითადი ერთეულებია *სინჯა* „სიძე“ და *ნოსა / ნისა* „რძალი“. პატარძლის აღმნიშვნელი ლექსემები: მეგრულში – *ხათეცი* ° *ხაცეცი*, *მოჭყუდუ*, ლაზურში – *აღნე ნისა*, *ჭიტა ნისა*. ეს უკანასკნელი ისეთივე შესიტყვებაა, როგორც პატარა-რძალი → პატარძალი: *ჭიტალ ნისალ → *ჭიტა ნისა*.

მეგრულ-ლაზური ლექსემების ეტიმოლოგია განსხვავებულია: მოჭყუდუ მიმდებარე წარმოშობისაა და გამოიყოფა *ჭყუდ* ფუძე, რასაც „გამოწყობის“ მნიშვნელობა აქვს

და ბგერათშესატყვისობაც დასტურდება: *ჭყუდ ~ წყობ*. ხოლო მასდარი *ჭყუდა* აღნიშნავს „მზითვე“-ს. შეიძლება ითქვას, რომ *მოჭყუდუ* „გამზითვებუელი“-ს სემანტიკასთანაა ახლოს. გალის რაიონსა და მიმდებარე სოფლებში (ინგირი, ზუგდიდის რ-ნი) დასტურდება სიტყვა *ხათეცი*, *ხაცეცი*, რომელიც ნასესხებია აფხაზურიდან, სადაც -*ხაც*-ძირს რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს, ერთ-ერთია „ქმარი“, ხოლო კომპოზიტურ ფორმაში მეუღლეებს აღნიშნავს: *Хачеи-ахыи еу* „ნეფე-დედოფალი“ (აფხაზურ-რუსული ლექსიკონი, II, 287-289).

როგორც ჩანს, მამრობითი სქესის აღმნიშვნელი ლექსემა მეგრულში გადააზრიანდა და პატარძლის აღმნიშვნელად მოგვევლინა. თავისთავად, მოტივაცია სიტყვებისა: ქართ. *პატარძალი*, ლაზ. *ჭიტა ნისა*, *აღნე ნისა* „ახალი რძალი“, მეგრ. *მოჭყუდუ*, *ხაცეცი* განსხვავებულია. ქართულ-ლაზურ ლექსემებში ხაზგასმულია სიახლის, უმცროსის, პატარის თვისობრიობა, ხოლო მეგრ. *მოჭყუდუ* წინ წამოწევს ნივთიერ სიკეთეს, რაც თან ახლავს პატარძალს, ესაა – მზითვი. *ხაცეცი* ლექსემის ფონეტიკური ვარიატულობა მიანიშნებს, რომ ეს სესხება მეგრულ-აფხაზური ურთიერთობის (მათ შორის ქორწინების) ინტენსიურობის შედეგია.

განვიხილოთ სიტყვები: მეგრ.: *მინოსინჯალაფირ* და *გენოსინჯალაფირ*, *მინორინაფილი*, *მუნოსინდალაფირ*, *გესინჯებული*. ლაზ. *სიჯა ამაყონერი*. ქართულში სიტყვა

ჩასიძებული გულისხმობს ქალის (resp. ცოლის) ოჯახში, სახლში მცხოვრებ კაცს (resp. ქმარს). საინტერესოა, რომ ამ სოციალურ სტატუსს გამოხატავს *ჩა-* ზმნისწინიანი ფორმა: *ჩა-ა-სიძ-ებ-ს, ჩა-ი-სიძ-ებ-ს, ჩა-უ-სიძ-ებ-ს, ჩა-ე-სიძ-ებ-ს*... როგორც წესი, ამ ზმნურ ფუძესთან სხვა ზმნისწინები არც იხმარება, გარდა *გა-* ზმნისწინისა, ისიც იშვიათად და გარდაქცევითობის სემანტიკით: *გა-ა-სიძ-ებ-ს* „სიძედ გადააქცევს“... *ჩა-* ზმნისწინის სემანტიკური კორელატი ზანურში არის *შა- ← შქა-* გართულებული ვარიანტებით: *მიშა-, გეშა-*... ზანურ ლექსებში ეს ზმნისწინი აღარ დასტურდება, სამაგიეროდ, გვაქვს: მარტივი ზმნისწინი *გე-* რაც გამოხატავს მიმართულებას ზემოდან ქვევით: *გე-რე* „დგას“, *გე-ხე* „ზის“... და *მინო / მუნო* – რაც გულისხმობს მიმართულებას: აქეთ და ზემოთ: *მუნოფურინუნს*: „ზემოდან მოფრინავს ჩემსკენ“.

ფაქტობრივად, ორივე ლექსემაში *გესინჯებული, მუნოს-ინჯალაფირი* ხაზგასმულია ოჯახში ახალი წევრის გაჩენის, შემოყვანის ვექტორი: ზემოდან ქვემოთ. ქართულში წინ წამოწეულია სიძის მდგომარეობა, ანუ მყოფობა სადღაც, რაღაცაში: *ჩა-სიძებული*, ხოლო ზანურში უპირატესია ხაზგასმა დინამიკისა, რომ სიძე ზემოდან ქვემოთ მოძრაობს. და მაინც, ორივე ენაში იგრძნობა სიძის აღმატებული სოციალური სტატუსი.

საინტერესოა ლაზ, *სიჯა ამუნერი*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: აყვანილი „შემოყვანილი“ სიძე. ამგვარ შესიტყვე-

ბაში ნაკლებად იკითხება სოციალური სტატუსი. მხოლოდ ფიქსაცია ხდება მოვლენისა, რომ ოჯახში შემოყვანილია სიძე.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ქართულ და მეგრულ შესიტყვებაში უარყოფითი, ირონიული ელფერი დაჰკრავს სიტყვებს: ჩასიძებული, *მინოსინჯალაფირ*, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ისტორიულად, პირიქით, სიძის, ოჯახში შემოსული მამაკაცის უფრო მაღალ სტატუსზე ხდებოდა მითითება ქალთან შედარებით. *მინორინაფილი* თავისი მნიშვნელობით ღაზ. *ამაყონერის* ტოლფარდია.

ქორწილის ნათლიების აღმნიშვნელი ლექსემებია: *დადე, მორდია, მეჯვარე, აღმარენჯი, დადე დო ვაგე სქუა, მეგურგინე მორდია, ხელისმომკიდე*, ღაზ. *კულანის (ნოღამეს) მაყარი, დადე*. მეგრულსა და ღაზურს საერთო აქვთ სიტყვა *დადე* (მეგრ. *მდადე*). მეგრულ-ღაზური *დადე* იგივეა, რაც ღაზური *დადი* (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 29) როგორც ჩანს, სწორედ ესაა უძველესი ტერმინი ზანურში, ხოლო მეგრულში მსგავსი მნიშვნელობის სინონიმთა გაჩენა მოგვიანო პერიოდისაა. ჯერ ერთი, აშკარაა სესხება ქართულიდან ისეთი სიტყვებისა, როგორცაა: *მეჯვარე, ხელისმომკიდე*. რაც შეეხება ლექსემებს: *მორდია, მეგურგინე მორდია*, ზანურში სხვა მნიშვნელობაც ეძებნება. *მორდია* ზოგადად აღნიშნავს ნათლიას, თუმცა სიტყვის ეტიმოლოგია მონათვლას კი არ აღნიშნავს, არამედ გაზრდაზე მიუთითებს. *რდ: რდ-უ-აღა* „გაზრდა“, *მო-რდ-ილ-ი* „გაზ-

რდილი“, *მო-რღ-უ* „გამზრდელი“, *მა-რღ-უ* „მზარდი“... მეგრულში არც თუ იშვიათად გამოიყენება ლექსემები: *მანათალი*, *ნათილია* „ნათლია“, თუმცა უპირატესად *მორდია* დასტურდება. აღსანიშნავია, რომ გამზრდელისა და ნათლის მნიშვნელობათა დიფერენციაცია მოხდა მორფოლოგიური ალიბების მიხედვით: *მო-უ* „მორღუ“ ~ *მო-ია* „მორდია“.

თავისთავად, ფორმათა სემანტიკა მიუთითებს სოციუმის დამოკიდებულებაზე ორი მოვლენის მიმართ: აღზრდა და მონათვლა. ორივე შემთხვევაში მთავარია ადამიანის ჩამოყალიბება ქრისტიანული ზნეობის მატარებლად. *მორღუ* უპირატესად პასუხისმგებელია აღსაზრდელის ფიზიკურ სრულყოფილებაზე, ხოლო *მორდია* – სულიერ სრულყოფილებაზე. მორღუობის ანუ ძიძიშვილობის ძლიერი სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც შესაძლოა წარმართულ ხანაში შეიქმნა, ქრისტიანობის შემდგომ ეპოქაში მოდიფიცირდა იმდენად, რამდენადაც *მორღუ* ერთდროულად შეიძლება ნათლიაც ყოფილიყო. ძიძიშვილობის აღმნიშვნელ ტერმინოლოგიაში უკვე იგრძნობა მნიშვნელობათა აღრევა: ძიძიშვილის აღსანიშნავად არც თუ იშვიათად იყენებენ *მორღუს*, ნაკლებად სიტყვას *მორდილი*. ეს უკანასკნელი უფრო მთაშია შემორჩენილი, ხოლო ბარში *ძიძეშისქუა* და ქართული *ძუძუმტე* გამოიყენება. სამაგიეროდ, ლაზურში სტაბილურად იხმარება ტერმინი *ბუძინამეჭრი*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს „ძუძუთი ნაკვები“. მორდიაა ქორწილის

მეჯვარეც, რადგანაც ის ნათლავს კიდევ ჯვრისწერის შემდეგ დაბადებულ ჩვილს. თუმცა ენობრივად მაინც ხდება საჭირო ზოგადად *მორღია*-სა და ქორწილის *მორღიას* გარჩევა, ამიტომაც ჩნდება შესიტყვება: *მეგურგინე მორღია* „გვირგვინის ნათლია“.

ძალიან საინტერესოა შესიტყვება *დადე დო გაგე სქუა*, რომელიც ჩხოროწყუს რ-ში (მთიან სამეგრელოში) დაფიქსირდა. *დადე* ითქმის ქალზე, ხოლო *გაგე* – მამაკაცზე. *გაგე*-ს ეტიმოლოგია ნათელი არაა, თუმცა, შესაძლოა, ის უკავშირდებოდეს *გერგე* / *გეგე* / *ჯერგე* ფორმებს, რომლებიც წმინდა გიორგის მეგრული სახელდებაა.

მაყრიონის აღსანიშნად მეგრულ-ლაზურში იხმარება *მაცარი* / *მაცარე*, თუმცა მეგრულში შეიძლება ამ მნიშვნელობით შეგვხვდეს სიტყვები *მაჭვენჯეფი* „თანმხლები“ შდრ. *აღმარენჯი* „გვერდით მდგომი“ მეჯვარის მნიშვნელობით, ასევე: *მოჭყულიშიანეფი* „პატარძლისიანები“, *სინდაშიანეფი* „სიძის (ნეფის) იანები“.

ქორწილის რიტუალის საკუთრივ ზანური ლექსიკიდან ყურადსაღები გვგონია *მორღია*, *{მ}დადე დო გაგე სქუა*. ერთი მხრივ, საინტერესოა სემანტიკური ველი: *მორღია* – *მეჯვარე*, გამზრდელი, ძიძა; *{მ}დადე* – ქალი მეჯვარე, დეიდა, მამიდა, ბიცოლა. სოციუმი ერთიან ღირებულებით სისტემაში აქცევს მეჯვარეს, გამზრდელს, ძიძას, დეიდას, მამიდას, ბიცოლას, საკვანძო მნიშვნელობაა – მეჯვარე.

მეორე მხრივ, ენობრივი დიფერენციაცია სქესის მიხედვით გარჩევასაც ემყარება: *მორღია* ქალიც არის და კაციც, ხოლო *ღადუ* მხოლოდ ქალია, კაცი კი – *გაგე სქუა*, ან *მაყარე*.

როგორც მოსალოდნელი იყო, გათხოვილი ქალის დედ-მამისეული ოჯახის აღსანიშნად გამოყენებული ლექსიკა საკმაოდ ჭრელია. ესენია: მეგრულში – *ღოსტი, მოყვარე, მოსამართე, ოსურიშინეფი, გუმოჭყუდური, ჩილორთი, ნაჭართი, დედულეთი, ჯინჯი ჭუდე*; ლაზურში – *ღონიკონი, ნისაშ ოხორი*. როგორც ვხედავთ, გამოიყოფა ქართულიდან შემოსული ლექსიკა: *მოყვარე, მოსამართე, დედულეთი*, ასევე თურქ. *ღოსტი*. საკუთრივ ზანურია *ოსურიშინი, გუმოჭყუდური, ჩილორთი, ნაჭართი, ჯინჯი ჭუდე, ნისაშ ოხორი...* ამათგან საყურადღებოა *ნაჭართი*, რომელიც მხოლოდ ჩხოროწყუს რ-ში შეგვხვდა. მოგვაგონებს სიტყვას *გმნართ*, რაც „გამოყოფილს“ ნიშნავს. ანუ *ნაჭართი* შეიძლება იყოს ის, ვისაც გამოეყვნენ. მეორე მხრივ, არსებობს ტერმინი *გამნარყი*, რომელიც გაყოფასთანაა დაკავშირებული, ამჯერად, შთამომავლობის მნიშვნელობით.

ე. ი. *ნაჭართი* – ოჯახი, საიდანაც წავიდა (გათხოვდა) ქალი, *გამნარყი* – ამავე ოჯახის შთამომავლობა. ამ მნიშვნელობით იხმარება სიტყვები: *ჯიში, ჯილაგი, გვარიშ გმგერძელელებელი, ართი თურეფი*. ბუნებრივია, ურად ებას იქცევეს თურეფი სიტყვა, რომელიც თითქმის დავიწყებას მიეცა და გვარის, გვარის კუთვნილს აღნიშნავს. ეს

უკანასკნელი ტერმინი უცხოა ლაზურისთვის, სადაც ამ მნიშვნელობით იხმარება: *ნომბრიალე, სულაე* (თურქ.).

დიდი ოჯახის გაყოფა ცალ-ცალკე ოჯახებად მეგრულში აღინიშნება სიტყვით *გუმორთუალა, გიშნართ...* *რთ* ზანური ფუძე პოლისემიურია და ერთ-ერთი მნიშვნელობაა გაყოფა: *რთ-უნ-ს* „ყოფს“, მაგრამ *გ^ნ-რთ-უნ-ს* „გადახურავს“, *დი-რთ-უ(ნ)* „დაბრუნდა“... იმავე ფუძე ჩანს ლაზ. *ოკორთუ* ფორმაში, რაც ასევე გაყოფის მნიშვნელობით იხმარება. თუმცა სხვა ლექსემებიც გვხვდება იმავე მნიშვნელობით: *ოხორიშენ გამახთიმუ* „სახლიდან გამოსვლა“, *ხანს ოყოფიმუ* „ცალკე ყოფნა“, *აირი დოხუნერი*.

სოციუმის შესწავლის ერთ-ერთი კრიტერიუმია ასაკობრივი ცენზი. ზოგადი ოპოზიცია უფროსი ~ უმცროსი იშლება პარადიგმებად. უმცროსის პარადიგმა წარმოდგენილია ასაკის ყველა საფეხურით ჩვილიდან ახალგაზრდამდე.

ოჯახის უმცროსი წევრების – ბავშვების – აღმნიშვნელი ლექსიკა ყურადღებას იქცევს უფროსის და უმცროსის მიმართების თვალსაზრისით. მაგალითად, რას ეძახიან იმას, ვინც ხასიათით ზედმიწევნით ჰგავს დედას, მამას? – როგორც ირკვევა, ლაზურში ეს გამოიხატება სინტაგმით: *„ბაბა-ნანა გამაჭკანდერი / ნანა-ბაბაშ გამაჭკანდერი / ბაბა გამაჭკანდერი“*. სიტყვასიტყვით ეს შეიძლება ითარგმნოს, როგორც „დედის-მამის გამოჭ-

ედილი“, თუმცა შინაარსით უტოლდება ქართულ გამონათქვამს „ზედგამოჭრილი დედაა... / მამაა...“ ყოველ შემთხვევაში, გამონათქვამი ლაზურში მეტაფორულია. რაც შეეხება მეგრულს, როგორც მოსალოდნელი იყო, მრავალფეროვნებაა: *შურეკოხილი, ალაკვალა, დიდაჯგუა, მუმბაჯგუა, დიდასგ, მუმბსგ, ართო დიდა / მუმბა...*

ალაკვალი ქართულიდან ჩანს შემოსული, ხოლო *შურეკოხილი* საინტერესოა თავისი მეტაფორულობით. ესაა კომპოზიტი, რომლის პირველი ნაწილი *შურ-* „სული“ ფუძეა, ხოლო მეორე ნაწილი – *ეკოხილი* – მიმღეობა, რომლის ზუსტი თარგმნა ძნელია: *ეკო-ხოხ-ილი* – ფორმაში *ხოხ-* ფუძე მნიშვნელობით იგივეა, რაც *ხოხ-იალი, ჩოხ-იალი...* *შურეკოხილი* შეიძლება აიხსნას, როგორც თითქოს დედის / მამის სული გადასულა შვილში... ამ მხრივ, გვახსენდება ქართულის დიალექტებში გავრცელებული გამონათქვამი: *გამოხოხებული დედამისიაო*. მეგრული ლექსემა ხაზგასმით მიანიშნებს, რომ შვილში მშობლის სულმა გადაინაცვლა.

შეიძლება ითქვას, რომ შვილისა და მშობლის მსგავსების აღსანიშნავად გამოყენებული ლექსემები მიანიშნებენ არა მარტო ფიზიკურ მსგავსებაზე, არამედ ხასიათის მსგავსებაზეც.

ბავშვის აღმნიშვნელი ლექსემებია: მეგრულში *ბაღანა*, ლაზურში *ბერე*. თოთო, ჩვილი ბავშვის აღსანიშნავად მეგრულსა და ლაზურში გამოიყენება *ჩქჩქ // ჩქიჩქუ*. რაც

ქართ. *ჩვილის* შესატყვისია. როგორც მოსალოდნელი იყო, მეგრულში ამავე მნიშვნელობით გამოიყენება *ლილი ჩქჩქ*; საერთოდ, მეგრულში *ლილ* სინორჩის აღმნიშვნელია და ხშირად გვხვდება სხვა საგნებთან მიმართებით, *ლილ სიმინდ* – აქედან *ლილა* „სამჭაღე ფქვილი“.

ვაჟიშვილისა და ქალიშვილის აღმნიშვნელი ლექსემებია: მეგრულში *ქომოდსქუა, ოსურსქუა*, ხოლო ლაზურში, *ბიჭი / სქირი / ბიჭი ბერე, კულანი / კულანი ბერე / ბოზო*. ცხადია, რომ ლაზურში ქალიშვილის აღსანიშნავად თურქულიდან ნასესხები ლექსიკა იხმარება. თუმცა ვაჟიშვილის აღსანიშნავად საკუთრივ ლაზური სიტყვებია შენარჩუნებული. ბუნებრივია, დაისმის კითხვა: ამგვარი სხვაობა ხომ არ არის სოციალური ფაქტორის ზეწოლის შედეგი.

როგორც მასალიდან ჩანს, სახელდებითი ლექსიკისგან განსხვავებით, მიმართებითი ლექსიკა უფრო მრავალფეროვანია. თუნდაც მრავალშვილიან, წვრილშვილიან ოჯახში ბავშვების აღსანიშნავად გამოყენებული სიტყვები ავიღოთ:

მეგრ.: *გეჭვენჯეფი, გეჭიშე ბაღანეფ, ჭიჭელეფი, გეუნელ, ომორდუალეფი... ბაღაჭუჭიეფი... ლაზ.: მეყონერი ბერეფე, ჭიფე ბერონი... მეყონა...*

სიტყვა ომორდუალეფი „აღსაზრდელები“ იშვიათად იხმარება. საინტერესოა სიტყვა *ბაღაჭუჭიეფი*, რომელიც შესაძლოა კომპოზიტური წარმოშობისა იყოს: *ბაღანა + ჭიჭეფი* „ბავშვი – პატარები“, შდრ. *ჭიჭელეფი*. მეგრული: *გეჭვენჯე, გეჭიშე, გეჭუნელი* და ლაზური: *მეყონერი, მეყონა*

საერთო სემანტიკურ ველში ერთიანდება მნიშვნელობით: „ერთმანეთის მომდევნო, მიყოლებული“.

როგორია *ნაბოლარა* და ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელი ლექსიკა, რამდენადაა სოციალურად მოტივირებული სახელდება?

ნაბოლარა მეგრულში აღინიშნება ძირითადად ლექსებით *ნაკიღირა // ნაკიღურა*, მაგრამ შეგვხვდება შემდეგი შესიტყვებებიც: *ორჩინელიშ სქუა* „სიბერის შვილი“, *არბაშ უკულაშ, ბოლოსქუა*.

ნაკიღირა ეტიმოლოგიურად შესაძლოა უკავშირდებოდეს *კიდე* ფუძეს. ვფიქრობთ, ამით ხაზგასმულია დედის ცხოვრებაში ჩვეულებრივი მოვლენის ბოლოგზისობა. ასევე, შესიტყვება *„ორჩინელიშ სქუა“* მიანიშნებს იმაზე, რომ შვილი იმ ზღვარზეა გაჩენილი, რომლის მერე იწყება ცხოვრების გზის მეორე ნახევარი. თუმცა სოციალური მოტივაცია მოულოდნელი სახით წარმოჩნდა *ნაბოლარა* შვილის აღმნიშვნელ სინტაგმაში, რომელიც ერთადერთ რესპოდენტთან დაფიქსირდა: *„ჭეჯიში ოხვამერი“* – პირდაპირი თარგმანი იქნება: „მამაკაცის ასოს სალოცავი“. ამგვარ სახელდებაში ხაზგასმულია ოჯახის მამის სიძლიერე, უპირატესობა. *„ორჩინელიშ სქუა“*-ც შეფარვით, ევფემისტურად მიანიშნებს მამრის ძლიერებაზე. *ნაბოლარა* შვილი, რომელიც შესაძლოა მართლაც ასაკში მყოფ მშობლებს გაუჩნდეთ, განსაკუთრებულია, სალოცავია, მამრული საწყისის სიმბოლოა.

ლაზური ამ მხრივ უფრო მოკრძალებული ჩანს. ნაბოლარა აღინიშნება შესიტყვებით *გამაფათხერი ბერე*, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს „რადაციდან გამოსული ბავშვი“. ბუნებრივია, ბავშვის გაჩენა ნიშნავს მის გამოსვლას დედის საშოდან. ამჯერად სწორედ ამ მოვლენის ბოლოგზისობაა ხაზგასმული ნაბოლარის სახელდებისას.

ცხადია, ბოლო შვილის გაჩენა ოჯახის, როგორც სოციუმის უჯრედის საბოლოო სახით ჩამოყალიბებას ნიშნავს. ამდენად, ბოლო შვილის აღმნიშვნელ ლექსემათა სოციალურობა ბუნებრივია. ასევე ლოგიკურია ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელ სიტყვათა სოციალური შეპირობებულობა. ესენია: მეგრ.: *დიდაშართი, აკასქუა, ართ კაკალ სქუა, ხვალახესქუა*, ლაზ.: *ნანაშართი, ნანა-ბაბაშ ართეი, ნანა-ბაშ ართელი*.

ჩვეულებრივ, ლაზურში ერთგვარია ლექსემები და ის შეესაბამება ქართულ დედისერთა სიტყვას, შდრ. *ნანა-შართეი* ← *ნანაშ + ართი*. თუმცა ხშირად ფიქსირდება ორივე მშობელი: *ნანა-ბაბაშ ართეი* „დედმამის ერთა“. მეგრულში ერთადერთობა გამოხატულია შემდეგი სიტყვებით: ართი „ერთი“, *ართ კაკალი* „ერთი კაკალი“, *აკა* „ერთადერთი“, *ხვალახე* „მარტოდმარტო“. მიმართების თვალსაზრისით, მთქმელი მათ უკავშირებს დედას: *დიდაშ ართი, დიდაშ აკასქუა, დიდაშ ართ კაკალი სქუა*. ერთადერთი *ხვალახესქუა* არ მოითხოვს ამგვარ კავშირს.

როგორც სვანური აჩვენებს, *ემსუ გეზალ, ემსუ ბოფშ* – ნეიტრალიზებულია დედის უპირატესობა. თუმცა მეგრული და ქართული, ნაწილობრივ ლაზურიც – ერთადერთ შვილს დედასთან მიმართებაში გამოხატავენ.

ჩვენი შთაბეჭდილებით, მეგრულში ნაბოლარა შვილის აღმნიშვნელი ლექსიკა მამის უპირატესობას აჩვენებს, ხოლო ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელი ლექსიკა – დედის მნიშვნელობას წარმოაჩენს.

ოჯახის წევრთა ფუნქციური სახელდების თვალსაზრისით საინტერესოა ოჯახის მარჩენალის აღმნიშვნელი ლექსიკა. მეგრულში გამოიყენება სიტყვები: *მარჩენალ*, *ოჯახიშ ემაჯუმალარი, მადიარაფალი*. ამთგან *მარჩენალი* ქართული ნასესხობაა და ძირითადად გავრცელებულია ზუგდიდურ-სამურზაყანულ ბარის მეტყველებაში. *ემაჯუმალარი* „მარჩენალი“ და *მადიარაფალი* „ვინც საჭმელს გაჭმევს“, შდრ. *ღიარუა* „ჭამა“, *ღიარა* „მოლხენა“... ლექსემები უფრო შემორჩენილია მთიან სამეგრელოსა და მარტვილურ მეტყველებაში. ლაზური *ოხორჭკუა* კომპოზიტი ჩანს: *ოხორ* – *ჭკუმუა*, რაც ნიშნავს „სახლის, ოჯახის მარჩენალს, გამომკვებელს“. აღსანიშნავია, რომ მეგრ. *მადიარაფალი* და ლაზ. *ოხორჭკუა* ჭამის სემანტიკურ ველში ერთიანდებიან. მეგრ. *ემაჯუმალარი* პოლისემიურია: *ჯუმ* – ფუძე რაღაცის თან გატანებას, წაღებას გამოხატავს. *ქიმი-ჯუმ-უ ოჭკუმალ* „თან მოიტანა“, „ხელს გამოაყოლა“ საჭმელი“. *ემაჯუმალარ* არის „ოჯახის მარჩენალი, გამტანი“.

საყურადღებოა გოგოს, ქალიშვილის აღმნიშვნელი ლექსიკის პარადიგმა. აღმოჩნდა, რომ ზოგადად ნებისმიერ ასაკში ქალიშვილი მოისხენიება სიტყვით *ძღაბი* მეგრულში, *კულანი* ლაზურში. 14 წლამდე ასაკის ქალიშვილი ლაზურში შეიძლება აღინიშნოს შესიტყვებით *ჭიტა კულანი*, ხოლო 14 წლის ზემოთ, შეიძლება აღინიშნოს სიტყვებით: *ბოზო, ქალი*. მეგრულში მოწიფულ ქალიშვილზე იტყვიან: *ცირა, ცირასქუა, გასათხუაღ ცირა, მაძღაბია...* საინტერესოა, რომ თამამ ქალიშვილს მეგრულში მხოლოდ *ძღაბი* სიტყვით აღნიშნავენ, მთიან სამეგრელოში კნონობითი ფორმა *ძღა* დაფიქსირდა ამავე მნიშვნელობით. ხოლო ლაზურში განსხვავებული ინტონაციით წარმოთქვამენ სიტყვას *კულანი*.

უმცროსი ასაკის ბავშვების აღმნიშვნელი ლექსიკაა:

მეგრული – *მაბოშია* „პატარა ბიყი“, მაცირია, *მაძღაბია* „პატარა გოგო“, *მოჩიტოლირი* შდრ. ქართ. წამოჩიტლა, *მორდილი* „მოზრდილი“ ლაზური: *მარდაფუ ბერე* „მოზრდილი ბავშვი“, *მორდელი, დელიკანი*. ეს უკანასკნელი თურქულიდანაა ნასესხები. მეგრულსა და ლაზურს საერთო აქვთ *რდ* „ზრდა“ ფუძიდან ნაწარმოები ლექსემები: *მარდაფუ, მორდილი...* შესაძლოა *მოჩიტოლირი* ქართულიდან იყოს შემოსული. ფორმაწარმოების თვალსაზრისით საინტერესოა ფორმები: *მა-ბოშ-ია, მა-ძღაბ-ია, მა-ცირ-ია...* ესაა ოდნაობითი ხარისხის მა-პრეფიქსისა და კნინობითის -ია სუფიქსის კომბინაციით წარმოქმნილი სიტყვები, რომ-

ლებიც ზუსტად ასახვენ ასაკის გრადაციას ბავშვობასა და ქალიშვილობას / ვაჟიშვილობას შორის.

ე. წ. „თინეიჯერის“ ანუ ყმაწვილის აღსანიშნავად მეგრულში ქართულიდან ნასესხები ახალგაზრდა გამოიყენება. თუმცა მთიან რეგიონში უმეტესად შეკვეცილი ფორმა **ახალი** გამოიყენება, ვარიანტებით: **ახალ რდილი**, **ახალეფი**. აღსანიშნავია, რომ ლაზურშიც თურქულიდან ნასესხები **ენითმე** ფორმა გამოიყენება. შესაბამისად, აბსტრაქტული ცნება ამ ასაკის აღსანიშნავად იმავე ფუძეებს ემყარება: მეგრ. **ახალგაზრდობა**, **ახალობა**, ლაზ. **ენითმობა**.

როგორც ჩანს, ნასესხებმა ლექსიკამ მეგრულ-ლაზურში მთლიანად ჩაანაცვლა საკუთარი ლექსემები, რომლებიც მხოლოდ თითო-თითო რესპოდენტთან დაფიქსირდა. ესაა: მეგრ. **ბოშკონი** „ბიჭიკაცი“ და ლაზ. **მარდალი**. შდრ. მრ. ფორმები: **ბოშკათა** და **მარდალეფი**.

საცოლე ახალგაზრდისა და ცოლის შერთვის აღმნიშვნელი ლექსიკა გვიჩვენებს, რომ ლაზურში უფრო ძველი ფორმებია შემორჩენილი, ვიდრე მეგრულში. ლაზურში გვაქვს: **ოჩილუ** „ცოლის შერთვა“, მასდარული წარმოების ფორმაა: **ო-ჩილ-უ** შდრ. **ო-ხონ-უ** „ხვნა“. **ოჩილუში** „საცოლე“ მასდარის ნათ. ბრ.-ის ფორმაა გამოიყენებული. მეგრულში **-ჩილ-** ფუძე არ ჩანს და მას ჩანაცვლებია **ოსურა**. **ოსურიშ მოჭუნაღა** „ცოლის მოყვანა“, **საოსურე ბოში / კონი** „საცოლე ბიჭი, კაცი“. მთიან სამეგრელოში დადასტურდა ფორმა **დაჩილება** „ცოლის შერთვის“

მნიშვნელობით. ანუ მასდარის ზანური მოდელი *ო-ჩილ-უ* შეცვლილია ქართული მოდელით: *და-ჩილ-ებ-ა*.

უნდა ითქვას, რომ *ჩილ* ფუძე მეგრულმა მყარად შე-
მოინახა კომპოზიტიში *ჩილდოსქუა* „ცოლშივილი“, ხოლო
ლაზურში – პირიქით: *ოხორჯა-ბერე, ბერე-ოხორჯა, ბერე-
ბა. ოხორჯა* დიასახლისს, რძალს აღნიშნავს ლაზურში,
ხოლო *ბერე* – ბავშვს. ანუ ლაზურში მოსალოდნელ *ჩილ-
დოსქირი*-ს ნაცვლად სხვა ლექსემებს დაეკისრა ამ
მნიშვნელობის გამოხატვა.

შეიძლება ითქვას, რომ მეგრული და ლაზური ლექსე-
მები ავსებენ ერთმანეთის ე. წ. ცარიელ უბნებს: ერთი
მხრივ, ლაზურში დადასტურებული *ოჩილუ, ოჩილუში*
ფორმები, ხოლო, მეორე მხრივ, მეგრული *ჩილდოსქუა,
ჩილართი* მიუთითებს *ჩილ* ფუძის პირვანდელობაზე არა
მარტო ზანური, არამედ ქართულ-ზანური ერთიანობის
დროსაც: ზან. *ჩილ-* ~ ქართ. *ცოლ-*.

ცნობილია, რომ ევფემისტური ლექსიკა უხვად გამოი-
ყენება ორსული ქალისა და მასთან დაკავშირებული მოვ-
ლენების აღსანიშნავად. მეგრულში ორსული ქალი გამოიხ-
ატება სიტყვით: *მონქკა* „მძიმე“, *მონკათ რე* „ფეხმძიმედაა“. *მონკა* გვხვდება ლაზურშიც, თუმცა მეტად გამოიყენება
ქორბონი, ქორბადონი, ქორბასრენ, ენყონი. ქორბა
ლაზურში „მუცელს“ აღნიშნავს, ანუ *ქორბონი* იგივეა, რაც
„მუცლით მყოფი“, იგივე *ქორბას რენ. ენყონი* თურქული
ნასესხობა ჩანს.

მაშასადამე, ორსული ქალის სახელდებისას ორი მომენტია გათვალისწინებული: სიმძიმე და მუცლად ყოფნა. არ ჩანს ის აქცენტი, რაც ქართ. სიტყვაში *ორსული* იკითხება.

მეცხრე თვეში მყოფ ორსულზე იტყვიან: *თუთას ენორე / დინორე*, ხოლო ლაზურში დაფიქსირდა სიტყვა *ხაზირი*, რაც აშკარად თურქულიდანა შემოტანილი მზაობის მნიშვნელობით, ხოლო საკუთრივ ლაზური ჩანს შესიტყვება: „*მოჩითინუში რენ*“

თუ მშობიარობამდე რამდენიმე დღეა დარჩენილი, ლაზები იტყვიან: *ნდღაში ჯინ რენ* „დღეზე მეტია“, ხოლო მეგრელები ასე გამოთქვამენ: *მასქილადი* „ვინც მორჩება“, შდრ. *სქილადა* „მორჩენა“... მშობიარობის აღმნიშვნელია ლაზ. *დობადუ, დობადუ ბერე, ოყოფომუ* და მეგრ.: *ხალა, სქილადა*. ლაზურში *ბად*- ფუძეა გამოყენებული, შდრ. *ო-და-ბად-ე* „სამშობლო, სადაც დაიბადე“, ხოლო მეგრულში ნახმარია *ხალა* და *სქილადა*. *სქილადა* საერთოდაც პოლისემიურია და, მშობიარობის გარდა, ის აღნიშნავს „მორჩენას ავადმყოფობისაგან“, ასევე „სადღაც დარჩენას“ *ხალა*-ში გამოიყოფა *ხ-* ძირი: *გე-ხ-უ* „გააჩინა“ (ხომ არაა კავშირში ქართ. *ხუ-ებ-ა?*).

ახალშობილი ბავშვი, ტრადიციისამებრ, აკვანში იზრდებოდა. ცნობილია, რომ *აკვანი* ნასესხობაა არა მარტო ქართულში, არამედ მეგრულშიც: *არკვანი*. გამონაკლისია ლაზური, სადაც ამ მნიშვნელობით იხმარება სიტყვა *ონ-წელი*, რაც მეგრულშიც დასტურდება და „სარწვევლას“

აღნიშნავს. *ონწელი*-ი შდრ. ქართ. *რწეგ* ფუძე. ერთ-ერთ მეგრულ რესპოდენტთან დაფიქსირდა სიტყვა *ონწე*. საინტერესო ფაქტია, რომ ლაზურმა შემოინახა სწორედ ის ლექსემა, რომელიც საერთო მოხმარების იქნებოდა ქართულ-ზანურ არეალში, მაგრამ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ *აკვან*- სიტყვამ გამოაძევა. უფრო მეტიც, აკვნის ლეიბსაბანსა და მთელ მორთულობაზე მეგრულში იტყვიან: *არკვანიშ მონწეილობა / მოსანწუვე / განწყული* „აკვნის მოწყობილობა“, ხოლო ლაზურში: *ონწელიში მოწოფხუ*.

აღსანიშნავია ჩვილი ბავშვის ორი მთავარი მოძრაობის ხმის გაღებისა და გადააგილების პირველი მცდელობის გამომხატველი სიტყვები. პირველ შემთხვევაში იტყვიან: *ბავშეი* ლაზ.: *ყურტულანს, პუტულაფს, უღულაფს, აღუს იძან*, მეგრ.: *ღურდინუნს, ღუმინუნს, ბურდინუნს*. სვანურში *აღუ* ფორმით გადმოიცემა. რეალურად სამსავე ქართველურ ენაში საერთო ხმაბაძვითი ლექსემებით (მისი ვარიანტებით) გადმოიცემა ბავშვის ღულუნი. რაც შეეხება ბავშვის ოთხით ფოთხვას, ლაზურში ეს გამოიხატება ლექსემით: *ონონხუ*, ხოლო მეგრულში *ჩონჩუა*, თუმცა *ხონხუაც* შეიძლება შეგვხვდეს. საინტერესოა, რომ სვანური მხარს უჭერს მეგრულს: *ლიჩონლ*, თუმცა გვხვდება *ლიბობდალ, ითრიელ* ლექსემებიც. ქართულშიც იხმარება ლექსემები: *დახონხავს, დაჩონჩავს, დაფოთხავს, დაბობდავს* და ა. შ.

საინტერესოა, რომ უფროსის დახმარებით ბავშვის სიარულს მეგრულსა და ლაზურში ხშირად გამოხატავენ სიტყვით: **ტატა, ატატათ გილურს**, სვანურშიც **ლიტოტე ლიდ^ღტალ** იმავე **ტატ** ძირთან ჩანს დაკავშირებული. თავის მხრივ, ქართულში არსებული **ტაატი ← ტატ-ტატი** მხარს უყერს იმას, რომ ეს ფუძე ნასესხებია სპარსულიდან ქართულში და აქედან ჩანს დანარჩენ ქართველურ ენებში გავრცელებული. ლაზურში გამოიყენება შესიტყვევა: **ხეგეკლიმერი გოყონუ** „ხელჩაკიდებული სიარული“.

შეიძლება ითქვას, რომ ჩვილ ბავშვთან დაკავშირებული ლექსიკა თითქმის იდენტურია ქართველურ ენებში. ჩვილის ზრდის პროცესის შეფასების თვალსაზრისით, საინტერესოა მეგრ. შესიტყვევა **„მაჭირხოლჯგუა ბაღანა“** „მეცხალივით ბავშვი“, იგივე **მერცხალა**. აღსანიშნავია, რომ შესადარებლად მოყვანილია ფრინველი და, რაც მთავარია, მეგრულსა და ქართულშიც ეს ერთი და იგივეა: **მერცხალი**. ამითაც კარგად ჩანს ერთიანი ეთნოფსიქოლოგია.

მეგრულში ხმაბაძვითი სიტყვაწარმოების ფართო ასპექტი გამოჩნდა პუტკუნა ჩვილის ეპითეტების სახით. ესენია: **ფეშევერია, შევაურე, ჩვაპურია, კვაბურია, ღვეტერია, ბომბორა, ბეთვერია, გოპიტკინაფილი, მეკვალიტელი, ბეშევერე, ბეთქერია, ბეხვერე, ბუნჩურია, ბისკვალი, პისკვალი, ბუხულია, სკეინჩალი, ბესკვერია, ვიტალი, ბითქვალი, ბითვალი...**

ლაზური ამ მხრივ მწირია: *ბაბუცოლა, ბუნთულა*. შეიძლება ითქვას, რომ ლექსიკური მრავალფეროვნება სინონიმურ რიგთა ხარჯზე ლაზურისთვის არაა დამახასიათებელი, თუმცა, საკუთრივ ზანური ლექსიკა თითქმის მთლიანადაა შენარჩუნებული სწორედ ნათესაობასა თუ ადამიანთან დაკავშირებულ სფეროში.

9. 2. ადამიანის მოთხოვნილებათა აღმნიშვნელი ლექსიკა

როგორც ცნობილია, ადამიანის ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებების აღმნიშვნელი ლექსიკა ექვემდებარება ევფემიზაციას. რაც უფრო დიდი კულტურისა და სამწიგნობრო ტრადიციების მქონეა ენა, ევფემიზაცია უფრო ძლიერია. ცოცხალ მეტყველებაშიც ბუნებრივია ტაბუსა და ევფემიზმების გამოყენება. სოციუმის მაღალი განვითარების

ერთ-ერთი მახასიათებელი პირადი მოთხოვნებისა და თვისებების აღმნიშვნელ სიტყვათა „გაკეთილშობილება“.

ქართულ ენაში *შარდი*, *შარდვა* ლექსემები შეფასებულა, როგორც ერთგვარი ტერმინოლოგია, რომელსაც ბუნებრივად ხმარობენ შესაბამისი ფიზიოლოგიური მოთხოვნების აღსანიშნავად. თუმცა, ენაში ამავე მნიშვნელობისაა *ფსელ*-ი სიტყვა, რომელსაც ვხვდებით ზანურშიც: მეგრ. *ფსმა*, ლაზ. *ო-ფსიმ-უ*. როგორც მოსალოდნელი იყო, მეგრულ-ლაზურშიც მიმართავს ევფემიზაციას. მეგრული იყენებს *შარდი*-ი ლექსემას: *შარდაშა მეურს* „მოსაშარდად მიდის“, ლაზურში კი საინტერესო შესიტყვება გამოიყენება: *წკარით გამახთიმუ* „წყლად წავიდა“, *წკარი დობუ* „წყალი დაასხა“. შეიძლება ითქვას, რომ ლაზურში გადატანითი მნიშვნელობა ჩაიღო სრულიად უმტკივნეულო შინაარსის წინადადებაში.

საპირფარეშოს, ფეხისალაგის აღმნიშვნელი ლექსიკა ძირითადად ნასესხებია: ლაზურში იხმარება *ჩენმე* (თურქ.), ხოლო მეგრულში: *ჩენმანი*, *ოჩენმანე*, *უბორნია* (რუს.), *ტუალეტი*, აგრეთვე *კუნხიმ ადვილ*, რაც ქართ. *ფეხისალაგის* კალკია.

9. 3. ფრაზეოლოგიზმები

ადამიანის წარმოდგენები სამყაროზე, საზოგადოებაზე, ადამიანის ღმერთთან მიმართებაზე, მოკლედ რომ ვთქვათ, ადამიანის კულტურული ფასეულობები აკუმულირდება ენაში ფრაზების, მეტაფორული გამონათქვამების სახით. ადამიანის ბუნება და დამოკიდებულება გარესამყაროსთან ჩანს ფიცის, დალოცვის, წყევლის, გინების ფორმულებში.

ასევე იმ ფრაზებშიც, რომლებსაც ერთგვარი მაგიური დატვირთვა აქვს ბოროტებისაგან თავდასაცავად.

სიტყვის მასალა, რომლითაც იწყებენ უსიამოვნო ამბავს, აქაოდა მსგავსი შემთხვევა ჩვენ გვაშოროსო, მეგრულში მრავალფეროვანია. ასეთი ფრაზებია: *ღორღონთქ დამფარას* „ღმერთმა დამიფაროს“, *წყარ მაღუს* „(სიტყვასიტყვით) გამდინარე წყალს [გაპყლია]“ *ღორღონთქ მაშორან* „ღმერთმა გვაშოროს“, *ოშ გვალაშ იშო* „ასი მთის იქით“, *ჯაქუა დო ბორიას* „(სიტყვასიტყვით) ხე-ქვასა და ქარს [გაპყლია]“, *თაქ ირფელი ჯგირობუა* „აქ ყოველგვარი სიკეთე“ შდრ. ქართ. აქა მშვიდობა, შორს თაურეშე „აქედან შორს“.

აღნიშნული მასალიდან *ღორღონთქ დამფარას* და *ღორღონთქ მაშორან* საერთოქართველური მსოფლხედვის მაჩვენებელია, ხოლო დანარჩენი საკუთრივ მეგრულ ნიადაგზეა აღმოცენებული. საფიქრებელია, რომ ამ მეგრულ მასალაში წარმართობის დროინდელი ელემენტები იგრძნობა. მაგალითად, *წყარ მაღუს* სემანტიკა გვაგონებს საქართველოში გავრცელებულ ცრურწმენას: ცუდი სიზმარი უნდა მოუყვე და გააყოლო გამდინარე წყალს. ასევე საინტერესოა გამონათქვამი *ჯაქუა დო ბორიას*, რომელშიც ასევე იგულისხმება: ცუდი ამბავი თან წაელოს დეღემას, ქარბორიას ანუ წყალი, ქვა, ძელი, ქარიშხალი არის ის ელემენტები, რომლებსაც მიეწერებოდა ბოროტი ძალები (თუ ბოროტი ძალების დათრგუნვის უნარი?).

მეგრ. *შორს თაურეშე* „შორს აქედან“ ფრაზის კონტექსტსთან ახლოს დგას ლაზ. ფრაზები: *ჩქინდენ მენდრა* „ჩვენგან წასულა“, *მეზიმაშენ მენდრა*; ხოლო *თრანგიქ მუყვას / მოყვას* „ღმერთმა ნუ ქნას“ იმავე რიგისაა, როგორც *ღმერთმა დამიფაროს* გამონათქვამი.

ცხადია, რომ ყველა გამონათქვამი ადასტურებს ადამიანის მიმართებას ზეადამიანურ ძალებთან. ბოროტისგან, ცუდი ამბისგან დამფარავ ძალად ან წარმართული კერპებია წარმოდგენილი, ან ქრისტიანული ღმერთი. რელიგიური მოტივაცია განსაზღვრავს ამ ფრაზათა სოციალურობას.

ფიცის ფორმულები, როგორც მოსალოდნელი იყო, მარტივია და დედის ან შვილის დაფიცებას გულისხმობს: მეგრ. *დიდაქ ვადომღურ* „დედა არ მომიკვდეს“, *დიდას ვიფურჩუა* „დედას გეფიცები“, *სქუაქ ვადომღურ* „შვილი არ მომიკვდეს“, *დიდაშ შურ ქოაწანსდა* „დედის სულს გეფიცები (თუ მწამს)“, *დიდა ქომიჯორსდა* „(სიტყვასიტყვით) თუ დედა მიყვარდეს“... *დიდაშ შურმე* „დედის სულისა“. იშვიათად ფიცის ფორმულებში გამოყენებულია სიტყვები: *ღურელეფ* „მიცვალებულები“, *შური* „სული“, *ჯიმალობა* „ძმობა“...

ჩქიმ ღურელეფ ქოაწანსდა „ჩემი მიცვალებულები თუ მწამს“, *ჯიმალობას ვიფურჩუა* „ძმობას გეფიცები“, *თიშ შურს იფურჩუანქ* „მის სულს ვიფიცებ“...

ფრაზები ადასტურებენ, რომ დაფიცების საგანი ძირითადად სისხლისმიერი ნათესავეებია: დედა, შვილი, ოჯახის

გარდაცვლილი წევრები, ან, შესაბამისად, მათი სულები. მეგრულისგან განსხვავებით, ლაზურში ვერ დავაფიქსირეთ მსგავსი გამონათქვამები, თუმცა სავარაუდოა მათი არსებობა – ამას მეტი მასალის მოგროვება და უფრო ფართო ტერიტორიაზე შესწავლა სყირდება.

დალოცვის ფორმულები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს: ერთი მხრივ, ღმერთის აღმნიშვნელი ფრაზები, მეორე მხრივ, სხვა მოვლენების აღმნიშვნელი ფრაზები. პირველ ჯგუფში ერთიანდება შემდეგი გამონათქვამები: *ღორონთქ ღორხვამას* „ღმერთმა დაგლოცოს“, *ღორონთქ გოიმორბეგას* „ღმერთმა გაგიმარჯოს“; ლაზ. *თრანგიქ გეკიხვამს* „ღმერთმა დაგლოცოს“.

განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი ფრაზა:

„თქვან ოჯახის გოტიბაფუდას ღორონთი დო მარდიანი“ სიტყვასიტყვით: „თქვენს ოჯახს გათბობოდეს ღვთის მადლით“. აღსანიშნავია, რომ ღვთის მადლი დაკავშირებულია სითბოსთან, კერიასთან. დალოცვილია ოჯახი, სადაც კერია ანთია, რადგან იქ სიცოცხლეა – ცხოვრების გაგრძელების სიმბოლოა. აქვე უნდა ითქვას, რომ ამავე რესპოდენტისგანაა ჩაწერილი შემდეგი დალოცვა: *კოჩიშე დო ორინჯეშე აშენებულა* სიტყვასიტყვით: „კაცითა და საქონლით აშენებული ავი (გამრავლებულიყავი)“. ამ გამონათქვამშიც გამჭვირვალე კონტექსტია: ცხოვრება გრძელდება იქ, სადაც აღამიანი მრავლდება, სადაც ხბო ბღავის და ფური იწვევლება.

შეიძლება ითქვას, რომ პირველი ჯგუფის დალოცვებში რელიგიური კონტექსტია, ხოლო მეორე ჯგუფისაში – მიწიერი ყოფის, სიცოცხლის ნიშან-სვეტების ხაზგასმა ხდება. სითბო, კერია, ადამიანი, შინაური ცხოველი... აი, რაა აუციელებელი ოჯახის არსებობისთვის, ცხოვრების გაგრძელებისთვის.

საალერსო მიმართვის ფორმულები ქართველურ ენებში ერთიან სემანტიკურ ველს ქმნიან. ქართ. *გენაცვალე შემოგველე* გულისხმობს ჩანაცვლებას, ანუ მიმართვის ობიექტისთვის გამიზნული ცუდი, უკეთური, ბოროტი ძალა შემობრუნდეს სუბიექტისკენ, ანუ იმისკენ, ვინც მიმართავს ობიექტს. ამავე კონტექსტისაა მეგრ. *გოლეფირო* „შემოგველე“, *ქუბგალე* „გენაცვალე“, ლაზ. *გოგიხთა* „შემოგველე“, *გოგაყრა*.

საინტერესოა გამონათქვამი „*სქან სანთელი*“, სიტყვა-სიტყვით „შენს სანთლად [დავიწვა]“, ანუ სანთელივით დავიწვა შენთვის. აქ ბუნებრივია გვასხენდება ერთი მეგრული ლექსი:

მახა, მა სქანოთ კირიბი ვორდა, „მახარე, მე შენთვის თიკანი ვიყო,

სქანი დუდიში გალუფაფარი, შენთვის შემოსაწირი „შენი თავის შემოსავლები“,

მახა, მა სქანოთ სანთელი ვორდა, მახარე, მე შენთვის სანთელი ვიყო,

ხატიშ წოხოლე ონდღულაფარი. ხატის წინ ას-
ანთები „დასადნობი“.

თავის შემოვლების, შეწირვის ნიშნად ჩნდება ხატი ან-
თებული სანთლისა.

საინტერესოდ გვეჩვენება ამ ხალხური ლექსის და-
კავშირება აკაკი წერეთლის ლექსთან „ხატის წინ“:

„ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე – მთელი ქვეყანა,
და რომ ვიწვოდე, ვდნებოდე,
არ შემიძლია მე განა?!“

აგრეთვე აკაკისვე ლექსზე შექმნილი მელოდია:
„სანთელივით დავდნები“...

ძნელია იმის თქმა, აკაკი იცნობდა ამ მეგრულ ლექსს,
თუ მოგვიანო ხანაში შეიქმნა ეს უკანასკნელი, მაგრამ
ერთი რამ ცხადია: ქართველურ მსოფლხედვის სისტემაში
თანაარსებობენ მხატვრული სახეები, რომლებიც ლექსებსა
თუ სხვადასხვა ფრაზეოლოგიზმებში იჩენენ თავს.

ლაზური *შური მშინე* „სულის ხსენებაჲ“ მოგვაგონებს
მეგრ. *შურიგე*-ს და ქართ. *სულიკო*-ს; ამ შემთხვევაშიც ერ-
თიან ენობრივ ხატწერასთან გვაქვს საქმე.

შეიძლება ითქვას, რომ საალერსო მიმართვის ფორმებში
ნათლად იკითხება სი ვარულის, თავგანწირვის, თავდადე-
ბის სემანტიკა, რაც მიანიშნებს სოციუმის, საზოგადოების
ირებულებებზე.

როგორც ცნობილია, დალოცვის ფორმულების საპირისპირო სემანტიკა დევს წყევლის ფორმულებში. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ გამონათქვამების ერთი წყება რელიგიური კონტექსტის მქონეა, ხოლო მეორე – სიცოცხლის ნიშან-სვეტებთანაა დაკავშირებული. როგორც მოსალოდნელი იყო, წყევლის ფორმულებიც ამავე რიგის ჯგუფებად იყოფა. ერთი მხრივ, გვაქვს ფრაზები, რომლებშიც აქცენტი კეთდება ღვთის რისხვაზე: *ღორონთქ ღორჭყუას* „ღმერთმა დაგწველოს“, *ღორონთს ღორჭყუდას სკან დუდ* „ღმერთს დაეწველოს შენი თავი“, *ღორონთქ ვაგახარას* „ღმერთმა არ გაახაროს“. ლაზურში ამ რიგისაა გამონათქვამი *„თრანგიქ მუგორელას“*. მეორე მხრივ, უხვადაა წარმოდგენილი მასალა, რომლის თანახმად წყევლის საგანი არის ყველაფერი, რაც სიცოცხლეს უკავშირდება: ადამიანის სხეულის ნაწილით დაწყებული, სიკვდილის აღმნიშვნელი ლექსიკით დამთავრებული – *კისერქ გამკაკვარჩხუ* „კისერი მოსტეხია“, *კისერმუკოტახილი* „კისერმოტეხილი“, *თოლიშ სინთე გესვიტილი* „თვალის ჩინი ჩაქრობილი“... *ეშევედგინელი* „ფეხზე [ზევით] ნუ ამდგარა“.

განსაკუთრებით საინტერესოა შემდეგი ფრაზები:

ვადლირინდას „არ დამდგარი ავი“, *გოზიკინაფილი* დაახ. „გაწყვეტილი“, *ჭუმანერი დღა ვაგოთანაფილი* „ხვალინდელი დღე არ გათენებული“, *აშ ვამოირთუმუდას* „აქეთ არ მობრუნებული ავი“, *სქან ღურა* „შენი სიკვდილი“, *სკან ჭითა* „შენი წითელი“... ეს უკანასკნელი თითქოს მოულოდ-

ნელია, უფრო *სკან უჩა მუკუქუნუდას* „შენი შავები ჩაეცვას“ – ფრაზაში არსებული ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა იყო ბუნებრივი: *სკან უჩა...* როგორც ჩანს, *ჭითა* „წითელი“ ფერი შეიძლება წითელ პარასკევთან ასოცირების შედეგად გაჩნდა, როგორც სიკვდილის აღმნიშვნელი.

გვხვდება ასეთი წყევლის ფორმულებიც: *ჩხვიჩხვი დო ბოლო ელაფირი* „ფესვი და ძირი ამოვარდნილი“... *ღიხაშა გილუდას* „მიწაში წასულხარ“, *სკან კუბო დომჭკადდას* „შენი კუბო დამეყედოს“, *ღიხამინაციმილი* „მიწადა რილი“, *ოთვალარი* „სატირალი“ [მთქმით დატირება], *ონგარალი* „სატირალი“, *ორკიალი* „სატირალი [კივილით]“, *ოღურალი* „სასიკვდილე“, *ჭყვადილი* „გაწყვეტილი“, *მოსირილი* „მოსრილი“...

როგორც ვხედავთ, *სიკვდილის*, *გადაშენების* აღმნიშვნელი ლექსიკა მრავალფეროვანია და, რაც მთავარია, ენობრივი თვალსაზრისით, ძირითადად მიმდებარე ფორმებია გამოყენებული.

ლაზურში შეგვხვდა ასეთი ფრაზა: *ვაი გეგახვას დო ვალაღაი, გამაჭკონდა კელანი გოგისხას...*

არის თუ არა სხვაობა ფორმულებში ქალისა და მამაკაცის მეტყველების მიხედვით? როგორც ჩანს, გარკვეული სხვაობა მაინც იჩენს თავს. სამეგრელოში მამაკაცის წყევლის ფორმულები ამგვარია:

ჯიშო ეშაქიაჩელი „ჯიშიანად ამოძირკული“, *ჩხე ტყვიასი* *ოჭვიღარი* „ცხელი ტყვიით მოსაკლავი“, *ზიარობა*

ვაჭარელი „არ ეღირსოს ზიარება“, ამ გამონათქვამს სხვა ვარიანტიც აქვს: *პაპაშ ზიარობა ვეშეჭიშაფილი* „მღვდლის ზიარება არ ეღირსოს“ („არ მოსწრებუელი“), *ჯანდაბაშ ოჭულარი* „ჯანდაბაში წასასვლელი“. ხშირია ამგვარი შესიტყვებებიც: *ღორთნოგონჭყორილი* „ღმერთგამწყრალი“, *ხატგონჭყორელი* „ხატგამწყრალი“. რეალურად მამაკაცის წყევლის ფორმულაში უფრო მეტად ჩანს რელიგიური მოტივაცია. თუ ქალების წყევლაში მხოლოდ ღმერთი იყო ნასესხები, აქ გვაქვს ისეთი ლექსემები, როგორიცაა: *პაპა* „მღვდელი“, *ზიარობა* „ზიარება“, *ხატი*..

საინტერესო გვეჩვენება მთიან სამეგრელოში ჩაწერილი წყევლის ფორმულა *ჯიშო ეშაქიაჩელი*. *ეშაქიაჩელი* ფორმის ფუძეა *ქიაჩ*, *ეშა*- ზმნისწინია, *-ელ* – წარმომქმნელი აფიქსი. *ქიაჩი* წალენჯიხის რაიონში ცნობილია, როგორც წმინდა გიორგის ხატის სახელი. გადმოცემის თანახმად, ეს იყო სასწაულმოქმედი ხატი, რომელსაც თავისი მამაკაცი მცველები ჰყავდა. სწორედ ამ მცველებს მოიხსენიებდნენ *ქიაჩელ*-ებად. შემთხვევითი არაა, რომ ცნობილმა ქართველმა მწერალმა ლეო შენგელაიამ ფსევდონიმად აიღო ქიაჩელი და ასე შევიდა მწერლობის ისტორიაში. სავარაუდოა, რომ წყევლაში *ჯიშო ეშაქიაჩელი* იგულისხმებოდეს ქიაჩის, ანუ წმინდა გიორგის ხატის მიერ შეჩვენება, რაც დიდი უბედურება იყო.

9. 4. დარგობრივი ლექსიკა

დარგობრივი ლექსიკის გაქრობა უკავშირდება ამ დარგის მივიწყებას, ან მისი მნიშვნელობის დამცრობას სხვა სამეურნეო საქმიანობასთან შედარებით. ცნობილია, რომ მიწათმოქმედებასა, მესაქონლეობასა და სხვა სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა სულ

უფრო და უფრო მცირე ადგილს იკავებს თანამედროვე ადამიანის სამეტყველო ლექსიკურ ფონდში. ტექნოლოგიებისა და ინდუსტრიის, აგრეთვე მომსახურების ახალი დარგების განვითარების კვალდაკვალ, ახალი ტერმინები და სიტყვები იკავებენ ძველის ადგილს. ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, მეტყველთა ლექსიკური მარაგის შესწავლა წარმოაჩენს ზოგად ტენდენციას – რაც უფრო ახალგაზრდაა რესპოდენტი, მით უფრო ნაკლებად ფლობს ტრადიციულ დარგობრივ ლექსიკას. მაგრამ შეიმჩნევა მეორე ტენდენციაც: არეალური სხვაობა. მაგალითისათვის ავიღოთ ვაზის დარგობრივი ლექსიკა. სულ დასმული იყო 13 კითხვა. სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლურ არეალში გამოკითხულთაგან პასუხი მივიღეთ 4 კითხვაზე. ესენია: **ბინეხი** „ვენახი“, **პარჯგი**, **მასარი** „ვაზის საყრდენი ჯოხი“, **ეშა ტიანი**, **გოჭკადილი ტიანი** „სავსე მტევანი“, საფელამუშე წვენი, ბადაგი, **ნე** „შესანახად განკუთვნილი ყურძნის დადუღებული წვენი“; სამხრეთ-აღმოსავლურ არეალში კი რესპოდენტებმა ცამეტყვე კითხვას გასცეს პასუხი. ლაზები დიდი ხანია ვაზის კულტურას აღარ მისდევენ. თურქული ოთხასწლიანი ბატონობის შედეგი ამაზეც აისახა – ყურძნის დაწურვა და ღვინის დაყენება აღარ ხდებოდა. მიუხედავად ამისა, აღმოჩნდა, რომ ლაზების სამეტყველო ლექსიკა უხვად მოიცავს ვაზთან დაკავშირებულ სიტყვებს. ქვემოთ წარმოვადგენთ ამ ლექსიკას მეგრულთან მიმართებით.

„ტოტის, ფოთლის ძირში გამონაზარდი ლორტები“ ლაზურად გადმოიცემა სიტყვებით: *ელამალური, აშემალეი*. ორივე ზმნისწინიანი მიმღეობაა: *ელა-მა-ლ-ური, აშე-მა-ლ-ერქი*. გამოიყოფა -ლ-<-რ- ძირი, რომელიც სიარულს, ასევე აღნიშნავს. შდრ.: *მეულურს* „მიდის“, მეგრ. *მეურს* „მიდის“. მეგრულში ამავე მნიშვნელობით ნახმარია სიტყვა *ელნაფალა* წინავითარების მიმღეობა: *ფალ-* ძირი აღნიშნავს „ყვავილობას, გაფურჩქენას, ამოზრდას“.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლაზურშივე დაფიქსირდა ამავე მნიშვნელობით შესიტყვება *ფაზლა ფილოსი*, რაც თურქული ნასესხობა ჩანს. სიტყვა *კუკული* აშკარად მოულოდნელი იყო, რადგან ის ქართ. *კუკური*-ს ლაზური ვარიანტი გვგონია. *კუკური* საბასთან განმარტებულია, როგორც გაუშლელი ფოთოლი. ამდენად, ლაზურში გვაქვს როგორც საკუთარი, ასევე ქართულიდან და თურქულიდან შემოსული ლექსემები ერთნაირი მნიშვნელობით:

ელამალური, აშემალეი, კუკული, ფაზლა ფილოსი.

„ვაზის გასამრავლებლად გადაწვენილი რქა“ ლაზურში გამოიხატება სიტყვებით: *ღონგამინუ, ღონგამინერი*. პირველი მასდარია, მეორე – მიმღეობა. ორივეში გამოიყოფა საერთო ძირი -გ-, რაც მეგრულშიც გვაქვს და ქართ. *დაგება* მასდარის -გ- ფუძესთან არის დაკავშირებული: მეგრ. *ო-გ-ან-ს*, ლაზ. *ო-გ-აფ-ს*, ქართ. *ა-გ-ებ-ს*. *ღო-* ზმნისწინიანი ფორმები გამოსატავს ქვევით მოძრაობას. მეგრ. *ღო-ო-გან-ს* > *დაგანს ღუმს* „ლომი

ამოაქვს ქვაბიდან და დებს ტაბაკზე“. *დონგამინუ, დონგამინერი* ზუსტად ასახავს პროცესის მიმართულებას: „ზემოთ ამოწვდილი ვაზის რქის დაწვენა“.

როგორც *ელამაღური*, ასევე *დონგამინერი* ფორმები გვიჩვენებენ ახალ სემანტიკას იმ ძირებისა, რომელთაც ამოსავალი მნიშვნელობა თითქოს განსხვავებული აქვთ: სიარული, დაგება. ვფიქრობთ, რომ ზმნური ფუძის სემანტიკური ველის გაფართოება არის ის გზა, რომლითაც წავიდა ლაზური.

ლაზ. *დონგამინერი*-ს მნიშვნელობით მეგრულში იხმარება სიტყვები: *გინორშუა*, *გინოჭარშილი*. *გინო-რშუა* მასდარის **-{რ}შ-** ფუძე თოკით, ძაფით ხლართვას, გადაქსოვას აღნიშნავს. *გინოჭარშილი* მიმდებარა, რომლის **ჭა{რ}შ** ფუძე „დამყნობას“ აღნიშნავს. *გინო-* ზმნისწინის მნიშვნელობა გულისხმობს ზემოდან ქვემოთ მოძრაობას. ამდენად, ორივე ლექსემა დამატებით სემანტიკას ანიჭებს აღნიშნულ ფუძეებს.

„ვაზის გასხვლის დროს წაყრილი ტოტები“ ლაზურში გამოიხატება სიტყვით წალამი და შესიტყვებით *ბინეხიშ* ჭა. წალამი ქართულიდანაა ნასესხები, ხოლო ჭა ზანურში ტოტის აღმნიშვნელი ფუძეა. აღმოჩნდა, რომ მეგრულშიც იხმარება ქართულიდან ნასესხები ლერწი: ლერწეფი, თუმცა დასტურდება *დაარშალი*, *ნასხუნა*, *წმნაკათა*, რომლებიც პროცესის შედეგს გამოხატავენ და არა საკუთრივ საგანს.

„ვაზის გამონაზარდი, რომლითაც ეხვევა სარს“ მეგრულში გადმოიცემა სიტყვით *ოშმეში*, რაც „ულვაში“-ს მნიშვნელობისაა. ლაზურში ამ მნიშვნელობით გამოიყენება სიტყვები *კელეა* და *ფელარი* (სავარაუდოდ, ნასესხებია თურქულიდან).

ვაზის საროს აღმნიშვნელი სიტყვებია ლაზურში: *ღჯა*, მეგრულში *ბარჯგი*, *მასარი*. *ბარჯგი* ქართულის დასავლურ დიალექტებშიც იხმარება. ლაზური *ღჯა* მოგვაგონებს მეგრ. *ჯღა*-ს, რაც ტოტებს აღნიშნავს.

ურძნის მტევანი მეგრულში აღინიშნება სიტყვით *ტიანი*, ხოლო ლაზურში – *ჭაბა*. მეგრული ლექსემა ქართულთან ჩანს დაკავშირებული, ხოლო *ჭაბა* განცალკავებით დგას. ლაზურშივე გვაქვს *ჭაბალონი*. *-ონი* სუფიქსით სიტყვების წარმოება დამახასიათებელია ზანურისთვის: *ქუალ-ონი*, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ *ჭაბა* < *ჭაბალ, ამჯერად ჩვენთვის ძნელია ეტიმოლოგიაზე საუბარი.

მჭიდროდ მოსხმული მტევანი ლაზურში გამოიხატება შესიტყვებით: *გონჭკადერი ჭაბა* „გაჭედილი მტევანი“. ამავე ტიპისაა მეგრული შესიტყვება: მეყკადილი ტიანი, თუმცა მეგრულში შეიძლება შეგვხვდეს ამგვარი შესიტყვებაც: *ევშა ტიანი* „სავსე მტევანი“. საინტერესოა, რომ მეჩხერ მტევანზე მეგრელები იტყვიან „*ეკი-ეკი მიკოჩანსფერი*“ „აქა-იქ რომ ასხია ისეთი“, ანუ აღწერითი ფორმაა გამოყენებული, ხოლო ლაზურში დასტურდება კონკრეტული სიტყვები, როგორიცაა: *ხეელი ყურძენი*,

სიეღი ჭაბა, ცხანკა. ეს უკანასკნელი ზანური ჩანს, რომლის ეტიმოლოგიაც ჩვენთვის უცნობია. რაც შეეხება *ბეელი, სიეღი* სიტყვებს, თურქულიდანაა შემოსული.

„მარცვალგაცლილი მტევანი“ ლაზურად გამოითქმის, როგორც *ჭაბაში ფოჩიეფე*, ხოლო მეგრულად – *ქუნცხი, ქუნცარი, ცრუკი*. ვფიქრობთ მთლიანად ზანური ლექსიკაა წარმოდგენილი. ლაზურში შემონახულია ისეთი სიტყვა, როგორიცაა *ჩენჩახელი* – „მრავალმტევნიან აჭრილ რქას“ ნიშნავს. შესაძლოა ის უკავშირდებოდეს ქართ. *აჩონჩხილი* ლექსემას. ლაზურისაგან განსხვავებით, მეგრულში აღწერითი ფორმებით გადმოიცემა ორმტევნიანი და მრავალმტევნიანი რქა: *ჯირტიანამი, ბრელტიანამი*. რაც შეეხება *ბადაგს*, მეგრულში ის აღინიშნება ლექსემით *ნე*, ხოლო ლაზურში – *პეტმეზი*, ლოდა. *პეტმეზი* თურქული ნასესხობაა, ხოლო *ლოდა* ლაზური გვგონია.

როგორც ვხედავთ, ვაზის დარგობრივი ლექსიკა კარგადაა შემონახული სამეგრელოს სამხრეთ-აღმოსავლეთითა და ლაზებში. თვალშისაცემია ის გარემოება, რომ მეგრულში ჭარბობს აღწერითი ფორმები, ხოლო ლაზურში უფრო ტერმინოლოგიური ლექსიკა გვხვდება.

ვფიქრობთ, რომ სამეურნეო საქმიანობის ამ დარგის გავრცელება – არგავრცელებაზე მეტად მნიშვნელოვანია სოციუმის სტრუქტურა. რაც უფრო აქტიურად არის ჩართული საზოგადოების წევრი თანამედროვე

ტექნოლოგიურ პროცესებში, მით მეტია საშიშროება ტრადიციული დარგობრივი ლექსიკის დავიწყებისა და პირიქით – საზოგადოების წევრის ნაკლებ ჩართულობა არის მიზეზი ლექსიკური ფონდის მდგრადობისა.

ლიტერატურა

- ა. არაბული, 2003 - Avtandil Arabuli, Einige Eigentümlichkeiten der Verwandtschaftsterminologie in den ostgeorgischen Bergdialekten, Kaukasische Sprachprobleme, herausgegeben von Winfried Boeder, bis, 2003.
- აფხაზურ-რუსული ლექსიკონი, 2005 - Абхазско-Русский словарь, II, Сухум, 2005, 287-289

- ჟ. ბეკო, 2008 - ჟან-კლოდ ბეკო, ენები და ენათა მრავალფეროვნება, თბილისი, 2008.
- თ. ბოლქვაძე, 2007 – თ. ბოლქვაძე, ქართველური დიგლოსია: კრ. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები; თბილისი, 2007.
- ვ. ბოედერი, 2005 – ვ. ბოედერი, ენა და კილო ქართველოლოგიაში; ენათმეცნიერების საკითხები, № 1-2, თბილისი, 2005.
- თ. გვანცელაძე, 2003 – თ. გვანცელაძე, არის თუ არა გაგებინება ენის დიალექტისგან გამიჯვნის კრიტერიუმი? ენათმეცნიერების საკითხები, № 2, თბილისი, 2003.
- ბ. დენისონი, 1986 - Dennison, N. (ed.). *Grazer Linguistischer Studien*, 27, 1986;
- ეფუკ, 2008 - ენათა ფლობის ზოგადევროპული კომპეტენციები - შესწავლა, სწავლება, შეფასება, თბილისი, 2008.
- ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში - სახელმძღვანელო პრინციპები, თბილისი, 2008.
- უ. ვაინრაიხი, 1968 - Weinreich, U. *Languages in Contact: Findings and problems*. The Hague: Mouton, 1968.
- ჰელმუტ იოჰანეს ვოლმერი, ენობრივი განათლების ზოგადევროპული ინსტრუმენტი, თბილისი, 2008.

- ზ. კიკვიძე, 2004 - ზ. კიკვიძე, დედა: დენოტაცია, კონოტაცია და ცნებითი მეტაფორები // ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი მეთორმეტე. თბილისი: ქართული ენა, 2004:
- ჰ. კლოსი - Kloss, H. Types of multilingual communities. A discussion of ten variables. *Sociological Inquiry*, 36 (2), 1966:
- ვ. მარტინიუკი, 2008 - ვოლდემარ მარტინიუკი, ენობრივი კომპეტენციების ევროპული სტანდარტები, თბილისი, 2008.
- მრავალენოვანი განათლება ევროპაში, თბილისი, 2008.
- ა. მეიე, 1938 – А. Мейе, Введение в сравнительной изучении европейских языков, М-Л, 1938.
- ა. ონიანი, 2003 – ენა და დიალექტი (ქართველური დიალექტები თუ ქართველური ენები ?!), ენათმეცნიერების საკითხები, № 1, თბილისი, 2003.
- დ. პატანაიაკი, 2003 - Pattanayak, D. P. Mother tongues: the problem of definition and the educational challenge. *Towards a Multilingual Culture of Education*, ed. by A. Ouane. Hamburg: UNESCO Institute for Education, 2003.
- ვ. რამიშვილი, 2000 – ვ. რამიშვილი, დედაენის თეორია, თბილისი, 2000.
- პ. რიაგენი, ჯ. ლუდი, 2008 - პადრაიგ ო რიაგენი ჯორჯ ლუდი, ბილინგვუური განათლება, თბილისი, 2008.

- ფ. დე სოსიური, 1977 – Фюде Соссюр. Курс общей лингвистики, Труды по языкознанию, М, 1977.
- ჩ. ფერგიუსონი, 1959 – Ferguson Ch. A., Diglossia in Word, 15, 1959.
- ჩ. ფერგიუსონი, 1971 – Ferguson Ch. A., Language Structure and Language Use, Stanford, 1971.
- ჯ. ფიშმანი, 1968 - Fishman, J. A. Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism. *Linguistics*, 39, 1968.
- ტ. ფუტყარაძე, 2003 – ტ. ფუტყარაძე, მონათესავე ენობრივ ერთეულთა კვალიფიკაციის პრობლემა და ქართველთა დიალექტების დაჯგუფების საკითხი, ენათმეცნიერების საკითხები, № 1, თბილისი, 2003.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 – ტ. ფუტყარაძე, ქართველები; თბილისი, 2005.
- ფრენსის გულიე, ევროპის საბჭოს ენათა სწავლების ინსტრუმენტები, თბილისი, 2008.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 – ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბილისი, 1936.
- არნ. ჩიქობავა, 1938 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბილისი, 1989.
- დ. ჯარდელი, 1982 – Jardel, J.-P. Le concept de ‘diglossie’ de Psychari à Ferguson. *Lengas* 11, 1982.